M. BAŞARAN

TONGUÇ YOLU

KÖY ENSTİTÜLERİ: DEVRİMCİ EĞİTİM

VARLIK YAYINLARI

TONGUÇ YOLU

M. BAŞARAN

TONGUÇ YOLU

KÖY ENSTİTÜLERİ: DEVRİMCİ EĞİTİM



VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

FAYDALI KİTAPLAR : 147

Varlık Yayınları, Sayı : 1795
İstanbul'da Üçler Matbaası'nda basılmıştır
Eylül, 1974

TONGUÇ YOLU

İri gövdeli, tok sesli, buram buram toprak kokan bir halk adamı. Canlandırılacak köy anlayışiyle «devrimci eğitim imecesi»nin yaratıcısı. Çağdaşlaşmaya dönük çabaları tabana oturtan adam...

Halkın halkça değerlendirmesiyle: TONGUÇ BABA.

Rumelinin uzak bir köşesinden kalkıp gelmiş, alışılmadık biçimde ve kılıkta Maarif Nazırı Şükrü'nün karşısına dikilmiş:

«Ben köylüyüm, okumak istiyorum» diye dayatmış. Ekmeğini taştan çıkarırcasına okuma hakkını koparmış. Küçük yaşta İstanbul'dan Kastamonu'ya yaya gitmiş. Halk içinde, halkın sıkıntıları, çekileriyle pişe yoğurula yetişmiş. Daha sonra öğrenimini Almanyalarda ilerletmiş. Duyduğu yeni sesleri, düşünceleri memleketin gerçekleriyle yoğurmuş kafasında. Neleri bilip bilmediğini Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy de, İlköğretim Kavramı'nda, Pestalozzi ve Devrim çevirisinde, Yüksek Köy Enstitüsünde verdiği «İş Eğitimi» derslerinde ortaya koymuş.

Yaşamın kendini hazırladığı göreve gelince pek açık, pek sade bir gerçeği ispatlamış: Ulusal Kurtuluş Savaşımızı nasıl kendi gücümüzle kazanmışsak, iç kurtuluşumuzu da aynı güce dayanarak başara-

biliriz. Bu da teori ile pratiği birleştiren, insanı ve çevreyi değiştiren devrimci eğitim imecesiyle olur.

Sekter düşüncenin açıklayamadığı, ayağının altından eski düzenin kaydığını hissedenlerin yıllardır diş biledigi TONGUÇ budur.

Sayın A. Dino Paris olaylarını, üniversitelilerle işçilerin birlikte ülkenin sorunlarına eğilmeleri eylemini «devrimci eğitim imecesi» diye adlandırıyor. Bir Türk olarak gördükleri karşısında kıvançla Tonguç'u ansıyor. Gerçekten de Tonguç'un dünya eğitimine yaptığı katkıya en uygun düşen ad «Devrimci eğitim imecesi» dir.

Tonguç'a göre Türk ulusu köylü bir ulustur. «Ulusal bağımsızlığın ve toplumca kalkınmanın köylüye dayanması, özüne köylüyü katması tarihsel bir zorunluktur.»

Geri bırakılmış toplumların insanı, yozlaşmış düzenin etkisiyle kabuk bağlamış, canlılığını yitirmiş, toplumla, doğayla ilişkileri yönünden kelemeleşmiş insandır. Bazı haklara, hatta ekonomik özgürlüğe kavuşturmak bile onu değiştirmeğe yetmez. Bu insanların devrimce eğitim imecesi içinde «canlandırılmaları» gerekir. Canlandırılacak insan birbakıma edebiyatın çizdiği OBLOMOV dur.

Bakın bir devrimci bu tipten nasıl yakınıyor:

«Rusya üç ihtilal geçirdi, ama gene Oblamovlar kaldı. Çünkü Oblamov'lar yalnız derebeyleri, köylüler, aydınlar arasında değil, işçiler, komutanlar arasında da vardır. Toplantılarda, komisyonlarda nasıl çalışıldığına bakarsanız eski Oblamov'un içimizde olduğunu görürsünüz. Onu adam etmek için daha

çok zaman yıkamak, temizlemek, sarsmak, dövmek gerekecektir.» (Cumhuriyet İ. Selçuk).

Evet Tonguç'a göre biz bir «Canlandırılacak köy» sorunuyla karşı karşıyayız. «Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki bir surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı, öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki onu hiçbir kuvvet, yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Köyün sakinlerine köle ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir. (Canlandırılacak Köy).

Yapılacak iç ezberciliği, aktarmacılığı, burjuvazinin geliştirdiği tüketici eğitim anlayışını bir yana itmek, bilgi edinme işini gerçek yörüngesine oturtarak ülkede devrimci eğitim imecesini başlatmaktı. «Birşeyi bilmek isteyen insan, onunla temasa gelmeksizin, onun çevresinde yaşamaksızın onu uygulamadan bu işi başaramaz.» (Teori ve Pratik Mao Çe-tung) İş içinde, iş vasıtasiyle, iş için yetişenler yaratıcı işin verileriyle canlanır, kendilerini ve çevrelerini değiştirebilirler. Kolay iş değildi bunu yapmak. Karşısında tüm egemen güçler vardı. Gene de bağımsızlık savaşının diri yanına yaslanarak davasını omuzladı Tonguç. Köklü ön hazırlıklardan sonra İkinci Dünya Savaşı koşulları içinde Enstitüler açıldı. Adlarından da anlaşılacağı üzere, egemen güçlere papağanlık eden bir dört duvar okulu değildi enstitüler. Köy çocuklarının, Ustaöğretici halk adamla-

rının, yöneticilerin (Müdürler) toprağımızın, insanımızın sorunlarını çözmek için giriştikleri devrimci eğitim imecesiydi. Kahraman teknisyenler yoğuran bir imece: «Bataklığı kurutmak, sıtmalıya kinin rejimi yaptırmak, yaralının yarasını sarmak, gebeye çocuğunu doğurtmak, pulluğun nasıl kullanılacağını veya tamir edileceğini öğretmek, bozuk köprüyü onarmak, ıslah edilmiş tohumu tarlaya saçmak, fidan dikerek onu büyütmek ve step köylüsünün (dal) diye adlandırdığı ağacı hakikaten ağaç haline getirmek, nazariyeci ulema taslaklarının işi değil, kahraman teknisyenler ordusunun başaracağı işlerdir. (Canlandırılacak Köy).

Zaman zaman Bucak Müdürleri, Kaymakamlar, İlköğretim Müfettişleri bu imece havasına sokuluyor, omuzlariyle taş taşıyarak çalışıyorlardı. Halkça giyinen iş ekipleri serçe sürüleri halinde yurdun bir köşesinden kalkıp öbür köşesine konuyordu. Enstitülerde yoğunlaşan devrimci imece, Bölge Okullarına, oradan da köylere yayılacaktı. Çalışmalar bölgesel özelliklere göre yürütüldüğü için sanayileşmenin gereklerini de kapsayıcı idi.

Tüm devlet çarkı, tabanı kaplayan devrimci eğitim imecesine koşulma zorundaydı. Enstitütü kesimlerinde (3-5 il) okul yapımı, haberleşme, para işleri bürokrasi çarkının dışına taşırılmış, eyleme hız kazandırılmıştı. Tonguç, çapsız bir masa başı bürokratı değil, büyük eylemin lokomotifi idi.

1945 in Toprak kanunu bu gelişimin ürünüydü.

Seçim konuşmalarının birinde 1948 lerde Bakanlık da yapmış eski bir C.H.P.'li o toprak kanunu için:

«İnönü'nün her köyü bir kolhoz haline getirme niyetinde olduğunu anladık ona karşı çıktık» diyecek kadar ileri gitmiştir.

1946 seçimlerinden sonra Meclis Başkanı Kâzım Karabekir'le Hasanoğlana gelen soruşturmacılardan Başkan yardımcısı Feridun Fikri, yöneticilere ağzı köpürerek «Rejim mi değişiyor bu memlekette?» diye soruyordu.

Tonguç yolunu bırakmanın bizi nerelere getirdiğini acı acı görüyoruz bugün.

Devrimci eğitim imecesi, Tonguç yolu, canlı ve ileri bir toplum yaratmanın türkçesidir. Çağdaş dünyaya ayak uydurmak istiyorsak, bu gerçeği anlamak zorundayız. Birtakım yarım bilgilerle ilericilik gösterilerine kalkışacağımıza kendimizi devrimci eğitim imecesini başlatmağa, uygulamağa hazırlamalıyız. Tonguç dedikçe: «Köyün (ulusun) canlandırılmasına emeğini katmıyanlar, bu amacı gerçekleştirmeğe çalışanların yollarını kesmek gafletini gösterenler, bir içten yıkılışın ıstırapları içinde kıvrana kıvrana alınları lekeli olduğu halde, ortadan silinip gideceklerdir.»

KÖY ENSTİTÜLERİ

Türkiye yarı feodal bir tarım ülkesiydi. Nüfusunun % 81'i köylerde yaşıyor, ulusal gelirin büyük bölümü topraktan sağlanıyordu. Üretim araçları ilkeldi. Bilgisizlik, bakımsızlık yüzünden ekilen topraklar gittikçe yozlaşıyor, ölüyordu. İnsanımız çağdışı koşullar içinde kendine, toplumuna, dünyaya yabanlaşmıştı, kurtuluşu ölüm ötesinde arıyordu. Gittikçe üzerine abanan yoksulluğu, sıkıntıları «yazgı» sayıyordu.

Böyle bir toplum Kurtuluş Savaşı kazanmış bile olsa, yeniden dünya ağalarının tuzağına düşmemek için sosyal ve toplumsal yapısını değiştirerek, çağdaşlaşmak zorundaydı. Kurtuluşun önderine göre: «Şimdi ye değin izlenen eğitim çalışmaları ulusun tarihsel geriliğinde önemli bir etken olmuştu. Yeni kuşaklara verilecek eğitim, laik, çağdaş ve ulusal olmalıydı. Bilgi, bir süs, bir buyurma aracı olmaktan çıkmalı insanı ve çevreyi değiştirmeye yaramalıydı.»

Tekkeler, medreseler, İmam Hatip Okulları bunun için kapatıldı; Tevhidi Tedrisat kanunu bunun için çıkarıldı. Alfabe bunun için değiştirildi. Tabanda devrim için eğitimi yaygınlaştırma amaciyle Köy Enstitüleri bunun için açıldı... Laik, çağdaş ve ulusal eğitimden geçmeyen kafalar, yeraltı, yerüstü zenginliklerimizi değerlendiremez, toplumun yararı-

na işleyen akılcı bir düzen kuramaz, tutumsal bağımlılıktan kurtulamazdı.

Tonguç dedikçe, köy insanı «köle yaşayışından» kurtulmalı, ileri üretim, yaşama aşamalarına ulaşmalıydı. İçinden canlandırılan, çağdaş bilgilerle donatılan köylü kendi yapmalıydı bunu. Batı kopyacılığından arınmış kafa, yolun bize göresini buldu: Ülke yüzeyini sürekli bir eğitim alanı durumuna getirmek, tüm insanımızı doğal ve sosyal çevreyi değiştiren bunu yaparken kendi de değişen; giderek insanın insanı sömürmediği bir yaşama düzeyini amaçlıyan bir eğitim imecesine sokmak gerekiyordu.

Doğal, tutumsal özelliklerine göre ülke beşer altışar illik kesimlere ayrıldı. Enstitüler bu kesimlerin inceleme, araştırma, yöneltme merkezi olarak köylerin yanıbaşında kurulmaya başlandı. Köy çocukları, köy halkı coşkulu bir öğrenme-yapma imecesine sokuldu. Her ağaç altı, her duvar dibi, her karış toprak, öğrenme uygulama alanı oluyordu. Yüzbinlerce tuğla pişiren, yüzlerce barınak kuran, kilometrelerce ötelerden kanallarla su getiren, bozkırları göğerten, ışığa kavuşturan insanlar, yeni bir kurtuluş savaşının erleri gibi toprağı vatanlaştırıyorlardı.

Her Enstitü, ürettikleriyle bin kişilik bir toplumun beslenme, giyinme, barınma v.b. gereksinimlerini kendi karşılayabilecek bir çağdaş işletme olarak gelişiyordu. Yani devlet bütçesine yük olmadan işlerini yapacak ekonomimize katkıda bulunacaktı. Kuruluşlarından beş yıl sonra bu duruma yaklaşan Enstitüler vardı.

Bir Enstitü Müdürü bu eğitim imecelerinde yaratılan yeni yaşamı şöyle betimliyor:

«Toprak kazanlar, kirizma yapanlar, at, davar, sığır, sürüleri güdenler, hayvanlara bakanlar, sirke, yoğurt, peynir yapanlar, makarna, bulgur, turşu, tarhana hazırlayanlar, araba sürenler, duvar örenler, yapı kuranlar, taş yontanlar, beton dökenler, sıva yapanlar, tuğla pişirenler, kireç yakanlar, çatı kuranlar, plan çizenler, keşifname düzenleyenler, kooperatif işletenler, demir dövenler, kaynak yapanlar, tahtayı ve çeşitli malzemeyi esere çevirenler, bağ dikenler, orman ve bahçe kuranlar, ata, bisiklete binenler, motosiklet, traktör kullananlar, türkü söyleyenler, mandolin, saz çalanlar, okuyanlar, şiir yazanlar, kendi hazırladıkları oyunları sahneye koyanlar, milli oyunlar oynayanlar, kitap ciltliyenler, resim çekenler, sepet, kazak örenler, resim yapanlar, makina ile çorap işleyenler, iplik bükenler, kumaş, bez, çarşaf, örtü, havlu dokuyanlar, çamaşır, elbise dikenler, nakış yapanlar, milli nakışların örneğini alanlar, deri pişirenler, pullukla, traktörle tarla sürenler, nadas yapanlar, tohum ekenler, orakla, biçerdöverle veya biçerlerle ekin biçenler, çeşitli aletlerle harman dövenler, ürünü ambara taşıyanlar, yüzlerce hayvanın kışlığını hazırlayanlar, köprü kuranlar, balık avlayanlar, yol yapanlar, kanal açanlar, fizik, kimya, biyoloji, çocuk ve iş psikolojisi, ekonomi, kooperatifçilik okuyanlar, ders okutanlar, köy etütleri yazanlar, motör, türbin, değirmen çalıştıranlar, hasta arkadaşlarına bakanlar, kitaplık yönetenler, memleket sorunlarını, davalarını konuşanlar, radyo din-

liyenler, dünya olaylarını yorumlayanlar, kurak toprakların derinlerinde su arayanlar...» (Rauf İnan)

Kısacası İkinci Dünya Savaşı içinde Türkiyenin yirmi kesiminde yeni üretim ve yaşama aşamalarına doğru canlı bir atılım... Her Enstitü, kesimindeki üretim yaşamını canlandırıyordu.

Böyle bir imece, yenileşecek, toprak düzeninin doğuracağı sorunlara akılcı, bilimsel çözümler getiriyordu. Tarım kesiminde çalışan yoğun nüfusu meslekleştiriyor, üretime çeşitlikler, boyutlar kazandırıyor, çağdaş üretim araçlarının kullanımını, bakımını öğretiyor, üreticinin ürününü değerlendirmesini, kooperatifçiliğin kökleşmesini sağlıyordu. Kişiler için «başarısızlık» diye birşey kalmıyor, her insan yeteneğine göre verimli olmanın, yaratmanın sevincini duyuyor, ulusal ekonomiye gücünce katkıda bulunuyordu.

«Öğretmen ve köye yarayışlı meslek erbabı» yetiştirmeye öncelik verilmişti. Enstitü kesimlerinin elverişli yerlerinde 5-10 köyün ortasında Bölge okulları açılacak, bunlar da ilkokul sonrası eğitim veren birer küçük Enstitü olacaktı. Kendilerine bağlı köylerin merkezi olarak traktör, harman makinesi, ve benzeri çağdaş tarım araçları edinmelerine, kullanmalarına, bakımına, köylerin kooperatifleşmesine, iyi cins tohum, fidan, damızlık hayvan sağlamalarına öncülük ve kaynaklık edeceklerdi.

Köydeki okul tarım, marangozluk, demircilik, yapıcılık araçlariyle, dokuma tezgâhlarıyle donatılmış işliği, dersliği, uygulama alanı, evi, öğretmene

ayrılan «geçim arazisiyle» bölge okullarının küçüğü olacaktı.

Böylece köy okulları Bölge Okullarına, Bölge Okulları Enstitülere, Enstitüler de Hasanoğlan'da kurulan, Enstitülere ve Bölge okullarına öğretmen, uzman yetiştiren bir Köy Bilimyurdu niteliğinde gelişmesi amaçlanan Yüksek Köy Enstitüsüne bağlı olarak, karşılaşılan yeni sorunları bilimsel çözüme kavuşturacaklardı.

Enstitülerin kuruluşu 17 Nisan 1940 ta kanunlaşmıştı. Mezun verecekleri yıl (1945) Toprak kanunu çıkarılıyordu. Daha önce özel görüşmelerinde Devlet Reisi İnönü Tonguç'tan Enstitü sayısının (20) den (40) a çıkarılmasını giderek (200.000) tarımcı yetiştirilmesini istiyordu. Tüm köklü değişikliklerin gerçekleştirileceği bir ortam hazırlığıydı bu.

İlköğretim sorunun yüzde yüz çözüme kavuşturulması on yıllık plâna bağlanmıştı. Çağdaş anlamlı eğitimden geçmemiş tek Türk kalmamış olacaktı 1956 da.

Çok kısa sürede (5-6 yıl), yüz on yılda yetiştirilen öğretmen sayısı aşıldı. (6000 den 26.000'e ulaştı bu sayı). Okul sayısı da (5 bin) den, (17.000)'e çıktı Öğrenci 380 binden, (1,5) milyona ulaştı. (9000) eğitmen, (600) köy sağlıkçısı yetiştirildi.

Egemen güçleri çileden çıkaran hızlı gelişme dönemine girmiştik.

Meclisteki toprak ağaları ayaklanmış, iktidar partisi içinde çatlama olmuştu. Emin Sazak Ağa «Bütün köylülerin okutulması ne demek? Tehlikeli bir gidiş bu» diyordu. Sonradan bakan olan, Ton-

guç'un ve yetiştirdiklerinin «bellerini kırmağa» niyetlenen biri Arifiye Köy Enstitüsündeki çalışmaları, öğrencilerin Enstitüyü yönetişlerini, çalışmaları denetleyişlerini görmüş, benzi geçerek: «Bütün köylüler böyle uyanırsa halimiz nice olur Paşam? demişti İnönü'ye.

Ve 1946 da iktidar olanlar, çağdaşlaşmaya giden yolu kapattılar.

Devrimci eğitim imecesi sürseydi:

1956 da okuma yazma bilmeyen tek kişi kalmayacaktı. Diplomalı tüketiciler yetiştiren, gittikçe ulusun başına dert olan, yetişme çağındaki insanlarımızın kafalarını, ellerini kötürümleştiren bozuk eğitim düzeni tarihe karışacak, insan gücümüzü ülke gereksinimlerine ve kendi yeteneklerine göre yetiştiren sağlıklı, laik, ulusal ve çağdaş bir eğitim düzenine kavuşacaktık.

Yabancı eğitim uzmanlarına, deneme okulculuğu oyalamalarına, barış gönüllülerinin yurdumuza gelmesine, «Dört K cılığa» «kardeş köy» oyunlarına, göstermelik «halk eğitimciliğine» gerek kalmayacak, geri bırakılmış ülkelere bizim uzmanlarımız gidecekti. (Nitekim Tayland'a gitmişti).

Demokrasinin işlemesini engelliyen güçler etkilerini yitirecek, yurttaşlar bilinçle yönetime katılacaktı. «Reformlar» diye sayıklanan yapısal yenileşmeyi halkımız gerçekleştirecekti.

Plânlı programlı, verimli çalışmalarla artan tarımsal gelirimiz tarım kesiminden meslekleşerek yeni alanlara kayan iş gücümüz, başkalarına avuç açmadan sanayileşmemizi sağlıyacaktı. Eğitim kiriz-

masının hazırladığı ortamda kökleşecek kooperatifçilik tıkır tıkır işliyecek, üreticinin, tüketicinin sömürülmesi sona erecek, artan ulusal gelir daha adilane bölüşülecek, dengeli kalkınma yoluna girilecekti.

Büyük «insan erozyonu» sona erecek, «beyin göçü, emek göçü» diye birşey görmiyecektik.

Enstitülerle halkın derinlerine iniliyor, onun yüzlerce yıldan beri yarattığı değerler, güzellikler yüze çıkarılıyor, çağdaş kültürle harman ediliyordu. Makas kesmedik, iğne batmadık nakışlar, türküler, oyunlar, sazlar sözler Enstitülerle yurt yüzeyine yayıldı. Yaratıcılığımız ulusal kaynaklara açıldı, yazınımız bölge, zümre yazını olmaktan çıkıp ulusal boyutlara kavuştu. Yeni bir öz, taze bir kan geldi.

Enstitülerden gelen sanatçılar, her zaman halkın içinde ve yanındadır. Ondan birşeyler getirmeğe, ona birşeyler götürmeğe çalışmaktadırlar. Yapıtlariyle, eylemleriyle Enstitülerin kendilerine kattıklarını yayma, devrimci eğitim imecesini sürdürme çabasındadırlar.

Ana sorunumuz geri kalmışlıktan kurtulma, aklın, bilimin yol göstericiliğiyle çağdaşlaşmadır. Bunun yolu da devrimci eğitim imecelerinden geçmektedir.

YÜKSEK KÖY ENSTİTÜSÜ

Köy Enstitüleri, toplumumuzu derinden etkileyen, amaçları ve özellikleriyle eğitimde devrim yaratan kurumlardı. Hazırlanan plânlar, programlar çerçevesi içinde gittikçe gelişiyorlardı. Mezun vermeğe başladıkları zaman yeni bir yasanın daha ele alınmasına sıra gelmişti: «Yüksek öğretimi sağlıyacak bir kurum açarak enstitü mezunlarından Köy Enstitüleri ve Bölge Okulları için öğretmen köyde eğitimi denetliyecek eleman yetiştirmek.» (H. Tonguç).

3803,3238 ve 4274 sayılı yasalar köyün türlü yönleriyle ele alınmasını, köy eğitiminin en geniş anlamiyle gerçekleştirilmesini zorunlu kılıyordu. Bu da bilimsel incelemelere, araştırmalara yaslanarak olabilirdi. Bunun için kurulacak yüksek öğrenim kurumu, öbür yüksek öğrenim kurumlarının ele almadığı alanlarda uzmanlar yetiştiren bir kaynak olmalıydı. Köy Enstitülerinin, özleri doğrultusunda gelişmeleri de buna bağlıydı.

24.VII.1943 te yayımlanan yönetmelik Yüksek Köy Enstitüsünün amaçlarını şöyle saptıyordu:

A) 1 — Köy Enstitülerine yönetmelikte yazılı erkek ve kız öğretmenleri,

2 — Enstitü çıkışlıların çalışacakları böl-

geler için Gezici öğretmen, Gezici Başöğretmen, Bölge İlköğretim Müfettişi,

3 — Gerekli kurslara tâbî tutarak Köy Enstitülerinde çalışmakta olan öğretmenleri yetiştirmek.

B) Köy incelemelerine merkez teşkil etmek üzere köy okullarını ve enstitüleri ilgilendiren türlü konularda gereken araştırmaları yapmak, bunları ilgililerin yararlanabileceği şekilde yaymak.

C) Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenlerine derslerine ait kitapları iki yıl içinde yazdırtmak.

Yüksek Köy Enstitüsü, Ankara'ya 32 km. uzaklıktaki Hasanoğlan Köy Enstitüsü içinde açıldı. 1942-1943 öğrenim yılında Çifteler ve Kızılçullu köy enstitülerini bitirenler buraya alındı. Bundan sonraki yıllarda enstitüleri bitirenlerden öğretmen kurullarınca aday gösterilenler sınavla alınmaya başlandı.

Öğrenciler yeteneklerine göre şu kollara ayrılıyordu:

1 — Güzel Sanatlar (Kız ve erkek öğrenciler için)
2 — Yapıcılık Kolu (erkekler)
3 — Maden İşleri (erkekler)
4 — Hayvan Bakımı (erkekler)
5 — Kümes hayvancılığı (kızlar için)
6 — Tarla ve Bahçe Ziraatı (erkekler)
7 — Ev ve El Sanatları (kızlar için)
8 — Zirai İşletme Ekonomisi (Kız ve erkek öğrenciler için)

Bu kollara ayrılan öğrencilerin kol dersleri yanında izledikleri dersler şunlardır:

1 — Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi,

2 — Öğretmenlik bilgisi: a) Toplumbilim b) İş eğitbilimi, c) Çocuk, iş ruhbilimi d) Öğretim Metodu ve Ders Uygulamaları e) Eğitim ve İş eğitimi Tarihi.

3 — Türkçe a) Yazma b) Okuma ve anlatma.

4 — Yabancı dil (İngilizce - Fransızca - Almanca).

5 — Askerlik.

Yüksek Köy Enstitüsünde öğrenim süresi en az üç yıldır. Her ders yılı dörder aylık iki sömestirdir. Öğretim yılı sonunda edinilen bilgileri pekiştirmek, kültür ve sanat merkezlerini görmek, eserleri incelemek, yurdu daha iyi tanımak amaciyle 'İnceleme gezisi' yapılır. Her kol toplu bir görüşme ile gideceği bölgeyi saptar, geziyi proğramlaştırır. Aralarından seçtikleri üç çevirgenle işleri düzenler. Geziler sırasında 60 km. yol yürümek esastır. Dönüşte her kol, geziyi değerlendiren bir rapor hazırlar.

İnceleme gezisini 'Staj' izler. Birinci yıl sonunda öğrenciler Köy Enstitülerine giderler. Enstitülerde öğretmen adayı olarak bütün işlere katılırlar. Staj süresi 45 gün ile üç ay arasında değişir. Bu süre içinde aday, öğretmenliğini edeceği derslere girer; öğrendiği eğitim yöntemlerini uygular, yönetim işlerini öğrenir, incelemeler yapar. Staj sonunda enstitüsü müdürleri, bakanlıkça hazırlanan örneğine göre düzenledikleri raporları Hasanoğlan Köy Enstitüsü Müdürlüğüne gönderir.

İkinci yıl sonunda İlköğretim Müfettişliği (de-

netleyicilik) stajı başlar. Süre yine aynıdır. Enstitü müdürlerinin gerekli gördüğü yerlerde köy okulları nın yapımını izleme, köy okullarına toprak sağlama işlerinde çalışılır, inceleme yapılır. Köy öğretmenlerine kılavuzluk edilir. Bu staj özellikle ilgili yasaları, yönetmelikleri, tüzükleri daha iyi öğrenmeyi, yöneticilik alanında yetişmeyi sağlayıcıdır. Üçüncü yılın son sömestiri içinde Bakanlık İlköğretim örgütü için de yapılan on beş günlük staja (Şube Müdürleri yanında) tamamlanır.

Üç öğrenim yılı süresince dersler, inceleme gezileri, stajlarla yetiştirilen, yoğurulan öğrenci beşinci sömestrden itibaren devam eden derslerle (deneme) sinden ve (Pratik iş Ödevi) nden ilgili öğretmenlerce bir kanaat yoklamasına tâbî tutulur. Bunlardan başarı göstererek (derslerden-denemeden-pratik çalışmalardan) en az orta derecede not alırsa diplomaya hak kazanır. Denemelerde, yayınlanmağa elverişli olma niteliği aranır. Pratik iş ödevinin işe yarar, kalıcı bir eser olması gerekir. (İlk mezunlar bir Uygulama okulu yapmışlardır. İkinci dönem adayları, bir hayvanat bahçesi kurmağa başlamıştı).

«Yüksek Köy Enstitüsünde çalışmaları her şeyden önce memleket gerçeklerinden örülmüş bir temel üzerine oturtmak ana ilkelerden biri olarak alınmıştır. Bu kurumun her türlü fikir ve bilgileri kendi ülkemizin, memleket gerçeklerinin, milli kültürümüzün rengiyle hamur ederek, öğrencilere meslek eğitimi verme ve onları milli kültüre bağlama bakımından tuttuğu yol budur.»

«Bilimsel çalışma metotlarını öğrenerek buradan mezun olacak, Köy Enstitülerine ve okullarına dağılacak olan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri, ellerine alacakları yüzbinlerce köy çocuğu üzerinde aşağıda belirtilecek problemler yönünden araştırmalara girişerek Yüksek Köy Enstitüsüne yardım etmeğe başlayınca, yeni yeni tablolarla karşılaşılacaktır. Bu renkli tablolar sayesinde, hem köy çocuğunun mahiyetini, hem de onun iş görme gücünü bütün inceliklerivle anlamak mümkün olabilecektir. Yine bu çalışmalar sonunda türlü köy okullarında uygulanacak öğretim ve eğitim konuları ile yöntemleri belirtilmiş, bunları çocuklara öğretme yolları öğrenilmiş olacaktır.» (H. Tonguç).

Hasanoğlan Köy Enstitüsü Müdürü Yüksek kısmın da müdürüdür. Eğitim öğretim yönetim işlerini düzenliyen kurullar şunlardır:

1 — Yüksek Köy Enstitüsü Öğretmenler Kurulu,

2 — Kol öğretmenleri kurulu,

3 — Yüksek Köy Enstitüsü Kol Başları Kurulu.

Yönetim işlerinde öğrenciler Köy Enstitülerinde olduğu gibi etkin durumdadır. 1946 yılında «Yüksek Köy Enstitüsü yönetim işlerini kararlaştırmak, kurumun yönetmeliğini uygulamak, diğer enstitülerle yüksek kısım arasında kurulması gereken bağlılığı düzenlemek amaciyle (Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu) kurulmuştur. Bu kurul, yüksek kısım çalışmalarına yaslanarak Köy Enstitülerini ge-

liştirme, verimlendirme, köy eğitimi sorununu en geniş anlamiyle çözme görevlerini yükleniyordu. (396 sayılı Tebliğler Dergisi).

Yüksek kısımda çalışan öğretmenlerin bir bölüğü Bakanlık örgütü görevlileri, bir bölüğü Talim Terbiye Kurulu üyesi, Konservatuar, Gazi Eğitim Enstitüsü öğretmenleridir. Profesörlerin çoğu Ziraat Fakültesinden, Dil Tarih Coğrafya Fakültesinden gelmektedir.

Mezun verilmeğe başlanınca bunlar arasından Yüksek kısma öğretmen yetiştirilmek üzere Öğretmenler Kurulunca adaylar ayrılmağa da başlanmıştır.

Yüksek Köy Enstitüsü üç dönem mezun vermiştir: İlk bitirenler Kızılçullu ve Çiftelerden gelenlerdir. İkinci bitirenlere Kepirtepe çıkışlılar da katılmıştır. Ancak üçüncü dönemde bütün enstitülerden öğrenci alınmaya başlanabilmişti.

İstatistiklerde 1946 - 1947 Yüksek Kısım Öğrenci durumu:

	K	E	T
Güzel Sanatlar Kolu	19	9	28
Yapıcılık Kolu	—	37	37
Maden İşleri Kolu	—	19	19
Hayvan Bakımı Kolu	—	38	38
Tarla Bahçe Ziraatı Kolu	—	45	41
Zirai İşletme Ekonomisi	—	20	20
Kümes Hayvancılığı Kolu	9	—	9
Köy Ev ve El Sanatları Kolu	17	—	17
T o p l a m	35	178	213

İkinci dönem adayları «pratik iş ödevi» ni yapmağa başladıkları gün ilk çok partili seçimin getirdiği B.M.M. yöneticileri (Karabekir - Günaltay - Ferudun Fikri) bir de Kemal Cemal adında bir milletvekili Hasanoğlan'a geldiler. Bazı iddiaları tahkik edeceklerini söylüyorlardı. Yüksek Kısım öğrencileri arasında kurulduğu günden beri Kızılçullu - Çifteler ikiliği vardı. (Müdürlerinden gelen etkiyle) O yıl Meclise giren Kızılçullu Müdürünün teşvikiyle ikili ğin lideri, gelen heyete milletvekili Kemal Cemal aracılığı ile «Solcudur» diye muarızlarının bir listesini verdi. Aynı teşvik ve yol göstericilikle, bugün, Enstitüler aleyhine varolduğundan söz edilen birtakım «vesika» lar imaledildi.

«Islahat» adı altında yürütülen Köy Enstitülerini yıkma çalışmalarının ancak Yüksek Köy Enstitüsünü kapamakla amacına ereceğini anlayan bakan Şemsettin Sirer «Sol fikirlerin yayılmasını önlemek» bahanesiyle 1948 de burayı kapattı. Köy Enstitülerine atanmış bulunan ilk ve ikinci dönem mezunları Millî Eğitim Bakanlığınca askere çağırıldı. Şubeler, askerlik daireleri bu çağrıya uymayınca Savunma Bakanlığı ile anlaşma yoluna gidildi. Yüksek Kısım çıkışlıları enstitülerden uzaklaştırma telâşı içinde ikinci dönemden iki kız da askere çağırıldı. Yirmi iki öğrenci dönem sonunda yedek subaylık hakkından mahrum edidi. Askerik sonrasında Yüksek Kısım çıkışlılardan biri. Millî Eğitim Müdürlüğüne atandı, diğerleri de köy öğretmeni ve gezici başöğretmen olarak görevlendirildiler.

TONGUÇ'UN SESİ

Alnında «Hakiki mürşit ilimdir» yazılı o koca yapının önünde hep şaşırıyorduk. Her yanı ışıktı, şıkır şıkır mermerdi. sütundu, gözalıcı renkli taştı. Daha giriş kapısında ayaklarımız birbirine dolaşıyordu. Saçları biryantinli, hep gölgede yaşamış, yepyeni giysili delikanlılar geçiyordu yanımızdan; düş gibi kızlar geçiyordu saçlarını, eteklerini savura savura, kırıta kırıta... Eteklerinin rüzgârı, vücutlarından yayılan koku, büsbütün aklımızı karıştırıyordu... Ya o, odaların kapılarındaki madenî etiketlerde parlayan doçent, profesör isimleri... Pırıl pırıl salonlar, kürsüler, bambaşka bir saygıyla oturduğumuz sıralar...

Saraydan farkı yoktu bize göre Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin...

Öğretmenlerimiz tamam olmadığı için haftanın biriki gününde buraya geliyorduk. Daha istasyonda gözler bize çevriliyordu. Bu boz giysili, asker postallı, haşlak yüzlü yabancılar da kimdi? İşçi deseler, elerimizde kazma kürek yoktu. Nereye gidiyorduk kumanyalarımız, kitaplarımızla? Fakülteye yöneldiğimizi görünce, birikip arkamızdan bakıyorlardı. Taş çatlasa, üniversite öğrencisi olduğumuza inanmazlardı.

Ürkek ürkek merdivenlerden çıkıyor, bir dersliğe doluyorduk. Şakası yoktu, uzak köylerin taş kıran,

tarla süren, kireç yakan, duvar ören çocukları da üniversite öğrencisiydi işte... Başkentliler kadar biz de yadırgıyorduk durumumuzu. Olağanüstü yaratıklar gibi geliyordu bize kürsülerde konuşanlar... Saatlerce gözlerinin, ağızlarının içine bakıyor, birini kaçırmamağa çalışıyorduk dediklerinden.

O gün erken çıkmıştık fakülteden. Ortalık günlük güneşlikti. İlkyazdı. İçimizi gıcıklayıp duruyordu. başkent havası... Yaşlarımız on sekiz, on dokuz.. Damarlarımızda bir özsu coşkunluğu... Caddelerde dolaşmak, daha yakından görmek istiyorduk başkentlileri... Vitrinler, yarı çıplak mankenler, hele onlara benzeyen açık kollu, basma entarili kızlar bi güzeldi ki... İsmet Paşa Kız Enstitüsü dağılacaktı biraz sonra... Az ilerde Gençlik Parkı vardı...

«Çocuklar!» dedi Eğitimbaşı Tahsin Baba, «Bugün yarın dersler tamam. Üniversite askerlik kampına katılacaksınız beş on gün sonra. Şuradan Sarıkışla'ya uzanalım da, giysilerinizi alıverelim.»

Soğuk su dökülmüş gibi oldu tepemizden aşağıya... Akşamüstü kalabalığı başlıyordu caddelerin, kaldırımları cıvıl cıvıldı. Sırası mıydı şimdi bunun? Ta Sarıkışla'dan kamp giysilerini al, sonra sevkiyat askeri gibi boydan boya çarşıyı geç... Olacak iş miydi? Tahsin Babanın gayretkeşliğiydi canım. Başka bir yolu mu yoktu? Nereden çıkarıyordu bunu?

Duymazdan gelip Ulus'a yöneldi öndekiler.

«Durun çocuklar» diyordu Tahsin Baba, «Gözünüzde büyütmeyin bu işi... Utanılacak, çekinilecek bir yanı yok. Siz dersteyken Bakanlığa uğramıştım

ben. «Gelmişken bari kamp elbiselerini de alsınlar» dedi Hakkı Bey. Gitmezsek acayip olur.

Hakkı Bey adı geçince, duraklama oldu bir. Madem o demişti, elbet bir düşündüğü vardı. Sarıkışla uzak sayılmazdı. Başka bir gün dolaşabilirdik, başkent caddelerinde. Ne çıkacaktı orada burada ağız açmaktan? Alıp gelmeliydik şu giysileri...

«Yok canım» diyordu bazıları, «Hakkı Beyi filan görmemiştir, kendi fikridir ...Daha henüz saray gibi yapıdan çıktık. Profesörlerin latince sözcükleri kulaklarımızda... Ardından hamallık... Yüksek öğrenim yapıyoruz be. Ne hakkı var keyfimizi bozmağa? Tutsun bir araba getirtsin giysileri... Topluca okula dönelim, ama gitmeliyim şu Sarıkışla'ya...»

Küme dalgalandı, tartışma başladı. Zor bir durumdu. Çoğu gitmek istiyordu ya, direnenler de vardı. Bölünmemeliydik. Başı çekenler, şaşkınlıktan yararlanıp sürükleyiverdiler topluluğu. Yalvarıyor, sertleniyor dinletemiyordu sözünü Tahsin Baba. Epey açılmıştı ara. Kireç gibi yüzüyle kalakalmıştı cadde ortasında.

Ancak Hasanoğlan'a döndüğümüzde kendimize gelebildik. İyi olmamıştı, düpedüz Eğitimbaşına karşı gelmek, onu dinlememekti yaptığımız... Başkaldırmaktı bir çeşit... Hem de niçin? İçimiz içimizi yiyordu. Hep öndekilerdeydi suç. Nasıl da kapılmıştık? Kızıyor, yükleniyorduk başı çekenlere. Onlar kışkırtmasa...

Yemekten sonra Yapı Kolunun büyük salonuna çağırıldık. Toplantı vardı. Tonguç gelmiş, bizimle görüşmek istiyordu. Başlarımız önde, içlerimiz ezgin,

yürüdük. Bir küçücük iş nerelere varmıştı? Değer miydi? Nasıl bakacaktık Tonguç Baba'nın yüzüne, ne diyecektik şimdi?.. Herkes duvar diplerine, arkalara gidiyordu...

Kocaman gövdesi, kırmızı yüzüyle göründü. Bütün gün çalışmış, rahat bir soluk alamadan, evine uğramadan Hasanoğlan yolunu tutmuştu. Düşünceliydi. Geçti, bir masanın üzerine oturdu. Sigara yaktı, uzun uzun emerek, dumanını üfledi. Bir süre tavana, uzaklara baktı. Sakin görünüyordu. Sinek uçsa kanatlarının sesi duyulurdu, öylesine bir sessizlik vardı içerde.

Kalın, çatallı sesi duyuldu:

«Tahsin Babayı üzmüşsünüz bugün. Sarıkışla'dan kamp giysilerinizi koltuğunuza alıp getirmek zor gelmiş size. Ne dediyse dinlememişsiniz. Onu cadde ortasında koyup gelmişsiniz. Şimdi soğukkanlılıkla düşünün bakalım, yapılanı doğru buluyor musunuz? Ama bilmediğimiz bir nedeni olabilir bu davranışınızın, söyleyin de üzerinde duralım. Elbet bir düşündüğünüz vardı sizin de...»

Başımız önümüzde susuyorduk.

«Ülke çapında büyük işlere girişildi biliyorsunuz. Birçok zorlukları var bunun. Önce doğru dürüst adam yok elimizde. Bakın, Hasanoğlan'a getiremiyoruz profesörleri, sizi gönderiyoruz onların ayağına. Enstitülerde de durum aynı. Memleketin en çok okumuşları, bilginlenmişleri, yanıbaşlarındaki köye gelmeyi göze alamıyorlar. Bozmuyorlar rahatlarını. Varın ötesini düşünün, Dert büyük. Demek, bu türlü yetişenlerden fayda yok. Size güveniyoruz biz, onun için açtık Yük-

sek Kısmı. Gerçeklerimizi iyi kavramanızı istiyoruz; işin cilasında kalmamanızı, öze inmenizi istiyoruz...»

Sigarasını tazeledi. Belli etmemeğe çalışsa da, sesi kırgındı. Dura dura, yüzlerimizi inceliye inceliye sürdürdü.

«Klasik eğitim, halktan kopan, onlar gibi giyinmeyi, iş yapmayı, ayıp sayan adamlar yetiştiriyor. Yaldızlı diplomalarının sağladığı ayrıcalıklarla yalnız kendi çıkarlarını kovalıyorlar bunlar. Anadolu doktorsuz, mühendissiz, teknisyensiz, öğretmensiz.. Çoğunun anaları, babaları da, toplumun kaymağını yiyenlerden. Bir de geldiğiniz yerleri, kendi analarınızı babalarınızı, bacılarınızı kardaşlarınızı düşünün...»

Düşünüyorduk, ateşler basıyordu vücutlarımızı. İkinci Dünya Savaşı içindeydik. Gaz, tuz, ekmek kıttı. Açlık vardı. Savaş sıkıları, baskıları altında, yokluklar, yoksulluklar içinde bunalıyordu millet. Kardaşlarımız, yakınlarımız, bizim eskilerimizle örtmeğe çalışıyordu ayıplarını... Bizse...

Tonguç, geçmiş ocağının başına eğrilen yanımıza usta bir demirci gibi indiriyordu vuruşlarını:

«Köyünüzü kökeninizi unutmamalısınız. Kentlerin parıltısı, rahatlıkları gözünüzü almamalı. Ezenlere, sömürenlere katılmamalısınız. İhanet olur bu. Babalarınızın bacağındaki pantolonda şu kadar yama var. Ömürleri boyunca iki büklüm çalışıyorlar da, karınları doymuyor; durumları düzelmiyor... Peki, kim düşünecek bunu? İnsanca yaşamak, daha kırkına varmadan ölüp gitmemek, onların da hakkı değil mi? Kamp giysilerini koltuklarına alıp getir-

mekten kaçanlar, köyün, köylünün davasını omuzlayabilirler mi? Biliyorum hepinizi üzen, duygusal, çocukça bir hareket bu... Ama yarın sizleri yollarınızdan saptırmak için çok başka durumlar daha çıkabilir karşınıza, şimdiden kendinizi adamakıllı silkelemelisiniz...»

Konuşan o değil, tarladan henüz dönmüş, ayağından çarığını çıkramadan, sırtının teri kurumadan, topraklı elleri, kavruk yüzleriyle karşımıza dikilmiş babalarımızdı sanki. Sesi tarihin derinliklerinden geliyordu. Kıtlık, kuraklık yıllarını, bozkırları, yüzyıllarca çiğnenmiş hakları, ezginliği dile getiriyordu...

Onu dinledikçe, kafamızdaki bulanıklık açılıyor, yeni sulara eriyordu aklımız. Halkın sırtından okuyup, iyi yeyip, güzel giyinmek, bir kendimizi kurtarmak, utanılacak bir bencillikti. Otuzuna basmadan insanlarımızın beli bükülür, dişleri dökülürken, et, tat, yüzü görmeden gözleri sönüp giderken, muayenehanesinde müşteri bekleyen bir doktor olmak, yüksek paralarla dava kovalıyan bir avukat olmak, saray gibi yapılarda, kürsülerde yüksek yüksek konuşmak, küpünü kesesini doldurmak... Bir terslik vardı bunda, katılamazdık bu kervana. Önemli olan, tümümüzü insanca yaşamaya kavuşturmak, bunun yollarını araştırmak, adamlarını yetiştirmek, savaşını vermekti...

Aymıştık. «Şimdi İdrisdağından birer sırt taş getirilecek» dense, hazırdık. Yaşadığımız sürece bu sesi unutamazdık.

Bozkır gecesinde sigarasının birini söndürüp birini yakarak Tonguç Baba konuşuyordu...

KARABEKİRLER GÜNALTAYLAR VE DÜŞÜNSELLER

17 Nian 1946

Ak saçlı, güleç yüzlü adam eğildi, toprkatan yarım metre yukarıya çıkan demir borunun ucundaki musluğu çevirdi. Birden bir ışık fışkırtısı, bir serinlik yükseldi göğe... Hasanoğlan Köy Enstitüsü suya kavuşmuştu. Yaşından beklenmiyen bir çeviklikle yana çekilen adam, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanıydı. Çevresindeki boz urbalı, yağız yüzlü köy delikanlılarına sevgiyle baktı. Açtığı suyu ta İdris dağından buraya getiren onlardı. Düzlükte yayılıp giden koca eğitim sitesini onlar kurmuştu. Yirmi Köy Enstitüsünde bunlar gibi 16.400 köy çocuğu Kurtuluş Savaşı heyecaniyle çalışıyor, «gelmez» denilen suları getiriyor. «İşe yaramaz» denilen toprakları uyandırıp gövertiyorlardı. Savaş yıllarının sıkıntıları içinde girişilen «eğitim seferberliği» hızla ilerliyordu. Büyük eğitimci Hakkı Tonguç'un buluşuyla halk kaynağı harekete geçirilmiş, canlanma yoluna girmişti ülke...

Evet, «Cumhuriyetin eserleri içinde en önemlisi saydığı Köy Enstitülerinin altıncı kuruluş yıldönümüydü bugün. İnanılmaz başarılara ulaşılmıştı bu altı yılda. Geçen yıl da Hasanoğlan'daydı. Her 17

Nisanı bir işle, bir eserle kutluyordu Enstitüler. Yurt çapında bir hasat günü olmağa, bir halk bayramına dönüşmeğe başlıyordu 17 Nisanlar. O gün Muhtarından valisine değin herkes bir yıllık çalışmalarının hesabını veriyor, daha çok okul yapanlar, yörelerinde yapılacakları gerçekleştirenler «başarılı», gerçekleştiremiyenler «başarısız» sayılıyorlardı. Devlet başkanı olarak radyoda «başarılılar» listesini okumak bir zevkti. Yeni bir anlayış, bir sağtöre boy atıyordu ülkede.

Öte yandan homurtular, engellemeler, başarısızlıklarını iftiralarla örtmeğe kalkışmalar, sürüp gidiyor, halkın uyanmasına karşı olan «Siyasi ve ekonomik kudret sahipleri» de boş durmuyordu. Bu yıl yapılacak ilk çok partili seçimlerde «dinin,» «eğitim seferberliği» konularının propagandalar dışı bırakılması liderlerle görüşülmüştü. Bakanlar Kurulu, ünlü gazeteciler, parti ileri gelenleri de, son durumu görmek üzere Hasanoğlan'daydı.

Kafile 17 Nisan'ı kutlama törenlerini izlemek üzere, toplantı alanına yöneldi. Günün önemini belirten konuşmalardan sonra, kızlı erkekli bin kişi davul zurna, akordiyon, mandolin eşliğinde çeşitli halk oyunları oynandı. Türküler söylendi. Halkın yiğitliği, çalışkanlığı, sevme gücü, yaratıcılığı eşsiz bir güzellikle, coşkuyla karşılarında canlanıyordu. Başbakan Saracoğlu kendini tutamadı, okul müdüründen kendisine de «Hasanoğlan Köy Enstitüsünde öğrenci olma şerefinin» verilmesini istedi.

Açık hava tiyatrosunda öğrencilerin oynadığı Bizim Şehir seyredildi. Söz ve müzik koroları din-

lendi. Okunan şiirler coşkunlukla alkışlandı Cumhurbaşkanı, uzun bir iş destanı niteliğindeki şiiri okuyan öğrenciye olağanüstü ilgi gösterdi, iltifatlarda bulundu. Devrisi gün ULUS gazetesinde övgü dolu yazılar çıktı. Parti genel sekreteri de Cumhurbaşkanının ilgilendiği şair hakkında «Güneş başlı çocuk» diye bir yazı yazmıştı.

17 Nisan günü akşamı «millet olma, insan olma davasının yürütücüsü İnönü, ulusa şu gerçekleri duyuruyordu radyodan: İşlikli, öğretmen evli 1756 köy okulu yapılmıştı o yıl. Böylece köy okullarının sayısı 14981'e ulaşıyordu. Yüz bin öğrenci artışı vardı. On yıllık plânla 1956 da yüzde yüz çözüme kavuşuyordu ilköğretim davası. «İlköğretim meselesinin bir demogojiye kurban edilmemesi için bütün kuvvetlerimiz kullanılacaktı. «Köylünün okumuş yazmış, teknik öğretime girmiş, esir hayatından kurtularak toprak sahibi olmuş olması, herhalde gerçekleştirmeğe azmettiğimiz meselelerdi.

1946 17 Nisanı böyle kutlanmıştı. Bundan sonra daha dört yıl Cumhurbaşkanı kaldığı halde İnönü'nün Enstitülerde geçen son 17 Nisanı oldu bu; «Millet olma insan olma davası» bir yana itilir, «Cumhuriyetin en önemli eseri saydığı Enstitüler» yıkılırken sesini çıkardığını duyan da olmadı.

SEÇİM SONRASI

İki ay geçmişti aradan, ama koca bir tarih dönemi olmuştu bu süre. İlk çok partili seçim büyük gürültülerle sona ermiş, Meclisle, kafalar da değiş-

mişti. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana karanlık kovuklarda içlerinde zehir biriktiren güçler zincirinden boşanmışlar, politikacı, inanç savunucusu, milliyetçilik tekelcisi olarak ortaya çıkmışlardı. Köy Enstitülerine saldırıyorlardı hepsi de. Köylülerin kendi okullarını imece yoluyla yapmaları zulümdü. Enstitülerin amaçları karanlıktı, memleket büyük bir tehlikeyle karşıkarşıyaydı. Aynı partinin değişik bir yanı iktidar olmuştu ama, onlar da bir önceki hükümeti suçluyorlardı. «Bizi bu ilköğretim seferberliği davası, mektepçilik yıktı» diyorlardı. Mecliste Enstitüler konusunda kıyametler koparılıyor, ustalıklı kışkırtmalar, düzenlerle olaylar yaratılıyordu. Saldırıcıların başında evvelce bir soruşturma sonunda Enstitü Müdürlüğünden uzaklaştırılan, o yıl nasılsa Milletvekili olarak meclise giren Emin Soysal vardı.

ÜÇ KARA ARABA

Enstitülere öğretmen yetiştiren Yüksek Köy Enstitüsü ikinci mezunlarını veriyordu. Bitirme sınıfı nazari bilgi sınavına girmeden önce, kalıcı bir «işi» gerçekleştirmek zorundaydı. Uygulama okuluyla Yüksek kısım yapısı arasındaki düzlüğe bir «Hayvanat bahçesi kurma» görevi verilmişti kendilerine. Her kol, ayrı bir yanını incelemişti işin. Hazırlıklar tamamdı. Plânı toprağa uygulamaya gelmişti sıra. Yol şarampolları açılmağa başlandığı gün üç kara araba; birdenbire, beklenmedik resmi konuklar getirdi Hasanoğlan'a. Sabahın saat onunda anlaşılmz, baskın şeklinde bir gelişti bu...

Uygulama okulu önünde arabalardan inenler yeni Meclis Başkanı Kâzım Karabekir, başkanyardımcıları Şemşettin Günaltay, Feridun Fikri Düşünsel, bir de Denizli Milletvekili Kemal Cemal ile bazı meraklı vatandaşlardı. Ağır ağır, çalışanlara doğru ilerlemeğe başladılar. Yüzleri sert, bakışları soğuk, hatta küçümseyiciydi. «Siz amele misiniz?» «Ne gereği var böyle bir bahçenin?» «Yövmiyeleriniz ne kadar?» gibi sorular yöneltmişlerdi çalışanlara...

Enstitüye her zaman konuklar gelirdi ama bunlar başkaydı, gergin bir hava yayılıvermişti ortalığa.

Hayvanat Bahçesi plânı hakkında açıklamalar yapan öğrenciye Kâzım Karabekir:

«Yeter dedi, söyle bakalım size Tarih de okutuyorlar mı?»

«.....»

«Niye susuyorsun? Size Türk tarihi okutuyor, şerefli mazimizi öğretiyorlar mı? diyorum.»

«Soruyu biraz acayip buldum efendim de... Elbet okuyoruz, Tarih öğretmenimiz Dil Tarihten Doçent Halil Demircioğlu'dur.

Başkanla yardımcıları beklenmedik bir yanıtla karşılaşmışlar gibi birbirlerine bakıştılar.

Milletvekili Kemal Cemal'in davranışları daha da kuşkuluydu, Kızılçullu Köy Enstitüsünden gelmiş hemşerilerini bulmuş, fısfısa başlamışlardı. Daha önceden tanıştıkları, haberleştikleri belli oluyordu.

Biraz sonra işin bırakılması, tüm öğrencinin Güzel Sanatlar salonunda toplanması istendi.

Konuklar, eski Millî Eğitim Bakanı Saffet Arı-

kan'ın Enstitüye armağan ettiği kuyruklu piyanonun yanında yer almışlardı, yüzleri çok ciddiydi. Bakanlık Şube Müdürlerinden Ferit Oğuz Bayır, Yüksek Kısım Eğitimbaşısı Hurrem Arman, Orta Kısım Müdürü Ali Doğan'la yardımcısı da oradaydılar.

Küçük çapta bir eylenti düzenlenmişti. Millî oyunlar oynandı. Türküler söylendi. Bir öğrenci Halı, bir öğrenci de Al Güllü Bohçam adlı şiirini okudu. Her iki şiir de, Türk yaratıcılığının övgüsüydü.

Konukların yüzlerindeki çizgiler yumuşar gibi olmuştu.

Karabekir:

«Oynadığınız oyunlar, söylediğiniz türküler güzel... Şiirleri beğendim. Bir de sınır dışında kalmış ırkdaşlarımız var, onları da düşünüyormusunuz hiç? Meselâ topraklarımıza gözdiken Moskoflar için yazılmış birşeyleriniz yok mu? dedi.

Gerilerden bir orta kısım öğrencisi ayağa kalktı:

«Benim var efendim, ama küfürlü, kız arkadaşlarımın yanında okunmaz.

«Zararı yok, zararı yok! Elbette küfürlü olacak... Düşmanımıza erkek dişi küfrederiz biz. Oku bakalım!

Öğrenci sıkıla sıkıla:

«S...n katran kazanına batsın Baltacı...

Diye başlıyan manzumesini okudu.

Karabekir çok memnun olmuştu:

«Pekiiii, Moskofların ezeli plânını hanginiz anlatabilecek bize?

Bütün öğrenciler ayağa kalktı.

İşaret edilen öğrenci ortaya gelerek: «Akdenize inmeyle» ilgili tarihi bilgilerini iletti.

Feridun Fikri kararıyordu, hep kendilerinden birşeyler gizleniyormuş gibi sıkıntılı bir kuşkululuğu vardı. Paşanın kulağına eğildi...

Kâzım Karabekir'in kaşları çatılmıştı, sert sert:

«Hakkı Tonguç için bir marşınız varmış sizin, bir de onu söyleyin bakalım, dedi.

Herkes birbirine bakıp kalmıştı. Kimse böyle birşey anımsamıyordu.

«Canım, içinde «Köylü efendimiz» filan sözleri geçiyormuş.»

«Ha! dedi Hurrem Arman: Ziraat Marşı... Çocuklar, başlayın!»

«Sürer eker biçeriz, güvenip ötesine
Milletin her kazancı milletin kesesine
Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine
Toprakla savaş için ziraat cephesine

Biz ulusal varlığın temeliyiz köküyüz
Biz yurdun öz sahibi efendisi köylüyüz
.....

Marş buydu, salonda da güzel gidiyordu ama, Atatürk'ün adı geçer geçmez, bir el işaretiyle kesmemizi istemişti Karabekir nedense...

Bundan sonra Hüseyin Küçükçakar kendi bestelerini çaldı piyanoda. Hele halk havalarından meydana getirilmiş süit dinlenirken Günaltay kendini tutamadı:

«Görüyoruz ki yazı yazma, besteler yapma, icra kabiliyetleri mükemmel bu çocukların dedi. Ne diye kalkar boyuna frenk yazarlarını okutur, frenk eserlerini oynatırlar bunlara?

«Değil mi efendim? diye sürdürdü Feridun Fikri, madem böyledir kendi tarihimizin mevzularını yazsınlar, bestelesinler... Milli şuuru kuvvetlendirsinler ...Neymiş: Moliere, Gogol, Puşkin!.. Milli benliğimize kavuşalım...»

Kalktılar. Bir de öğretmenler, yöneticilerle özel olarak görüşecekleri konular vardı. Önemli günler yaşıyorduk, denilenleri unutmamalı, uyanık olmalıydık.

GİZLİ OTURUM

Duvarları kilim motifleriyle süslü büyük bir yerdi öğretmenler kantini. Pencereleri iki ay önce Cumhurbaşkanının, bakanlar kurulunun, seçkin çağrılıların 17 Nisan gösterilerini seyrettikleri açık hava tiyatrosuna bakıyordu.

Karabekir, ortadaki uzun masanın baş tarafına, yardımcıları da iki yanına oturmuştu. Daha bir kasıntılıydılar. Şube Müdürü Ferit Oğuz, Okul Müdürü, yardımcıları, bir de öğrenci başkanı, karşılarında yer almıştı. Milletvekili Kemal Cemal dışarda, hemşerilerinin, bir de kafadarları Çiftelerli'lerin arasındaydı. Telâşla, gizli gizli, kendilerince zararlı saydıkları kişilerin listelerini hazırlıyorlardı.

Karabekir tüm ciddiyetiyle karşısındakilerin yüzlerine baka baka söze başladı:

«Efendiler, namuslu, şerefli birer Türk evlâdı olarak hepinizin hakikatleri bedahetle ortaya koymanızı istiyorum.»

Hafifçe öksürdü:

«Evet, hiçbir şeyi bizden saklamıyacaksınız. Konuşacaklarımız şerefli milletimizin bekasını, vatanımızın selâmetini alâkadar etmektedir. Biliyorsunuz Köy Enstitülerinin tehlikeli müesseseler olduğu söyleniyor memleket sathında. Duyduklarımızdan ürperiyoruz. Belki bir miktar hain sızmış olabilir buralara. Yaratacakları büyük tehlike düşünülerek toptan kapatılmak üzeredir bu mektepler. Çeşitli iddialar vardır. Biz Âli Meclisin temsilcileri olarak son tahkikatı yapmağa geldik. Demek oluyor ki, bu mekteplerin kaderi şu masa başında yapacağımız konuşmalarda edineceğimiz intibaa bağlı...

Günaltay'la Feridun Fikri, denilenleri başlariyle tasdik ediyorlardı.

Sorulara geçildi:

Şemsettin Günaltay:

«Efendim, dedi, bu acayip müesseselerde milli hisler inkişaf ettirilmiyor, talebeye kendi harsımız verilmiyor, kendi tarihimiz tedris olunmuyormuş... Boyuna Gogollar, Çehovlar okutuluyormuş, yabancı eserler temsil ettiriliyormuş... İdareci zevat bunlara ne buyuruyor?

Şube Müdürü Ferit Oğuz ayağa kalktı:

«Muhterem efendim, acayip buyurduğunuz bu kurumlarda yasalar, yönetmelikler çerçevesi içinde eğitim öğretim yapılmaktadır. Çalışmalar yetkili organlarca denetlenmektedir .Enstitüler batı kopyası

değildir, kendi gerçeklerimizden doğmuş bize göre kurumlardır. Acayip bulunuşları sanırım buradan gelmektedir. Üretici, yaratıcı insanlar yetiştirdikleri için, gerçek anlamda ulusal duygu, tarih kültürü ancak buralarda verilebilmektedir.

«Oynadıkları piyeslere gelince... Konservatuarın değerli öğretmenleri burada da görevlidirler. Oyunlar ya öğrencilerce yazılmakta, ya da bakanlık yayınlarından seçilmektedir. En yetkili kişilerin kılavuzluğunda sahneye konmaktadır .

«Ulusal duyguların geliştirilmediği söyleniyormuş... Yaz demeden, kış demeden, geceyi gündüze katarak bu toprakları vatanlaştırmağa çalışan, ona terlerini, bilgilerini karıştıranların ulusal duygularının, tarih kültürlerinin geliştirilmediğini söyleyenler, acaba bir gün böylesine çalışmış, bir tek fidan dikmiş, bu toprağı böylesine yaratıcı bir aşkla sevmişler midir? Dinlediğiniz halk türküleri mi, tarihimizin derinliklerinden süzülüp gelen millî oyunlar mı, buram buram vatan kokan kendi besteleri, şiirleri mi ,çok rica ederim beyefendi, bunların hangisi gayrımilli?»

Şemsettin Günaltay alay edercesine, sordu:

«Pekiii!.. Ya Tırabzondaki hadiseye ne buyuruluyor? Orada talebenin gayrimilli bir piyes temsil ettikleri, hadise çıktığı, seyircilerin galeyana geldiği yalan mı?»

«Yalan değilse de yanlış efendim. Ben Bakanlık Disiplin kurulu üyesiyim. Müfettiş piyesi oynanmış orada. Kaymakam, hükümeti küçük düşürücü saymağa kalkışmış oyunu, yarısında durdurtmak istemiş.

Seyirciler razı olmamışlar. Jandarma, polis çağırılmış... Hadise dedikleri bu.. Durum incelendi, Enstitüce işlenmiş bir hata yok. Mülkiye müfettişlerinin raporu da Kaymakamın aleyhinde...»

Karabekir:

«Bir de şu var: Talebeler hep köyden alındığı için, köy-şehir, zengin-fakir ayrılığı yaratılarak yetiştiriliyorlarmış. En büyük tehlike burada.

Bu kez okul müdürü yanıtladı:

«Bu da yersiz bir endişe efendim, ta başından beri söylenir. Enstitülerin amacı mevcut, hem de korkunç şekilde mevcut köy-şehir farkını ortadan kaldırmak, bütünümüzün kalkınmasına kaldıraç olmak... Eski öğretmen okullarından yetişenler, bu fark yüzünden köylere gitmek istemiyorlar, gönderilenler de, bir yolunu bulup kaçıyorlar. Şartlar, köyü, köyün içinden aldıklarımızla kımıldatmağa zorluyor bizi... Dedikodular, endişeler, köyün uyanmasını, memleketin bütünüyle kalkınmasını çıkarlarına aykırı gören kaynaklardan geliyor...»

Paşa katılamamıştı pek bu düşüncelere :

«Amman arkadaşlar birlik, dedi... Asıl hassas davranılması gereken nokta bu! Köylüsü şehirlisi, zengini fakiri hep Türk değil mi? Güzel âdetlerimiz, ananelerimiz, dinimiz yekpare bir vücut gibi yaşatmağa yeter bizi. Bu ruhu bozmıyalım, bu esastan ayrılmıyalım...»

Kolunu kaldırarak parmaklarını açtı;

«Bakın tek tek parmaklar zayıftır, kolayca bükülebilirler, ama hepsi bir araya gelip yumruk oldu

mu kuvvettir, yenilmez. Kuvvetli olalım... Birlik, daima birlik...»

Sıra kendisine gelmiş olmalı ki, Feridun Fikri kımıldandı:

«Ben cemiyetimizin manevi kıymetlerine aykırı taraflar görüyorum bu mekteplerin çalışmalarında. Maksatlı davranışlar var... Bakıyorsunuz yirmi senelik Başmuallimin başına talebesi idareci olarak getirilmiş. Mektepler bunlara teslim ediliyor. Bu ne iştir efendim? Örfümüze, âdetimize, şu kadar yıllık tatbikata uyar mı bu, gaye ne acaba?

Eğitimbaşı:

«Gaye, köye daha yararlı olmak efendim. Daha önce de söylendi. Enstitüler yeni bir tip öğretmen yetiştiriyor. Okullar, dört duvar okulu olmaktan çıkacak. Her alanda örnek olmağa çalışacak bunlar.. Toprak, üretim araçları veriliyor kendilerine. Okulun demirbaşı hepsi. Eski öğretmen tatilde köyde oturmuyor. Bu durumda kendini köye adıyacak öğretmeni başöğretmen yapmak en doğru hareket oluyor, devletin çıkarları bakımından.»

Denilenleri dinlememiş, pencereden dışarıya bakmıştı boyuna, sesini yükselterek devam etti Düşünsel:

«Hiyerarşi denilen birşey vardır devlet işlerinde... Hiyerarşi olmadı mı bundan ne doğar? Müthiş şımarıklıklar duyuyoruz. Tarihimizde görülmüş şey midir hiç, ağzı süt kokan bir ilkmektep muallimi kalksın da ona çatsın, bunu şikâyet etsin? Kaymakamı sürdürsün, nahiye müdürünü dinlemesin? Yarın isyan çıkarır bunlar... Devletin gerek hukukî, gerek-

se mülkî işlerinde bir hiyerarşi vardır ...Olacaktır. Neymiş efendim, bir Enstitü Müdürü beş valiye emir verirmiş, muvaffakiyetlerini ölçer biçermiş. Hangi memleketteyiz, noluyoruz? Rejim mi değişiyor yoksa?..»

Hurrem Arman kalktı:

«Her enstitü, üç beş illik bir kesimin ortasında kurulmuştur efendim. Buralardan öğrenci alır, yetiştirir buralara öğretmen verir. Eğitim yönünden kesimler bir bütün olarak düşünülür. Enstitülerde çağdaş eğitim ilkeleri uygulandığı için, çalışma temposu ,kırtasiyecilik temposuna uymaz. Okul yaptırmada, toprak ayırmada ,eğitim seferberliğiyle ilgili işleri yürütmede geri kalanlar, bu çalışmalar sırasında türlü yönlerden rahatı kaçanlar oluyor... Toplumumuz malûm: Cumhurbaşkanımızın deyişiyle «Ortaçağ hayatı sürüyor» Bilginin, bilgili kişilerin girdiği yerlerde bazı menfaat dikişleri kopuyor... Haklarını arıyabilenlerle karşılaşmak çoklarının işlerine gelmiyor .Geçenlerde L... ilçesinde genç bir öğretmen, okul işliği için Kaymakama başvuruyor. Boş olduğu halde ilgilenmiyor. «Yarın gel diyor» Kaymakam. Öğretmen köyünün uzak olduğunu, mümkünse işin o gün sonuçlandırılmasını rica ediyor. «Eh, be, defol başımdan, yarın dedik ya!» diye kesip atıyor Kaymakam. Bunun üzerine «Afedersiniz kaymakam bey» diyor öğretmen, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının hangisinde «yarın gel» vardır? Kıyamet kopuyor tabii... Valilerin başarılı, ya da başarısız sayılmaları da Cumhurbaşkanlığiyle ilgilidir efendim.

Enstitü Müdürleri hiçbir şekilde valilere emir vermezler...»

Kâzım Karabekir:

«İşin bu cephesi çok karışıktır, her yanımız yaralıdır. Düzeltilecek çok işimiz vardır. Gene de söylenenlerde pek çok hakikat payı bulunmaktadır. Bunlar üzerinde ayrıca durulacaktır. Soracaklarımız bu kadardır. Teşekkür ederim. Bu memlekette hemen her hayırlı müessesenin kaderi böyle olmuştur. Memleketin geleceği için cidden umut bağlanacak yerlermiş buralar. Biraz ıslahatla her şey yoluna girebilir.

Köy Enstitüleri tarihinde bu soruşturmadan sonrası, Reşat Şemsettin, Tevfik İleri icraatlarıdır... Kemal Cemal aracılığıyle soruşturmacılara bazı öğrencilerin bir de «zararlı kişiler listesi» verdikleri bilinmektedir .

İKİ ÇEŞİT DEMOKRASİ

1947 de Aksu Köy Enstitüsünde öğretmendik. Bir yıl ertelemeli olduğumuz halde Millî Eğitim Bakanlığının teliyle askere çağırıldık.

Antalya Şubesi:

«Bu işlere Millî Savunma karışır, Maarif kendi işine baksın» diyerek bizi geri çevirdi.

Aynı durum üç kez yinelendi. Hitler perçemli, asker kaçağı Bakan, Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlıların ille de askere alınmasını istiyordu. Ter ter tepiniyordu bunun için. Ancak bu yolla onları tasfiye edebilecek, bir taşta birkaç kuş vurabilecekti.

Sonunda Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir'le anlaşmaya varıldı.

Sonu başından beli bir oyundu bu. Egemen güçler korkunç bir cadı kazanı kaynatıyordu: Enstitüler komünist yuvasıydı. Tonguç Moskovadan emir alarak kurmuştu onları. Müdürler, öğretmenler değiştiriliyor, öğrenciler sıkıştırılıyor, listeler düzenleniyor, kitaplar taranıyor, ilk mezunlar beyin yıkayıcı kurslardan geçiriliyordu..

Üniversite vardı, basın vardı, aydınlar vardı ama birinden çıt çıkmıyor gözler önünde bir sürek avıdır gidiyordu. «Köy Enstitülerini Cumhriyetin eserleri içinde en önemlisi» sayan Cumhurbaşkanı bile seyirci idi.

Bu zehirli saldırılara uğrayan, bir kenara itilen Tonguç ne âlemdeydi acaba? Nasıl karşılıyordu durumu? Gerçi bize «İşinize bakın, gürültülere kulak asmayın» diyordu mektubunda, ama gene de merak ediyordum.

Kapısını vurdum.

Küçük bir odaydı. Sigara dumanıyla dolmuştu içerisi. Ayağında golf pantolanu, başında kasketiyle gece demeden, gündüz demeden dağ bayır dolaşan, Türk halkının yazgısını değiştirmeğe çalışan insanı bu odaya kapamak, bu masanın ardına oturtmak işkencelerin en büyüğüydü. Ama o hiç değişmemişti. İş eğitimi dersi verdiği, enstitülerde dolaştığı günlerin havası içindeydi. Önünde oralardan gelmiş mektuplar vardı.

«Geç bakalım dedi, ne var ne yok Aksu'da? Yukarda tepedeki yatakhaneler bitirildi mi? İyi bir Eğitimbaşı olacak orada, Maraşta müfettişken güzel işler yapmıştı.

Olup bitenleri anlattım. Enstitüler «ıslah» ediliyordu. Klasik öğretmen okullarına döndürülüyordu. Kitaplıklara kilit asılmış, işliklere sırt dönülmüştü. Gidenler ağızdolusu kötüleniyor .kalanların arasında da engizisyon havası estiriliyordu.

Sustu kaldı. Bir süre sonra başını sallayarak:

«Avanaklar!..» dedi.

«Sonumuz karanlık dedim, kurbanlık gözüyle bakıyorlar bize de okulda. Gözümüzün içine baka baka yağıp esiyorlar. Mutlaka birşey yapacak bunlar.

Gözlerini duvarda bir noktaya dikti:

«Rüzgâr ne kadar sert eserse essin, meşeler dimdik durur dağbaşlarında!» dedi. «Daha başlangıç bu, İnsanlığın Kurtuluşu'ndaki prologu düşün. «Cehaletin sakin vadisinde» olup bitenleri hatırla. Bizim vadinin de rahatı bozuldu. Dur bakalım daha...

O gün bir Enstitü Müdüründen gelen mektubu uzattı:

«Bak dedi, ne diyor Müdür? Enstitüler en kötü şartları iyiye çeviren, bunu yaparken de adam yetiştiren yerlerdir. Çok zor adam bulduk oralara. Bu Müdür gibiler çabuk değişir.

«Öl de öleyim, kal de kalayım» havasında bir mektuptu. Ayrılsam mı ayrılmasam mı diye soruyordu Tonguç'a.

Robotlaşmış Alman askeriyle, kendibaşına iş görebilen, karar verebilen asker arasındaki ayrımı anlattı. Biri buyruk alırken, iyi savaşabilir, komutansız kalınca ne yapacağını şaşırırdı. Öbürü her zaman kurtulmanın yolunu bulabilirdi. Dağa çıkar gerilla savaşı yapardı...

Bu ne biçim demokrasiydi? Anlayamıyordum. Aynı parti başta kaldığı halde Peker Hükümeti, bir öncekilerin Milli Eğitimde yaptıklarını yerden yere vuruyordu. Bir dönemin hesabı Hasan-Ali'ye verdiriliyordu. Demokratlar yumuyor gözünü açıyordu ağzını. Kendi okulunu imece yoluyle köylüye yaptırmak zulumdü. Köy Enstitülerini kuranların niyeti ilerde her köyü bir kolhoza çevirmekti. Yapılan hazırlıklar bunu gösteriyordu... Salt köy enstitülerini yıkmak için çok partili yönetime geçilmişti sanki!..

«Halk idaresi, demokrasi bu mu? dedim. Ne

kazanacak köylü bundan? Bugüne değin iyi kötü ne yapılmışsa onlar da güme gidiyor bu arada...»

Acı acı gülümsedi:

«Yok dedi, demokrasi bu değil. İki çeşidi var demokrasinin: Biri zor olanı, gerçek olanı; öbürü de kolayı, oyun olanı...»

Topraksızı topraklandırmadan, işçinin durumunu sağlama bağlamadan, halkı esaslı bir eğitimden geçirmeden olmaz birincisi, köklü değişiklikler ister. Başka türlü kendikendini yönetemez halk, çeviremez makinayı. Bu zor demokrasidir, ama gerçek demokrasidir...

İkincisi, kâğıt ve sandık demokrasisidir. Okuma yazma bilsin bilmesin, toprağı işi olsun olmasın demagojiyle serseme çevrilen halk, bir sandığa elindeki kâğıdı atar. Böylece kendikendini yönetmiş sayılır. Bu, oyundur; kolaydır. Amerika bu demokrasiyi yayıyor işte. Biz de demokrasinin kolayını seçtik. Çok şeyler göreceğiz daha...»

Gördük...

DEVRİMCİ EĞİTİMİN ÖNDERİ

Köy Enstitülerinin yaratıcısı Tonguç «burjuva ölçüleri» ne uyan bir aydın değildi. Bu yüzden kurulu düzenin «sadık hizmetçi» si olamazdı. Ona göre köylüyü «kölelikten, uşaklıktan» kurtarmayan, insanın insanı sömürmesine yarayan «kitap bilgileri» bilgi değildi. Yetişenlere egemen güçlerin görüşlerini, düşüncelerini aktaran onları köleleştiren eyleme eğitim denemezdi. Eğitim kişiyi toplumdaki yeri, toplumunun dünyadaki yeri açısından bilinçlendirmeli, onu, sorunlarına yabancılaştırmadan, onları çözebilecek güçte ve anlayışla yetiştirmeliydi.

Eski okul, dar okulculuk anlayışı yapabilir miydi bunu hiç? Klasik okul yıkılmalı, çevreyi ve insanı değiştiren ileri üretim yaşamı, yetişme ortamı durumuna getirilmeliydi. Uyandıran, bilgilendiren, bu bilgileri daha iyi bir yaşama düzeni kurmada işe yaratan bir eğitim imecesi olmalıydı bu...

Evet, o bir «iş» adamıydı. Fazla konuşmalara, bellenmiş reçetelere yüz vermezdi. Köylümüz iç ve dış sömürünün ağında bitkin ve «canlandırılacak» insan durumuna düşmüştü. Bu insanlar ancak değişen koşullara göre geliştirilen devrimci eğitim imecesiyle kendi kendilerini kurtarabilirlerdi.

İlköğretim Genel Müdürlüğünü, eğitim sorununu «bilinenlerin dışında» bir anlayışla çözüme kavuş-

turma koşuluyla kabullenmişti. (1935) İktidarın Kurtuluş Savaşından gelen kanadı ekonomik durumun baskısıyla buna razıydı.

Beş yıl süren arama ve denemeler Köy Enstitülerini hazırladı. Eğitim Bakanı Hasan-Ali'nin de gösterdiği büyük anlayışla 1940'larda uygulamaya geçildi. Türkiye doğal ekonomik, toplumsal özelliklerine göre bölgelere ayrıldı. Ayırma ileri üretim aşamalarının gereksinimlerini kapsayıcıydı. Köy insanı bu bölgeler ortasında devrimci bir imeceye sokuldu. Çevre yaşayışını iyileştirici çalışmalar onlara sorunlarına yabancılaşmadan bu sorunları çözme gücü ve etkinliği kazandırıcıydı. Kurtuluş Savaşının temel felsefesine dayanıyordu. Emeğe dayalı bir kalkınma anlayışıydı bu. Değer ölçüsü «iş» ti. Yönetimde imececilerin ortak kararlarına uyuluyordu. Öğrenci tam anlamiyle yönetime katılıyordu.

Devrimci eğitim imecesi alt yapı değişikliğine yönelik olduğu için köye yarayışlı her çeşit meslek erbabını yetiştirme plânın kapsamı içinedydi ve yetişme sürekli bir eylem olarak kabul ediliyordu. Enstitüleri bitirip köylere gönderilenlerin eğitimleri bölge incelemelerinin verilerine, gelişen durumlara göre türlü biçimlerde sürdürülecekti.

Köy Enstitüleri altı yılda son sözünü söylemiş bir hareket gibi düşünülüyor, eksik ya da yanlış bilgilerle eleştirmelere girişiliyor:

«Köylüyü köy için yeterince okutmak hem yarım yırtık bir eğitim, hem de kolaya kaçmaktır.»

«Köye bir bina yapıp bir de öğretmen göndermek...»

«Köyün isterlerine göre kurulmayan okular...»

«Hiç bir milleti sadece ilkokullarla ögretmenler kurtaramamıştır...»

«Madem ki Tonguç'ta biliyordu asıl sorunun temeldeki değişiklik sorunu olduğunu, niçin doğayla savaş için hazırlanıyordu öğrenciler?..»

«Öğrenciiy esir gibi çalıştırmak...»

Gibi dayanaksız, yanlış sonuçlara varılmakta, hatta devrimciliğe ters düşülmektedir.

Oysaki Tonguç'un tuttuğu yol, bugün de en sağlam yoldur. Bütün dünyada kentsoyluların geliştirdiği klasik okul çatırdamaktadır.

FİLOZOF RUSSELL İLE TONGUÇ

Boş yere çekilen acıları, eziyetleri ortadan kaldıramamış mutsuz bir toplumuz biz, eğitime toplum düzenine bilimsel açıdan bakamamış, nice kuşakları ziyan etmişiz.

Bugün eğitimin, amaçlarından biri de:

«Kişiyi, ülkesinin ekonomik düzenini, toplumsal koşullarını öbür uluslarınkiyle kıyaslıyacak, kendisinin, halkının toplumsal ,ekonomik koşullarını araştırma, inceleme yoluyla kavrıyacak, bu koşulları geniş halk kitleleri yararına değiştirecek, bu alanda karşısına çıkacak engelleri yenecek yetkinlik ve etkinliğe kavuşturmaktır.» diyorsak, bu, büyük eğitimci Tonguç'un gözümüzü açmasındandır.

Ünlü Filozof Russell de eğiti müzerine çok düşünmüş kafalardan biri, «Barışa, özgürlüğe, mutluluğa, ancak eğitim yoluyla varılabileceğine» inanıyor. Ama bugünkü eğitimle değil... Baskısız, korkusuz, bir eğitimle, insanları canlılığa, duyarlığa, yiğitliğe yönelten, aklı geliştiren bir eğitimle.

Yaşamını, kurduğu eğitim düzenini, savunduğu düşünceleri düşünürsek bu sözleri Tonguç için de söyleyemez miyiz? Russell'in Eğitimin Amaçları adlı yazısını okurken boyuna Tonguç çıktı karşıma. Kimi yerde konuşan Russell'mi, Tonguç mu deyip durakla-

dım, öylesine yakınlık kurdum aralarında. Tonguç gözümde daha bir büyüdü. Çünkü o bu düşünceleri gerçekleştirecek eğitim kurumlarını yaratmasını bilmiş, toplumunu daha derinden etkilemişti.

Russell, yazısında Atina eğitimini, geleneksel Çin eğitimin, Cizvit eğitimini, İngilizlerin Dr. Arnold sistemlerini inceliyor, özelliklerini, belirtiyor, eleştirilerini yaparak eksiklerini ortaya koyuyor. Eğitimle, ne çeşit bi rinsan yaratmak istediğimizi bilmek esas olduğuna göre, ideal insana temel olabilecek özellikleri saptamağa geçiyor bundan sonra... Öne sürdüğü özellikler şunlar: Canlılık, yiğitlik, duyarlık, aklı geliştirme...

Tonguç'un uyguladığı eğitim bu özellikleri taşıyan insanlar yoğurma amacını güdüyordu. Şu paralelliğe bakın:

Aldı Russell:

«Sağlamlıkla, etkinlikle, çevreyle ilgilenmekle, yaşamanın tadını çıkarmakla açıklayabileceğimiz bir özelliktir eğitimin kazandırmasını beklediğimiz canlılık...

Aldı Tonguç:

Başarı çelenklerine bürünen vücutları sağlam, sağlıkları yerinde olan enstitülüler, hayatı seven, ondan zevk alan, yaşamaya doymak bilmeyen, inzivadan hoşlanmıyan ,onun ruh karartıcı etkilerine karşı koymayı bilen, kimselerdir.

Evet, canlılık, canlandırma Tonguç eğitiminin özüdür...

Aldı Russell:

«Genellikle korku insana büyüklerce aşılanır.

Gösteriş olsun diye korkmaz görünme, korkuyu baskıyla yenme bir değer taşımaz. Önemli olan korkuların içten yenilmesidir. Kadınlar erkekler korkusuz yaşıyabilecek şekilde eğitilebilirler. Her çeşit düşünceye, kımıltıya karşı uygulanan aşırı sertlik bir korkaklık belirtisidir. Yiğitlik, insanın kendine olan saygısı ile, kişisel duygulardan sıyrılmış bir hayat görüşü bileşimi olmalıdır.»

Aldı Tonguç:

«Enstitülü haksızlığa, kötülüğe boyun eğmez, bunları gidermek için gerekirse savaşır, bir parazit gibi başkalarının veya milletin sırtından geçinmek isteyenlerden iğrenir. Yalnız emeğine güvenir. Açık yürekli olmayı, mertliği ilke bilir. Modern yaşayışın zorluklarıyle uyuşmayan davranışlarla, bunların eski kuşaklar üzerindeki etkileriyle çarpışır... (Köy Enstitüleri II. Sf. 55).

Korkuyu içten yenmek değil de ne bu?

Russell'in üzerinde durduğu üçüncü özelliğe, duyarlığa gelince...

Duyarlık: Yiğitliği düzeltici, ölçülü bir haz ve acı duyma, özelikle «iyi etkenler karşısında haz ve acı duyma» diye tanımlanıyor. Acı çekme, çekildiğini bildiğimiz acılara karşı sempati, yakınlık duyma ile gelişeceği belirtiliyor duyarlığın. «Savaşta oğlunun sakat kalmasını korkunç görür insan, ama bir milyon kişinin sakatlanmasını bir milyon kere korkunç saymaz» Duyarlık bu duygusuzluğu azaltmalı işte...

Tonguç, eğitim yoluyla ülkeyi canlandırma, yüzlerce yılık acılara son verme, toplumda insanlığı kap-

sayan bir duyarlığı geliştirme amacı güden bir eğitimciydi. «İş içinde yoğurulan insanlar, içlerini ,intikam, kin, kıskançlık, kibir, dedikoduculuk gibi duygulardan arındırmaya var güçleriyle çalışırlar. Kötülükleri ortadan kaldırarak, yaraları sararak, başkalarının mutluluğunu hazırlarlar.»

Rusell: «Akıl, canlı merakla beslenir, merak verimli olması için gözlem, bilgi elde etme inancı, sabır ve çaba gibi bilgi edinme yollarına bağlanmalı. Geniş görüşlü insanlar yetiştirmek, eğitimin başlıca amaçlarından biri olmalı. Akıl, elde edilmiş bilgiden çok, bilgi edinme yoluyla gelişir» diyor ve şöyle bağlıyor:

«Endüstri devriminden sonra yoksulluk sadece kollektif bir aptallığın soncudur. Duyarlık, insanlarda yoksulluğu ortadan kaldırma isteğini uyandırır, akıl ona bu işte yol gösterir, cesaret de bu yolu benimsemeye götürür.»

Son sözü: «Eğitim yeni dünyanın anahtarıdır.»

Togunç ta, tüm gücüyle bu sonuca varılması kollektif aptallığın yenilmesi için savaşır. «İş içinde, iş vasıtasiyle, iş için» eğitilenler sürekli olarak doğayla savaş halindedir. Maddeyi değiştirerek, kendilerini değiştirirler. Aklı durduran öğretimin yerini, inceleme, araştırma, gözlem, tartışma, öğrenme ve uygulama almıştır. Duyarlıkla, akılla, yiğitlikle yoksulluğu yenme savaşına girmiştir.

Görülüyor ki Bertrand Russell'ın dünyayı yenileştireceğine yaşanası duruma getireceğine inandığı insan tipi için saptadığı, eğitimin amacı saydığı özellikler Tonguç'un Köy Enstitüleriyle gerçekleştirmeğe

çalıştığı özelliklerdir. Köy Enstitülerini sadece belli bir dönemde ve köylerimiz için «özgün» buluş sayanlar; «deneme» deyip geçenler, temeldeki bilimsel yanlıştan söz edenler, Tonguç'u anlamıyanlardır. Köy Enstitüleri toplumumuzun ve dunyanın özlemini çektiği gerçek insanı yoğuracak eğitim kurumlarıdır.

BAŞKA YOL YOK

«Ancak uyandırılmış, aydınlatılmış halk kalkınabilir, bağımsızlığını savunabilir» diyerek inançla işe koyulmuşlar: Ormanlar, köyler, duvar dipleri, ağaç altları derslik olmuş; üretimin, ulusal savunmanın sarunlarına eğilmiş birer derslik... Bilgi «buyurma, aracı ya da süs olarak» verilmemiş, işe esere çevrilmiş. Harıl harıl toprağı, insanı değerlendirmişler... On yılda tüm yurttaşlar okur yazar duruma gelmiş. Toplumun gereksinimlerine uygun kadrolar yetiştirilmiş. Kendi dillerinde binlerce terim yaratmışlar. Bilimyurtları yurt yüzeyine yayılmış. Halkın gözleri açılmış, bağımsızlığın destanını yaratacak bilince ulaşmış...

Fransız Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi Müdürüne göre Vietnam'ın zaferi böylesine bir eğitim seferberliğinin zaferidir. Cep Dergisi'nin 1968 Mart sayısında çıkan bir özetlemeden (İ. Akay) öğreniyoruz bunu.

Evet, tıpkı bizim 1940 - 1946 yıllarında yürüttüğümüz seferberlik gibi bir seferberlik Vietnam'ı ayakta tutan, bütün dünyaya saydıran... Dayanılan temel felsefe avrılmak istenen sonuç aynı. Biz yıkınağa çalışırken onlar başlamış, aradaki ayrım bu. Erişilen başarılara bakıyoruz da Köy Enstitülerini yıkanların ihanetleri daha bir açıklık kazanıyor. Hâ-

lâ okul bekliyen, bunca köyün, yitip giden milyonlarca yeteneğin lanetleri üstlerine olsun.

1940'ta toprağa vurulan kazma başka bir kazmaydı. «Kanımızı, iliğimizi köyün içine akıtmadıkça, kırk bin köyün yanıbaşında köylü aydınların mezar taşları dikilmedikçe yurt kalkınamaz» diyenlerin kazmasıydı bu. Emepryalizmi denize döken güç iç kurtuluş savaşına başlıyordu. Ayağımızı toprağımıza basmıştık Koca Tonguç'la. O, davasını sağlam koyuyordu ortaya: Eğitim yapı değişikliğini hızlandıran bir kaldıraç olacaktı.

Altı yıl gibi kısa bir sürede devlete yük olmadan meydana getirilmiş etkinliklerini yörelerine de yayan yirmi eğitim kenti, eğitim imecesi...

Köy Enstitülerinin kuruluş günleri bir emek bayramı olarak kutlanmağa başlamıştı. Çalışmayı, başarıyı ölçü sayan br sağtöre geliştiriliyordu. Devlet radyosundan halka hesap veriyor, eğitime, yurt kalkınmasına yaptıkları katkılara göre değerlendiriliyordu yöneticiler...

İkinci Dünya Savaşı sonrası koşulları halkın uyanmasından korkanlara olanaklar, dayanaklar sağladı. Toprak ve bürokrasi ağaları Mecliste, basın da, seçim alanlarında kıyasıya saldırıya geçtiler.

Sonradan Milli Eğitim Bakanı olan biri; tuğla pişiren, yapılar kuran, Dünyanın seçkin düşün ve sanat yapıtlarını yutarcasına okuyan, yurt ve dünya sorunlarını kazmalarını kullandıkları rahatlıkla tartışanları, kendi kendilerini yönetenleri görünce sıtmaya tutulmuş Devlet Başkanına:

«Bütün köylüler bu duruma gelirse biz ne yapa-

rız? Yarın bizi kesmez mi bunlar?»

Demekten kendini alamamıştı.

Teba uyanır, yönetime el korsa, yüzlerce yıllık çekinin hesabını sorar diye korkuyordu. Suçluluğun telaşına kapılmıştı...

Ezenler, ezilenlerin vatandaş, insan onuruna kavuşmasını istemiyordu.

Enstitüler, türlü oyunlar, düzenlerle kapatıldı. Oralardan yetişenler kıyam bastırmışların hıncıyla oradan oraya sürüldüler. kıyıldılar. Hâlâ toplumumuzun her kesiminde Köy Enstitülerinin adı geçtikçe hop oturup hop kalkanlar var; kimileri lanet okuyor, kimileri «yararlanılacak bir denemeydiler» diyor, kimileri de «hiç eğitimle olur mu, egemen güçlerin bir oyunuydu diyerek ilericilik yapıyorlar.

O gün bugündür eğitimimiz, ulusal ekinimiz yabancı uzmanların güdümünde yozlaştırılmakta. Varlıklı çocuklarına kolejler, özel okullar, halk çocuklarına kuran kursları, imam hatip okulları, İslâm Enstitüleri...

Laiklikten, çağdaşlıktan ,ulusallıktan alabildiğine uzaklaşma...

Ve planlamanın rakkamlarına göre karabilisizlik artıyor. Derdimize deva olmayan çark zararımıza dönüp duruyor. Üniversite kapılarına yığılan onbinler... Başka ülkelerin yolunu tutan işçiler, aydınlar... Beyin ve emek göçü... Eğitip değerlendiremediklerimiz de yurdumuzda heba oluyor... Korkunç bir insan erozyonu...

Bir çıkmaz değil de ne bu?

Çaresi mi? Tonguçu dinlemekten başka yol yok.

HASAN-ÂLÎ YÜCEL'LE BİR KONUŞMA

1945'lerden şu kadar yıl sonra ilk kez Hasan-Ali ile görüştüm bugün. Sürgünü, işkencesi, afarozuyla tam bir ortaçağ geçti aradan. Zaman bu kısa süreye neler sığdırmadı ki... Acı yalnızlığı, sıkıntıları, yenmişti. Işık fışkırtısı halindeydi gözleri gene...

1938 - 1946 arasını düşünün bi yol: Millî Eğitim baş sorunumuz. Devlet baba insana eğilmiş; elini, dilini, kafasını yenilemeğe çalışıyor, insanımızın, Ekmekle bir tutuluyor uyandırıcı, canlandırıcı eğitim. Dünya cayır cayır yanıyor, dünya savaş içinde. Biz de bir savaştayız ama insanımız, toprağımızı çağdaş anlayışla işleme, yoksulluğu yenme savaşı bu. Köy Enstitülerini kurmuşuz... O yokluklar, sıkıntılar döneminde dağbaşlarında hayat fışkırtıyoruz. Bizi uygarlığın kaynaklarına ulaştıracak klasikler çevriliyor, Sophokles'ı Kuripides'i Shakespeare'i Göethe'yi, Tolstoy'u, Puşkin'i okuyabiliyoruz dilimizde. Ankarada Karl Ebertli bir devlet tiyatrosu... Teknik öğretim... Giderek üniversite özerkliği...

Düzcesi yaman bir kültür kirizmasıdır gidiyordu...

Öğretmenliği, kitapları, devlet adamlığı efsaneleştirmişti Hasan-Ali'yi. Bir çağı dolduruyordu eği-

tim tarihimizde. Yüzümüzü ağartan bir çağdı. Onu asıl tanıtan «DAVA» sı oldu. Kim onun kadar yalnız bırakılmış, öylesine hesap vermiştir ulusu önünde? Adı en ırak köylere vardı. Nice köy anası dua etti Hasan-Ali efendi için... Mahkemede biten dava, kafalarda bitmedi.

Orhantepe'nin mavi çakıntılı Marmaraya bakan yamacında sucuya evini sordum:

«Şu karşıki yeşil pancurlu yer» dedi sevgiyle.

Demek burasıydı «Köşesi» Güneşin, kırların içi...

Bakanlığı sırasında görmüştüm birkaç kez: kara kaşlı, kalın sesli, capcanlı bir adamdı. Koca Tonguç'la gelir, işimize, eğlentilerimize katılırdı. Boz urbalı, yanık yüzlü köy çocukları horona kalktı mı «Enstitüler Babası» derdi ikisine de, türkülerinde...

Devir devran değişti 1946 da. Birbirini yıkınağa çalışanlar «Millet olma, insan olma davasını» bir yana itiler. Atatürk devrimlerinin sindirdikleri demokrasinin aslanı kesildi. Yüklendiler Köy Enstitülerine ve kurucularına... Şöyle başlıklara rastlanıyordu gazetelerde:

«Başbakan Peker Köy Enstitülerini millileştireceğiz dedi. Reşat Şemsettin Tehlike sanıldığından da büyüktür diyor. Hasan-Ali/Kenan Öner davası...»

Sanki bir komünist istilasından kurtarılıyordu ülke... Tertipler yaptırılıyor, listeler düzenletiliyor, uydurma belgeler imal ediliyordu...

Hakaret için «Tonguç yetiştirmeleri, Hasan-Ali yetiştirmeleri» deniyordu köy öğretmenlerine...

Bunları ansıyarak odasına girdim.

Hayli zamandır görmediği evlâtlarından biri gibi karşıladı beni. Gene öyle Enstitülere geldiği zamanki gibi capcanlıydı ama, saçları, kaşlarının ucu kırarmıştı. Enstitülere dayandı söz. Başımızdan geçenleri, geldiğim yerlerin köylerini anlattım. Heyecanlandı, gözleri yaşardı.

«Gayrı enstitülerin özü değiştirildi. «Enstitü» çıkışlılara saldırı azaldı değil mi? Yılda bir yazıyorum o konuda ama, hep içindeyim. Kırk altıdan sonra yapılanlar çok ağırdı. Aynı parti başta kaldığı halde parti içinde iktidar değişmişti. Kötü, Tevfik İleri değildi, yıkıcı Reşat Şemseddin'di.

Evet dedim sürekavına çıkılmış gibi onaltıbin kişiye saldırıldı. Baskı, kıyım, sürgün. Topluca afaroz edilmiştik sanki..... Durdu durdu sebep olanların boynu altında kalsın diye ilendi analarımız.

«İlençleri de tuttu değil mi?»

Düşüncelere daldı. Sonra ağır ağır:

«Atatürk milletin derdini anlamış «devrimler» dediğimiz onlardır. İnönü de bir yere kadar öyle... Sonra tavizler başlıyor. Diyorlar ki Hasan-Ali'yi bir süre kullandı sonra kaldırdı attı. Ben caymış, düşüncelerimi değiştirmiş değilim. Yönüm aynı. Bakan kaldığım sürece Türk Millî Eğitimi düşündüğüm gibiydi, sonradan değiştirildiğine göre... Halk partisinin idealist unsurları 1946 ya kadar başta kalmış sonra yerini bildiğimiz grup almıştır. Beni tutmamakla kurtulacağını sanan parti, ben beraat ettiğim halde şahsımda kaybetmiştir.

Kırk altı seçimlerinin hemen ardından Meclis

Reisi Karabekir, Şemsettin Günaltay, Feridun Fikri ve milletvekili Kemal Cemal'in Hasanoğlan'a gelişlerini, yaptıkları soruşturmayı, girişilen tertipleri, içimizden bazılarına kara liste hazırlatışlarını anlattım. Çok ilgilendi. «Belki İnönü'nün de haberi yoktur bundan» dedi.

«Karabekir doğrudan doğruya Atatürk'ün yerinde gözü olan adamdır. Kitabının Atatürk tarafından çizilerek okunmuş, sayfa kenarlarına notlar yazılmış bir nüshası var bende. Çok enteresan. Zamanı gelince «Kuruma» vereceğim.

«Günaltay'a gelince... Dil Kurumunun bir toplantısında kendi eliyle oraya yerleştirdiği adamlar hücum ettiler buna. Haksızdılar. Müdafaa ettim. Toplantı sonunda peşimden geldi:

«Hayranım sana Hasan-Ali, bir kahvemi içmez misin? dedi. Peki dedim, hayransın madem niye ötede beride aleyhimde konuşuyorsun? Bizi yıkan Hasan-Ali olmuştur, zorla köylere mektepler yaptırması olmuştur» diyen sen değil misin? İnkâr etti. Ama dedim, bunları söylediğin zaman Lütfü Kırdar, Fahrettin Kerim yanında değil miydi?»

Bir keresinde de düştü ardıma Hasan-Ali, böyle inaktif kalamaz senin gibi bir adam. İnönü'ye söyliyeyim, sever seni, aramıza gel tekrar... Ön saflarda beraber çalışalım» diye tutturdu.

Böyle bir adamdır o... Başına sarık sarmıştır bir kere, huyu değişmez.

«Feridun Fikri mi? Size hiyerarşiden ahlâktan söz açan o zat bnulardan ne anladığını, ne olduğunu apaçık ortaya koymuştur. Miletvekili se-

çilmeyince şeker şirketinde idare meclisi azalığı koparmak için yapmadığı kalmamıştır.

Öteki zatı pek bilmiyorum ama, ırkçılar arasında adı sık sık geçer böyle birinin...

Söz, Yüksek Kısmı bitirenlerin Köy Enstitülerinden uzaklaştırılmaları için ertelemeli oldukları halde toptan askere alınışlarına, «Karabekir Komisyonuna» türlü hüner ve tertiplerle verdirilmiş «liste» üzerinden çavuş çıkarılışlarına gelmişti.

Devam etti:

Kötülerin kolay bir zaferi (!) dir bu... Günahsız, müdafaasız kişileri bilmedikleri suçlarla suçlayıp arkadan vurmak... Bizim engisizyon da böyle çalışıyor işte... Çavuş çıkarılacaklarını anlayan arkadaşlarınız bana geldiler o zaman. Çare? dediler. Çok canım sıkıldı, anlatılanlara. Kalktım Cumhurbaşkanına gittim. «Paşa dedim, zulüm bu. Mani olmalı, birşeyler yapmalı buna... Gidiyor çocuklar... Ne suçları var bunların? «Yok canım» olmaz öyle şey filan dedi paşa. Genel Kurmay Başkanına gönderdi beni...

Masasının başında dalgındı Salih Omurtak. İnönü'nün yanından geliyorum diyerek meseleyi anlattım. Uzun uzun izah ettim işin iç yüzünü. «Peki dedi.» Meşgul olacağını söyledi. Dalgınlaştı gitti sonra gene. Önemli birşey düşünüyor herhalde dedim, dedim ama garibime gitti hali... Unutulmuştum. Tam kalkacağım sıra beni yeni görmüş gibi:

«Bir emrin mi var Hasan-Aliii! diye coşmasın mı... Tuttum bir kez daha dediklerimi tekrarladım, ama güvenim de kalmadı. Meğer bunama hastalığı

başlıyalı epey oluyormuş adamda. Biz bilmiyorduk tabii. Orada oturduğum sürece meşgul sanıyordum hep ben... Not filan da bırakmıştım ama...

Demek kötülüğün, geriliğin hıncına «hastalık» yardım etmiş... Ne demeli...

Dalmıştı... «Köy Enstitüleri dedi, eninde sonunda açacağız onları...

Hayli geç olmuştu, yerim uzaktı, izin istedim.

EĞİTİMDE AMERİKANLAŞMA VE AMERİKAN EĞİTİMİ

Büyük sanatçı Moliere «Burjuva Jantiyom» adlı yapıtında soylu kişilere özenen, onlara benzeme uğrunda her şeyi göze alan sosyal tipi canlandırmakta, bu davranışı tüm gülünçlüğüyle ortaya koymaktadır. Geri bırakılmışlıktan kapitalist yolla kurtulmağa kalkışan toplumların yaşayışında da böyle bir dönem olacak ki, bizde 1950 lerde başlıyan «Amerikan hayranlığı Moliere Ustanın, ustalığını gölgeliyecek derecelere varmaktadır. (Missuri Zırhlısının gelişi, karşılanışı hatırlansın bir...)

Yazınımızda bu durumu işleyen yapıtlar da görülmüştür: İlkin Markopaşadaki yazılar, Aziz Nesin'in bazı öyküleri... Sonra Yirmi Beş Kuruşa Amerika, (N. Tirali) Harputta Bir Amerikalı v.b. geliveriyor akla. Şüphesiz daha da yazılacaktır. Hastalık tüm ateşiyle sürüp gidiyor çünkü...

Bir yolunu bulup Amerika'ya «tetkike» gitmek, ihtisas yapmağa gitmek; Amerikan eşyası kullanmak, evini Amerikalılara kiralamak, Amerikalılar la «ahbaplık» etmek, kızını bir Amerikalıyla evlendirmek v.b... Nicelerinin «ülküsü» olmuş, bu ülkü uğruna hayli jantiyomluk edilmiştir. Doğrusu büyük dostumuz (!) da bu «ülkü» nün çekiciliğini, ateşini

artırmak için elinden geleni yapmıyor denemez... Türlü yardım fonları oldukça etkili ve planlı bir şekilde kullanılmaktadır.

Mevki sahibi bir zat şöyle diyordu geçen gün: «Ben onu bunu bilmem... Sittin sene namusunla hizmet edip en yüksek mevkilere çıksan, emekliliğinde başını sokacak bir ev bile edinemezsin bu memlekette... Napıp yapmalı, gözünü açıp bir «Amerika gezisi» yapabilmeli insan. Bir iki yıllık Amerika, apartıman demek kardeşim... Üstelik itibarın da artıyor, bütün kapılar açık oluyor sana dönüşte...»

Resmî ağızlar da gerek konuşmaları, gerek icraatlariyle bu alanda geri kalınama çabasında. Görülmemiş kalkınma döneminin büyükleri her alandaki şaşılası gelişmemize bakıp bakıp: «Küçük Amerika olma yolundayız» demiyorlar mıydı?

İnsanlığın, «Birleşmiş Milletler ülküsünü gerçekleştirmeğe çalıştığı çağda geri bırakılmış bir ulusun Jefferson'un, Lincoln'in, Walt Witman'ın, Roosevelt'in Amerikasiyle kurduğu bağın çekinilecek bir yanı olamazdı şüphesiz. Ama dünya ulusları ailesine bir «uyruk» değil de, bir «üye» olarak katılmamı gerektiğini düşünenlerimizin anlıyamadığı şeyler vardı ortada. Padişahların başka uluslara tanıdıkları «özel haklar» yüzünden çektiklerimiz aklımıza geliyor da, yurdumuzda suç işleyen yabancıların bizim mahkemelerimizde yargılanamamasına ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Bazı av tüfeklerinin çocuklarımızda denenmesi hoşa gidecek birşey değildi. Plânsız programsız bir yönetimin yarattığı sıkıntılar toplumumuzu bus bus bunaltırken 27 Ma-

yıstan pek az önceye değin «Büyük dost» un temsilcisinin o günlerin başıyla dolaşması garibimize gidiyordu...

Bunun içindir ki Devrim hükümetinin Amerikay'la yapılmış anlaşmaları «hükümranlık» açısından inceletmesi yüreklerimizi ferahlatmıştı. Ama A İ.D.'nin Türkiye eğitim bölümü başkanı William Wrinikle'in 23 Mart 1962 de Millî Eğitim Bakanına verdiği memorandum «anlaşılmazlar dizisinin» üstüne tüy dikti.

Şu maddelere bakın:

1 — Öğretmen yetiştiren yüksek okullar, Amerikan sistemine göre «mütekâmil ve ileri bir eğitim sistemine» sokulmalıdır.

2 — Bu okullarda Amerikan metodları uygulanmalıdır.

3 — Amerikalı müşavirler önemli işlerin başında bulunmalıdır.

4 — Amerikada eğitim gören Türk eğitimcileri projelerde gösterilen yerlere Amerikalı müşavirlerin tavsiyelerine göre tayin edilmelidir.

5 — Yardım alınarak yapılan bina ve tesisler Amerikalıların tavsiyelerine göre yapılmalıdır.»

Öyle sanıyoruz ki, bu maddeler en iyi niyetli «Amerikan hayranlarını» bile ürpertecek, uzun uzun düşündürecektir. Yardımı kesme tehdidiyle verilen memorandumun «Türkiye Cumhuriyetinin hükümranlık haklarını» ihlal ediciliği ortada, sorumluların ilgiliye gereken yanıtı vereceğini umuyoruz.

Biz işin böbürlenme havası taşıyan «mütekamil ve ileri eğitim» yanı üstünde duracağız.

Daha önce Batı Almanya eğitim sitemini «Amerikanlaştırma» işinde çalışan, sonra da yurdumuzda aynı işte görevlendirildiği bildirilen Bay William Wrinikle ve Amerikan eğitim sistemine körükörüne hayranlık besleyenlere bazı gerçekleri hatırlatacağız:

1 — Bir toplumu, başka bir toplumun koşullarına göre geliştirdiği «eğitim sistemini» kabule zorlamak, bilime, demokratik anlayışa, insan haklarına aykırıdır. Yukarıdaki memorandumun edası ister istemez Andre Sigfrid'in Amerika hakkında şu yargısını hatırlatmaktadır: «Onlarda toprak fütühatı diye birşey yoktur. Herkes gibi onlar da «aldıkları» zaman bunu toprak ele geçirip sınırları genişleterek değil; malî endüstriyel, ticarî bir nüfuz kurarak yaparlar» (Milletlerin Karakterleri Sf. 168.)

2 — Kesin ve dogmatik bir ifadeyle öne sürülen «Amerikan eğitim sisteminin ileriliği ve mütekâmil oluşu» doğru değildir. Aynı yaşayış düzeyinde bulunmayan, sosyal ve tarihî gelişimi başka koşullar altında olan toplumlarda uygulanmağa kalkışılması «eğitbilimi» hiçe saymak olur. Bu bakımdan da memorandum bize Amerika'nın eğitim anlayışının tipik örneğini vermektedir. «Eğitimi bir kültür edinme işi değil de, bir reçeteler, usuller topluluğu sayar. Eğitimi pişmiş kotarılmış, bilgiyi kutulara yerleştirilmiş, hatta kabilse komprime haline sokulmuş olarak ister; hap gibi yutuluverecek, hemen kullanılabilecek, hiç bir çabaya ihtiyaç göstermeyen kolay kavramları arzular...» Amerikalı. (Milletlerin Karakterleri Sf. 190) Bu eğitim anlayışı da kupkuru «standart» tipler yetiştirir doğal olarak

Yine A. Sigfrid'in şu yargısı bu noktada tam anlamına kavuşur. «Anayasa kurucusu ataların ideolojisiyle Ford fabrikasının montaj zinciri arasında bir boşluk vardır.» Birçok Amerikalı eğitken uzay yarışında geri kalınmış olmaktan «Amerikan eğitim sistemini» sorumlu tutmaktadır. Bu yüzden on iki Amerikalı eğitimciye Sovyet eğitim ve öğretim usulleri yerinde inceletilmiştir. Lunik'in aya indiği günlerde yayımlanan ve heyet başkanının adıyle anılan Derthick Raporu William Wrinikle'yi ve onun gibi düşünenleri aydıracak niteliktedir.

Özetin özeti olarak Derthick Raporu: Amerika eğitime millî gelirin % 5'inden azını ayırdığı halde Rusya'da bu oranın %15 olduğunu, öğrenme tutkusuna kapılmış bir ülkeyle karşılaşıldığını, öğretmenliğin mühendislik kadar itibarlı, aranan bir meslek haline getirildiğini, «çok yüksek ve ileri seviyede bir öğretim ve eğitim yapıldığını» öğretime katılanların büyük bir toplam teşkil ettiğini saptıyor. Ve şöyle sona eriyor: «Devlet, Bilimler Akademisinin sağlam kafalar yetiştirme konusundaki çalışmalarını, bugüne değin bildiğimiz ölçüler dışında desteklemektedir» (Pazar Postası).

Şimdi bir de William Wrinikle'in bizi kabule zorladığı, bazılarının körükörüne hayranı kesildiği «mütekâmil ve ileri!» eğitim sistemi hakkında Chicago Üniversitesi eski Rektörü M. Hatchins'in «Look» dergisinde çıkan yazısına bakalım: (M. Hatchins halen Ford Foundation kültür işleriyle görevlilerin belli başlılarındandır).

«Bugün Birleşik Amerika'nın birçok yerlerinde

eğitim imkânsızlaşmıştır. Çünkü, serbest araştırma ve tartışma imkânı kalmamıştır...» «Millî Eğitim Kurulu Birleşik Amerika'nın bütün bölgelerindeki en azından 522 okul sistemini (!!!) incelemiş, bugün Amerikalı öğretmenin tartışma konusu olabilecek meselelere karşı kayıtsız kaldığını» saptamıştır.

«Amerika'nın birçok yerlerinde okul yöneticileri UNESCO'dan söz açamamaktadır. Tabii bu durumda olanlar Birleşmiş Milletlerden de söz açamıyacak demektir.

«Öğretmenler, sorguya çekilme işkencesi yanında bir geçim sıkıntısıyle karşı karşıyadır. 72.000 öğretmene daha ihtiyaç olduğu halde her yıl 60.000 öğretmen meslekten kaçmaktadır.»

Ve nihayet yazar şöyle haykırmaktadır:

«Eğer bu memlekette sahiden eğitim istiyorsak öğretmenlere geçimlerini sağlayacak bir maaş vermeliyiz, toplum içindeki önemlerini belirten bir mevki, onlara ödev ve mesleklerinin gerektirdiği özgürlüğü sağlamalıyız.»

«Hiç bir memlekette bugün bizimki kadar eğitime ihtiyaç yoktur» (Yeni Ufuklar Mayıs 1957)

İlmin Kaleleri adlı kitabında James B. Conant çekingen bir dille nüfusun artışı karşısında yetersizleşen «eğitim sistemini» düzeltici çareler öne sürdükten sonra sözlerini şöyle bağlıyor:

«Birçok bölgelerde devletçe desteklenen okulların feci durumları o derece bilinen bir şeydir ki, burada bu noktanın önem ve müstaceliyeti hususunda bir şey ilâve etmeyi lüzumsuz buluyoruz. Okul-

larımızın anî gelişmesinin doğurduğu ihtiyaçları karşılayabilmek maksadiyle ilk ve ortaokullarımız için öğretmen alıp yetiştirme problemi daha değişik ve cazip bir yönden ele alınmalıdır.»

İşte «mükemmel ve ileri» Amerikan eğitim sisteminin durumu bu. İnsan hakları Evrensel bildirisinin yürürlükte bulunduğu bir çağda Amerikan okullarının zencilere karşı sürdürdükleri yüzkızartıcı tutum da ayrı konu.

3 — Bay William Wrinikle ve onun gibi düşünenlere bir de şunu hatırlatmak gerek:

Eğitbilimciler, çağımızda üç büyük eğitken yetiştiğini kabul ediyor. Amerika'da John Dewey, Avrupa'da Kerschensteiner, Asya'da TONGUÇ...

Tonguç, Wrinikle'in eğitim sistemini Amerikanlaştırmağa çalıştığı ülkedendir. Geliştirdiği sistem değerli görüldüğünden öbür ülkelere de UNESCO'ca öğütlenmiştir. Bilimsel görüş sahibi, Amerikalı uzmanlar da bu görüşe katılmaktadır.

Örneğin John Dewey Köy Enstitüleri için: «Hayalindeki okulların Türkiye'de kurulduğunu», M.K. Wofford «Türkiye'nin Köy Enstitüleri ve Halkevleri» ile eğitim alanında Amerika'dan ilerde bulunduğunu, Watson Dickerman «Köy Enstitülerinin eşsiz bir buluş olduğunu, Türk eğitim sisteminin bu yolda geliştirilmesini» söylemiş ve yazmışlardır.

Bu durumda ard niyeti olmayan dostlara ve temsilcilerine düşen, geri akımlarla işbirliği etmek yerine ulusun geliştirdiği millî eğitim sisteminin geniş çapta uygulanmasına gölge etmemektir.

UYUYANLARI UYANDIRMAK

Hastalıktan yeni kalkmıştı. Yüzü süzgündü. Onca saldırının, horlamanın toz konduramadığı büyüklüğü, pırıl pırıl insanlığıyla karşımızdaydı.

Bizi görünce sevindi. Yüksek sesle:

«Vay efendim, vay.. Bu ne saadet! Geç vakit baskına mı uğruyoruz yoksa! diyerek güldü.

Hakkı da yok değildi. Fakir, Makal, Dursun, ben altı yedi kişi oluyorduk kapıda. O akşam, Tonguç'la arkadaşlarının her cuma toplandıkları bir yerde oturmuş, ona ait düşünceler, anılar içinde yoğun saatler geçirmiştik. Zamanın farkında değildik. Devrim hükümeti vardı başta. «Yıldızların parladığı anlar» yaşantısı sürüp gidiyordu daha. Her Bakanlık günün koşullarına uyma çabasındaydı. Millî Eğitim bakanlığında bir komisyon umutlu çalışmalar yapmıştı. Hasan Âli de bu komisyona katılmıştı. Mutluydu. Güzel günlere inanıyor, yitirilen zamanın kazanılması, Türk millî eğitiminin yolunu bulması için elinden geleni yapıyordu.

27 Mayıs'tan önce biraraya geldik mi Hasan Âli'den Tonguç'tan söz açmak tehlikeliydi. «Yamalı», «Kocaman» diye adlar takmıştık onlara. Yamalı dedi ki... Kocamanı görebildin mi..» diye konuşuyorduk. Şimdi bağıra bağıra adlarını söyleyebilirdik. Devrim, bir bakıma onların ve yetiştirdiklerinin çilesinin, diri tuttukları aydın düşüncelerin eseriydi.

«Hastaymış, yatıyormuş» demişti bir arkadaş. Der demez kapısında almıştık soluğu...

Salona geçtik. Hepimize ayrı ayrı iltifat ederek ellerimizi sıktı. Neşesi yerindeydi. Hastalığını önemsemiyordu. Şekerinin artışından, muayene oluşundan alaylı bir dille sözediyordu. Konuşması her zamanki gibi şakayla, nükteyle doluydu. Arada «Komisyon» çalışmalarını anlattı. İyi bir fırsat geçmişti milletin eline, tüm düşünenler bunun değerlendirilmesine çalışmalıydı. Demokrasi de, kalkınma da buna bağlıydı.

Bu sırada Millî Eğitim Bakanı Bedrettin Tuncel geldi. Biz kalkmak istedik bırakmadı.

Bakan bizi görünce değişti bir. Hasan-Âli:

«Tanıyamadın mı? Enstitülüler.. Onlar da Millî Birlik Komitesinden sayılır,» deyince gülerek aramıza katıldı .

O günlerde hepimiz devrimci subayların nasıl kişiler olduğunu, neler yapmayı düşündüklerini merak ediyorduk. Bakan, Gürsel'le yaptıkları Erzurum gezisini, orada gördüklerini, bazı konuşmaları anlattı. Çok umut verici Hocam diyordu Hasan-Ali'ye, bozulmazlarsa güzel şeyler olacak...» Yanındaki genç, aydınlık yüzlü kişi de, Kur'anın Türkçeye çevrilmesi için Paşanın emir verdiğini, çalışmalara başlandığını söyledi.

Güzel haberlerdi, gönül açıcı haberlerdi. Hasan-Ali dikkatle dinliyor, yerinde yanıtlar, nüktelerle hepimiz için unutulmaz bir şölene çeviriyordu geceyi. Bakan bir ara Millî Eğitim örgütünün laçkalığından, sicillerin keyfiliğinden söz açınca ciddileşti:

Bakın dedi, yapılabilecek en büyük hizmet budur: «Örgütün tıkır tıkır işler duruma getirilmesi. Bu da bir ekip işidir. Ben ekibimle gelmiştim bakanlığa... Sicil işlerinin açık, dürüst, insanca bir esasa bağlanması şarttır.. Bizde en kolay horlanan, en kolay harcanan öğretmendir. Pamuk ipliğine bile bağlı değildir insanların kaderi. «Manevî değerlere bağlılığı» zayıftır gibi ne olduğu, nasıl tespit edildiği bilinmeyen bir yağlı kara her şeye yeter... Ben bakan olduğum zaman daha feciydi durum. Epey uğraştık, düzeltmeğe çalıştık. Bana yapılan saldırıların çoğu buradan gelmiştir. Hiç unutmam, bir gün çift aylı bir yazı aldım, bir de liste eklenmiş yazıya. Valinin biri kimbilir neye kızmış, veryansın etmiş. Sanırsın ihtilâl hücresi çıkarmış ortaya adam. Delil dayanak yok. Tepem attı. O zaman Genelkurmay'ın başında Mareşal var, doğru ona gittim. Anlatmak güç oldu ama cesur müdahale meseleyi aydınattı. Sorumlusuzca adam kaderi söndürmeye bir son verilmeli. Daha medenî, daha insanî usullerle çalışmalı.

O konuşurken, tanığı olduğum iki olayı ansıdım:

Her yıl öğretmenler hakkında «Gizli kanaat raporu» doldurulur. Sicil bölümünde görevli iken bunlardan bazılarını görmüştüm. Bulgaristan'dan gelmiş bir öğretmenin raporuna İlköğretim Müdürü şunları yazmıştı:

«...yardım pullarının satışı ile ilgilenmemiştir. Millî duygularının zayıf olduğu kanaatindeyim.»

Bir başka raporda da Müfettişin biri:

«Serkeştir. Büyüklere saygısı yoktur. Gayrı meşru evlenmeleri teşvik eder. Yukardan gelen emirleri «Bir emriniz, bir noktanız, virgülünüz var mı» şeklinde alaya alır. Manevî değerlere inançları zayıftır» kesin yargısını yapıştırmıştı.

Bu kanıların gerisinde kimbilir hangi ruh düşüklüğü, düşünce çarpıklığı yatıyordu. Üst yetkililer kanıt yetersizliğinden bu yargılara katılmamıştı. Üstelik aynı kişiler, açık raporlarda o öğretmenlerin iyi çalıştıklarını belirtiyorlardı. Kimse bu iki yüzlülüğün nedenini sormamıştı.

Bütün örğüt böyle işliyordu. Çalışma, iş başarma önemli değildi. Önemli olan yukardakilerin gözüne girmek, etliye sütlüye dokunmamak, baş sallayıp maaş almaktı. Böylelerine ilerleme yolları açıktı. Nice Bakanlar dönemi «yan baktı, kitap okudu, filanı övdü... Güneşe karşı işedi...» türünden kanılarla sicil dosyalarını şişirmekle geçmişti. «Köy enstitülerinin komünist yuvası olduğuna dair çuvallar dolusu evrak» dediklerinin varın neler olduğunu düşünün... Bu evraklardan biri Tonguç'un bir öğretmene imzalayarak verdiği FONTAMARA' dır örneğin. Bir yaman öğrenci tarafından çalınarak ilgililere ulaştırılmıştır.

Tuncel bu iş üzerinde elinden geldiğince duracağını söyledi.

Hasan-Ali bunu yeterli saymıyordu. Köklü bir zihniyet değişikliği gerekliydi. O «çalışıp yapma, uğraşıp başarma» zevkini tatmış kişilerdendi. Gerçek mutluluk buydu. Kurdukları eğitim düzeniyle «Doğruyu kuşun ötmesi gibi sıkıntısız söyleyen,» yapıcı

yaratıcı insanlar yetiştirme amacı gütmemişler miydi?

Sabaha karşı evinden ayrıldık. Ama onun, devrim Ankara'sının şafağından gelen tok sesi hâlâ kulaklarımda:

«Tek görev: Uyuyanları uyandırmak... İğrenmeden kirlileri temizlemek...»

EĞİTİMDE YOZLAŞMA

Eğitimin çağdaş nitelikte olması, eğitimde fırsat eşitliği sağlanması yeni Anayasa'nın gereklerinden. Gelgelelim uygulama tam karşıtı bunun. İkinci beş yıllık plana karşın, zorunlu ilköğretimin ne zaman gerçekleşeceği belli değil. Gittikçe karabilisiz sayısının artacağı hesaplanıyor.

İlköğretimden sonrası da ayrı bir âlem. Bir kez yalnız varlıklı çocuklarına açık kapılar. Bu kapılar yetmiyormuş gibi bir de eğitim işportacılığı, diploma ticareti, yani özel okulculuk aldı yürüdü şimdi. Yoksul düz ovada aklını şaşırıyor...

Eeee!.. Özel girişim dönemi bu.. İşlet kafanı doldur keseni.

Birdenbire varmadık bu aşamaya. Büyük dostumuzun (!) ünlü uzmanları yıllar yılı yol göstericilik etti bize. Onlar geldi, bizimkiler gitti. Beyinler yıkandı. Ve temelinden el kondu işe. Baktık ki, bugüne değin yaptıklarımız tümden sakatmış. Cumhuriyet yönetimi yeni kuşaklara neler öğreteceğini, onları nasıl eğiteceğini bile saptayamamış. Tonguçlar Hasan Aliler millî eğitimi bozmuş. Kollar sıvandı, uzmanların denetimi altında Deneme okulculuğuna başlandı. Seminer üstüne seminer düzenlendi. Tam yirmi yıl programlarla oynandı, bir şeyler denendi. Geliştirdiklerini gayrı bütün okullara yaymağa karar vermişler. Ama Türkiye gerçeklerine uygun düş-

müyormuş, ama devletin vatandaşa karşı görevleri filan unutulmuşmuş... Onun orasına uzmanlar (!) karışıyor.

Bize kalırsa acele etmemeli. Nasıl olsa millet farkında değil. Efendilerin çocukları için de kolejler var. Ne yitirirler?

Çehov'un bir öyküsündedir sanırım: Belediye meclisi kentin «aydınlanma» konusunu ele alır. Büyük büyük konuşurlar. Her üye ne değin bigili olduğunu gösterir. Avrupa'da sürekli yeni buluşlar yapılmaktadır. İşe başlasalar, belki sonradan geri kalmış olacaklar, yaptıklarını değiştirmek gerekecek. Bu sağlam gerekçeyle biraz daha beklemeğe karar verirler. Bizim yetkililere örnek olmalı bu. Ya Amerika'nın yeni buluşları olursa...

Sözün kısası oyun ,oyalamaca korkunç... İlkokullara, ortaokullara konan din dersleri yetmiyormuş gibi, bir de liselere kondu bu yıl. Böylesine büyük sorunlar varken on beş milyon karabilisizin aydınlatılması, köylerin okula kavuşturulması, eğitimin çağdaş niteliği düşünülecek değil a.. Hem merhametli vatandaşlarımız az mı? Bir eğitim vakfı kurar sağlayıveririz eğitimde fırsat eşitliğini... Bu «iyilik»lerden yararlanan vatandaşlarımız da nankör çıkmazlar elbet...

Bir ulusun ekini böyle yozlaştırılır, özü böyle çürütülür işte.

Okulları müteahhitlere yaptırmak, eğitimi barış gönüllülerine bırakmak, çocuklarımızı bağış buğdayla, artık süt tozuyla beslemek... Deneme okulculuğu, program geliştirme, özel okulculuk, eğitim

vakıfları derken... Kimileri nasıl dışardan yardım görmeden yaşıyamayacağımıza inanıyorsa, bazı köylerimiz de o duruma düşürüldü şimdi.

5.IX.1967 günlü Cumhuriyet'in okuyucu sütununda çıkan şu mektuba bakın:

Sayın Vehbi Koç'tan Ricamız

Köyümüz 55 hanedir. 1966 yılında halen 65 çocuk ders görmektedir. 1961 yılında köyümüze kıymetli devlet büyüklerimiz tarafından bir öğretmen tayin edilmiş idi. Fakat okulumuz olmadığı için her öğretim yılında köyden bir şahıs evini onarıyor ve okul yapıyoruz. Fakat bu ancak bir yıl devam ediyor. Bu sefer bütün yapılan masraflar boşa gidiyor ve ertesi yıl yeniden başka bir yer onarılıyor. Köyümüz fakir olduğu için okul yaptırmaya gücümüz yetmiyor ve bu yüzden köyümüzde bulunan öğretmen istifa etti. Okulsuzluk yüzünden çocuklarımızın birkaç senelik emekleri boşa gitmek üzere.

Yukarda da bahsettiğimiz gibi çok fakir olan köyümüzden dışarı kimi çöpçülük, kimi de un fabrikasında hamallık yapıyor. İstiyoruz ki bundan sonra yetişen yavrularımız bu eziyetleri çekmesinler, ilerde iş güç sahibi insanlar olsunlar.

Bize yardımlarınızı esirgemez ve bir okul yaptırırsanız köyümüze çok büyük iyilikte bulunmuş olacaksınız. Okulun ismini Koç okulu koymaya kararlıyız, bütün bir köy halkı size minnettar kalacaktır. Saygılarımızla.

Tokat Reşadiye Çakırlı köyü halkı adına

Abdullah Yiğit

İnsanlarımızı kaderde kıvançta, tasada ortak sayan bir Anayasanın uygulandığı planlı kalkınma (!) döneminde, millî eğitimimizin durumunu bu değin apaçık ortaya koyan belge az bulunur: «Kıymetli devlet büyükleri» lütfen öğretmen veriyor köye. Aradan altı yıl geçtiği halde okul yaptırılmıyor. (Kuran kursu isteselerdi yine böyle mi olurdu acaba?) Köy fakir, köy çaresiz. Çocukları çöpçü, hamal olmasın istiyor (tehlikeli bir istek ya, neyse) Devletten umudunu kesmiş. Kendine güvenini de yitirmiş. Bu köyden çok daha fakir köylerin, olmazı olduran, kendi sorunlarını kendi güçleriyle çözmelerini sağlayan imece geleneğiyle, çok işler başardıklarını biliyoruz biz. Kimselere el açmadan sayısız eserler yaratmış yerlerimiz vardır. Bu güzelim geleneği de öldürmüşüz demek... Köy, «sayın Vehbi Koç»tan okul istiyor... Vehbi Koç kurtaracak köy çocuklarını çöpçü olmaktan, hamal olmaktan...

Köyümüz böyle de, kentimiz daha mı başka? Bir okul var İstanbul'da bir kolonya firması, yapımına iki yüz bin lira yardım etmiş, karşılığında da adını verdirmek istiyor ona...

Düşünün bir:

Pereja okulu, Pereja öğretmenleri... Ve kuşaktan kuşağa Pereja öğrencileri!.. Ve kolonya reklamcısı Türk millî eğitimi!...

Özel girişimin öbür şampiyonlarına da aynı yol açık olduğuna göre okulların alnında epey cümbüşlü isimler görebiliriz yakında: Koç Okulu, Şelefyan okulu, Vita okulu, Migros okulu, Çebese okulu...

Say sayabildiğin kadar...

BAĞIMSIZ TÜRKİYE'NİN EĞİTİM KURUMLARI

17 Nisanda Hürriyet Alanındaki bir yapının alt salonu hıncahınç doluydu. Koridorlarda bile dikilecek yer bulmak zordu. Çalışmışlıkları, inanmışlıkları yüzlerinden belli insanlar büyük bir dikkatle Köy Enstitüleri konusunda yapılan açık oturumu izliyordu. Bunlar, Atatürk'ün Cumhuriyeti kendilerine emanet ettiği genç üniversiteliler, devrimlerin kökleşmesi uğruna çile çekmiş öğretmenler, yurt sorunlarına ilgi duyan vatandaşlardı.

Oturumu Doçent Cavit Orhan Tütengil yönetiyordu. Konuşmacılar arasında bir profesör, bir tabiî senatör, bir gazeteci, bir Köy Enstitüsü Müdürü ve Enstitülerde yetişmiş öğretmenler vardı.

Bilinen şuydu: Cumhuriyet kurulalı kırk yıldan fazla olmuştu. Yirmi milyondan çoğumuz köyde yaşıyordu ve çiftçiydi. Millî gelirden paylarına düşen bin lira dolaylarındaydı. Büyük bir kısmı topraksızdı, yarıcıydı, ırgattı, marabaydı, gurbetçiydi. Yalnız 500 kişinin 5000 dönümden yukarı toprağı vardı. Eğitim hakkından yoksundular. Yönetenler hep aynı kaynaktan geliyordu.

Uzun denemeler sonunda girişilen eğitim imecesiyle durum değiştirilmek istenmişti. Çalışma altı

yıl sürmüştü ama, halktan yana bir düzenin neler yapabileceğini ortaya koymuştu.

Profesör Tunaya:

Enstitüler, kalkınmayı bilinçli hale getiren unsurlardan biriydi. Kapatılmalarıyle bir sosyal olay inkâr edilmiş oldu. Köy 20 yıldır üreyen mikropların etkisi altına sokuldu. Bunu yapmak vatanseverlik midir? diye soruyor, ve ekliyordu: «Yirmi yıl önce Anayasa mahkemesi olsaydı, Köy Enstitüleri kapatılamazdı. Bugünkü Anayasaya göre de derhal açılmaları gerekir.»

Şu halde Enstitülere karşı olmak, halka, Atatürk'e ve Anayasaya karşı olmak demektir.

Suphi Karaman'ın konuşmasında Enstitüleri aforoz edenlerin, oraları komünist yuvası göstermeğe çalışanların kafalarına dank etmesi gereken gerçekler vardı:

«Eğer Köy Enstitüleri devam etseydi, bugün Türkiye'nin sancısını çektiği birçok sorun en sağlam yolda çözülmüş olacaktı. Demokrasi temele oturacak, 27 Mayısın yapılmasına lüzum kalmıyacaktı. Eğitim-sağlık-toprak sorunu diye bir şey yoktu. Karnı tok, sırtı pek kalkınmış bir ülkeydi Türkiye.

«Atatürkçülüğün fikir kaynağı Gökalp'tir. Gökalp toplumcu bir kalkınma yolu önermiştir. Milliyetçiliğin lafıyla geçinenler bir zamanlar onu kendilerine bayrak edinmişlerdi. Son zamanlarda bıraktılar. Artık milliyetçilik bayrağı gerçek milliyetçilerin elindedir. Bu mutlu bir olaydır. Enstitüler gerçekleştirdiğimiz en millî kurumlardır.

«Şunu eklemek isterim bir de 27 Mayıs öncesin-

de bugün olduğu gibi fikirlerin açıkça ortaya konduğu bir özgürlük ortamı yoktu. Bu yüzden birçok gerçekler bilinmiyordu. Örneğin petrol konusunda «kanun kapitüler hükümler taşıyor» denmişti. Ama, biz 53. maddeyi bilmiyorduk. Bir ulusun hükümranlık haklarının yasama organı eliyle bu değin kısıtlanabileceğini düşünememiştik. Bunu ve benzerlerini ele alan, işleyen raporlar, araştırmalar olsaydı, Yassıada'da onların mahkemesi yapılırdı.

«Sözlerime Ziya Gökalp'ın bir beytini biraz değiştirerek son veriyorum:

Çıkarcılık bir son bulacak
Bu salon büyüyecek Türkiye olacak...

Tütengil:

«Şimdi, bir yazarın kendisinden İlhan Selçuk Üniversitesi diye bahsettiği gazeteci arkadaşımız konuşacak» dedi.

Gerçekten yaman bir konuşmacıydı İlhan Selçuk. Yalın dili, sağlam mantığı, kıvrak zekâsı, geniş kültürüyle değişik bir açıdan eğildi konuya. Kapitalizmin, her ülkede bulduğu işbirlikçileriyle yürüttüğü sömürme düzenine dikkati çekti. Bizim gibi ülkelerde birçok sorunların çözümü bakanların, hükümetlerin boyunu aşıyordu. Görünmeyen güçler bir üfledi mi nice hükümetler, adamlar devriliveriyordu. En küçük bir sorun bile, bir ucundan dünya sorunlarına bağlıydı.

Tıpkı Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi, her şeyden önce bağımsızlığımızı kazanabilmek için savaşmak zorundaydık. Bugün yurdumuzda Amerika hesabına casusluk gereksizdi. Sır diye bir şey kal-

mamıştı. Ne askerî sır, ne millî güvenlik sırrı... Ne demekti bu?

Aydınlar güçlü bir dayanışma kurmalı, duygudan çok akla yaslanarak gerçekleri değerlendirebilmeliydi. Türlü kurumlar içinde, türlü davranışlar bulunduğu unutulmamalıydı. Bir yanıyla alnımızı ağartan üniversitenin içinde bile neler yoktu..

Köy Enstitüleri toprak reformu yapabileceğimiz, madenlerimize sahip çıkabileceğimiz bağımsızlık günlerinin millî eğitim kurumlarıydı. Daha çetin zorlukları yenmeğe hazır olmalıydık...

Tütengil, konuşmacıların sözlerini özetliyor, yeri geldikçe ortaya çıkan gerçekleri güçlendirici değerlendirmeler yapıyordu.

İngiliz tarihçisi Toynbe'nin Köy Enstitüleri hakkında görüşü şuydu: «Türkiye'de köy-kent arasında derin bir uçurum vardı. Köy Enstitüleri bu uçurum üzerine kurulmuş köprülerdi.

(İşe bakın siz, oysa enstitülere yapılan saldırılardan biri de köy-kent ayrılığı yaratmaktı.)

Yine Köy Enstitülerine karşı çıkan toprak ağası Emin Sazak'ın kötüleme amacıyle söylediği bir söz çok ilginçti: «Her enstitülü kendini bir Atatürk sayıyor.» Bilmeden yapılan bir değerlendirme vardı bu sözde. Gerçekten toplumun sorunlarından sorumlu olmak, onların karşısına bir kurtarıcı gibi çıkmak en olumlu sosyal davranıştı.

Suphi Karaman'ın dediklerini doğrulayan bir noktaya da değinmek gerekiyordu. Ziya Gökalp'ın Türkiye için çıkar yol ararken gelip dayandığı son nokta, kendi deyişiyle «Devlet kapitalizmi»ydi. Söz-

de milliyetçilerin öteye beriye yapıştırdıkları gırtlağı sıkılan bir iskelet afişinde kaburgalardan biri üzerinde de «devlet kapitalizmi» yazılıydı.

Enstitülü konuşmacılar da bir halk kirizması halinde gelişen enstitü çalışmalarının dayandığı sosyal ekonomik temelleri, eğitim ilkelerini açıkladılar. Tarihte ne zaman yalnız başımıza kalmışsak o zaman halkı, köylüyü hatırladığımızı, onun gücünden yararlanarak bir şeyler yapabildiğimizi belirttiler. Rakam rakam Türk millî eğitiminin bir çıkmazda olduğunu ortaya koydular. Köylünün elindeki üretim araçları değişmedikçe, bugünkü toprak düzeni, sosyal yapı sürüp gittikçe, maddeyle güreşen, ona yeni biçimler veren bunu yaparken kendileri de değişen insanlar yetiştirici eğitim düzenine geçilmedikçe ıstıraplar sürüp gidecekti...

Konuşmacı Nejat Şen, dinleyiciler arasında ilk köy işleri bakanı Lebit Yurdoğlu'nu görünce ilginç bir noktaya değinmekten kendini alamadı. Nedense tuhaf bir şey dikkati çekiyordu: Bazıları bakan, başbakan olunca, evvelce ilgi duydukları, savundukları fikirleri unutuyorlardı hemen. (Kişi, İnönü'nün 1960'ta İMECE'ye yazdığı başyazı ile sonrasını ve benzerlerini ansımadan edemiyordu.)

Köy işleri bakanı, bakanken acaba Köy Enstitüleriyle ilgilenebilmiş miydi?

Lebit Yurdoğlu'na söz verildi:

İlgilenmişti, daha da ilgilenecekti. Toplum kalkınması çalışmaları, aslında, Enstitülerin yapmak istediklerini yapacaktı...

Fakat konuşma dinleyicileri kandırmıyordu.

«Ölü doğmuş bakanlık» sözleri yükseliyordu arada. Yurdoğlu belki iyi niyetli bir aydındı ama, gerçeği değiştiremezdi bu. Bakanlık kuruluşunu tamamlamadan el değiştirmeğe başlamış, buraya bağlanan örgütler yapacakları işler belli olmada nortada kalmışlardı. Ünlü barış gönüllüleri bile bu bakanlığın kanadı altında marifetlerini sürdürüyordu. Zaten A.I.D. yardımlarıyle, Amerikalı uzmanların öğütlemesiyle halk eğitimine başlandığı sorumlular tarafından söyleniyordu.

Tütengil, «Oturum burada sona ermiştir» derken, birden salondan tok, aydınlık bir ses yükseldi. Topluluk hep bir ağızdan, Köy Enstitülerinde olduğu gibi Ziraat Marşı'nı söylüyordu. Salon büyümüş büyümüş köyler olmuştu, Türkiye olmuştu sanki... Kendi öz sorununu dile getiriyordu:

Sürer eker biçeriz güvenip ötesine
Milletin her kazancı milletin kesesine
Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine
Biz ulusal varlığın...
Sonuç şuydu:

Bugün de demokrasiyi yörüngesine oturtmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin, planlı kalkınmanın yolu devrimci eğitimden, Köy Enstitülerinden geçiyordu. Bu gerçeğe sırt çevirmek, yurt ve ulus çıkarlarıyla bağdaşamazdı.

Bağımsız Türkiye'nin eğitim kurumları Köy Enstitüleri olacaktı.

KÖY ENSTİTÜLERİNİN YIKILIŞI

Bu yıl 17 Nisanın ayrı bir özelliği var: «Köy enstitülerini Cumhuriyetin eserleri içinde en önemlisi» sayan sayın İnönü bir mektuba verdikleri bir yanıtta «Kendileri zamanında enstitülere dokunulmadığını» belirttiler. Böylece konu bir kez daha canlandı. «Yıkıcılık» bir gün bu topluma hesabı verilmesi gereken bir suçtu. Bu suçun ağırlığı gittikçe anlaşılıyor, sayın İnönü kendi partisinin bu ağırlık altında kalmasını istemiyordu. «Bir yanlışı sağlığında düzeltmeyi vazife» sayıyorlardı.

Doğrusu güç bir «vazife»ydi bu.

Bakınız neden:

Yüce makamlar 1946 Nisanında korkunç bir «ihbar» mektubu almıştı. «Sayın Türk Emniyetine» diye başlıyan mektup Hasanoğlan Köy Enstitüsünde millî bir cinayetin feci ve trajik hazırlıklarından, Ankara'da bulunan malum elebaşıların bu hazırlıkları yazı, şiir ve kitap gibi vasıtalarla desteklediklerinden, Bursa hapisanesiyle bağlantı kurulduğundan sözediliyordu. Daha önemlisi «bir vatandaşlık vazifesini yerine getirdiklerine sevinen» ihbarcılar «her birinde bir komünist beyannamesi olan öğrencilerin» listesini de veriyordu.

İhbar mektubu ,eski bir müdürün ağzıyle yazılmıştı. Öne sürülen iddialar Köy Enstitüleri kanu-

nunun görüşülmesi sırasında mecliste konuşanların (Kâzım Karabekir, toprak ağası Emin Sazak v.b.) düşünceleriyle, ırkçıların yazdıkları iddialardı.

Bu olaydan birkaç gün sonra (17 Nisan) Cumhurbaşkanı İnönü, bütün bakanlar da yanlarında olduğu halde kuruluş bayramına katılmak üzere Hasanoğlan'a geldiler. İnönü'nün Köy Enstitülerine son gelişleri oldu bu.

1946'nın gürültülü seçimleri sonunda iktidar partisi içindeki «Anadolucular öne geçti. Sovyetlerin toprak isteğinin yarattığı havadan da yararlanarak «vatanı muzır faaliyetlerden temizleme eylemine giriştiler (Bunun ne demek olduğunu 4 Aralık olaylarını, Rektör Kansu'nun saldırıya uğrayışını, Sabahattin Âli'nin öldürülüşünü, Nazım'dan bir şiir okumanın bir insanın hayatının söndürülmesine yettiğini hatırlayanlar, yaşıyanlar bilir.) Asıl hedef köyde kentte düzeni sarsan, egemen çevrelerin rahatını bozmaya başlıyan Köy Enstitüleriydi.

Devlet Başkanının gelişi üstünden iki ay geçmiş geçmemişti ki üç resmî arabayla Hasanoğlan'a detektiflere taş çıkartacak bir baskın yapıldı. Enstitüler kapatılmak üzereydi. Bu konuda yerinde inceleme yapma gereğini duyan Meclis Reisi Kâzım Karabekir, reis vekili Şemsettin Günaltay, Feridun Fikri Düşünsel, nedense yanlarına katılmış ırkçı milletvekili Kemal Cemal Öncel ihbarcı öğrencilerin yolgöstericiliğinde; öğrencileri, yöneticileri gizli ve açık oturumlarda sorguya çektiler. Her şey bu soruşturmaların sonucuna bağlıydı. Kemal Cemal hep

Soysal'ın öğrencileriyle meşgul oldu, o gün yeni bir liste daha kendisine verildi.

7.8.1946 da millî eğitim işlerini «oy almaya göre,» ayarlamakla görevli Şemsettin Sirer bakan olmuştu. Sirer, Genel Müdürlük'ten ayrılmağa kalkan Tonguç'a «Senin ve senin gibilerin çoluk çocuklarıyle beraber bellerini kıracağım» tehdidini savuruyordu.

Bütün çalışmalar sadist bir ruhla Enstitülerin ve orada çalışanların «bellerini kırma» esasına göre yürütülecekti gayrı. Bir tahkikatla işinden ayrılan, o yıl milletvekili seçilen hırslı hınçlı eski Kızılçullu müdürü çalışmaların baş destekçisi, körük çekicisi olacaktı. 24.12.1946 bütçe görüşmelerinde Enstitülerin «ahlâksızlık, dinsizlik, komünistlik yuvası» olduğunu öne sürüyordu. Muzır faaliyetlerin en tehlikeli kaynağı Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmalıydı.

Bu hırslı ve hınçlı kişinin sağ kolu olan öğrencileri, mektup açarak, ihbarlar yaparak, kitap çalarak yıkıcılara malzeme hazırlıyorlardı Hasanoğlan' da Tonguç'un Palamar'a hediye ettiği Fontamara romanı da, bunlardan biri tarafından dolap kırmak suretiyle çalınmıştı.

Trajik nutuklar, dehşetli ifşaatlarla, tertiplerle engizisyon papazlarına parmak ısırtacak bir cadı kazanı kaynatılmağa başlandı.

16.400 öğrencisiyle bütün Köy Enstitüleri, yedi yıllık çalışmalariyle eski Millî Eğitim Bakanlığı itham altındaydı. Hasan Ali - Kenan Öner davası gürültülerle sürdürülüyordu.

Tam Soysal Savaştepe'de iken şaşılacak bir rastlantıyla postacı bir paket getiriyor, içinden yasak kitaplar çıkınca, durumu bir tutanakla tespit ettiriyor Meclisteki «İşte deliller» diye bar bar bağırıyordu.

Topraklarının birazı kamulaştırılmış bazı ağalar Düziçi Köy Enstitüsüne dışardan soktukları bir adama Türk bayrağını yırttırıyor, pislik sürdürüyor (sonradan mahkemece sabit oldu) enstitülü çocuklar tutuklanıyor, basında Meclisteki «komünist faaliyetleri» üzerine kıyametler koparılıyordu.

Ve yaratılan bu ortam içinde «bel kırma» eylemi düzenli bir biçimde yürütülüyordu.

Bütün *Enstitü Müdürleri, öğretmen kadroları* değiştirilmiş, yapılan ısmarlama sınavlarla sınıfta bırakılan öğrencilerden 2000'i iki yıllık durumuna düşürülerek enstitülerden uzaklaştırılmış, babalarına «tazminat» davası açılmıştı.

1947'de çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı kanunlarla köydeki öğretmenlerin enstitülerle bağı kesildi, verilen araç ve gereçler geri alınarak 100 lira aylıklı memur durumuna getirildiler.

İlköğretimi yüzde yüz gerçekleştirme amacıyle hazırlanan «On yıllık plan»dan vazgeçildi. Okul yapımı tavsatıldı.

İlk mezunlar yaz aylarında «yetiştirme» bahanesiyle beyin yıkama kurslarından geçirildiler.

Köy Enstitülerine öğretmen yetiştiren, köy üniversitesi niteliği taşıyan, çeşitli araştırmalar mer-

kezi halinde gelişen Yüksek Köy Enstitüsü 1947-1948 öğretim yılında kapatıldı.

9.4.1947 günlü yönetmelikle Enstitü öğrencilerinin ders dışı çalışmaları sınırlandı, yönetime katılmaları engellendi.

9.5.1947 genelgesiyle kız ve erkek öğrencileri gülünç bir şekilde ayırma yolu tutuldu.

20.5.1947 genelgesiyle serbest okumalar güdüm altına alındı. Enstitü kitaplıkları komisyonlarca tarandı. Bazı bakanlık klasikleri yakıldı.

Enstitülerde çalışan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenler buralardan uzaklaştırılmak ve de haklarından gelinmek amaciyle ertelemeli oldukları halde 1947 Mayısında toptan askere alındılar. Dönem sonunda evvelce verilmiş listelere göre bir kısmı çavuş çıkarıldı.

Altı ay baskı altında tutulan öğrencilerin ricasiyle durumu Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşmeğe giden «zulümdür bu, mani olun Paşam, ne suçu var bu çocukların» diyen Hasan-Ali ilgi görmedi.

1948'de Enstitülerin programları değiştirildi. İş eğitimine, üretici eğitime son verilerek klasik öğretmen okulu anlayışına dönüldü. İlkokul programları da elden geçirilerek «köy» gerçeği bir yana itildi.

Askerden dönen Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar, ilkokul öğretmenliklerine, Gezici Başöğretmenliklere verildi. Yıkıma maşalık edenlerin mükâfatlandırılması da unutulmadı. Biri Millî Eğitim Müdürü, tayin edildi, bir diğeri Londra'ya gönderildi.

Düzcesi Köy Enstitülerini yıkmak, eğitimde birliği bozmak suretiyle 1946-1950 yılları arasında

Türk millî eğitimin beli kırılmıştı. Yıkanlar, iç sömürücülerdi. Bu işi Bakan Sirer, Banguoğlu, daha sonra da T. İleri eliyle, Emin Soysal'ın, Yunus Kâzım'ın, Ferruh Sanır'ın ve onlara maşalık edenlerin yardımlariyle başarmışlardır.

Reşat Şemsettin 1951 başlarında yazdığı bir makalede Tevfik İleri'ye şöyle diyordu:

«Köy Enstitülerinin öğretmen okulu haline getirileceği haberinde bir yanlışlık olacak. Çünkü bu enstitüler dört yıldan beri birer öğretmen okulundan başka bir şey değillerdir.»

DEVRİM AÇISINDAN KÖY ENSTİTÜLERİ VE TONGUÇ ÜSTÜNE KONUŞMA

O — Bakıyorum gözlerin ışıyor, odalara sığamıyorsun. Şair:

Adamın canı dostlara
Güzel haberler götürmek ister
Aksi gibi ne dost var meydanda
Ne de güzel haber

Diyor. Ortalık böylesine toz dumanken sen «dost»u da, «haber»i de bulmuş gibisin.

Ben — Yanlış ta değil hani. Nisan dedi mi böyle oluyorum hep. Bir ağaçlara yürümüyor özsu galiba... Biz de değişiyoruz baharla.. Diyeceğim «dost» ta, «haber»de Nisan... Durup durup «Nisanlar önlenemez» diye bir dize kıpranıyor dilimin ucunda. Doğa devrimi başladı işte.

O — Nisanları önlemeğe kalkışanlar mı var da?..

B — Kalkışanlar değil, önlediğini sananlar var. Baksanıza tutucu güçlerin «kurulu düzen»de «kurulu düzen» diyenlerin tutumlarına. 17 Nisan Köy Enstitülerinin kuruluş günüydü, yıkmadı mı egemen güçler onları? «Devrim»le «Köy Enstitüleri» eşanlamlıydı oysa. Bundandır önliyemiyorlar Nisanları Enstitüler her yıl bir kan dolaşımı gibi sarıveriyor ülkeyi.

O — Yooo, ölçüyü kaçırmak yok. Eğitim bir üst yapı kurumu nerden baksan. Alt yapı değişmedikçe «eğitim»le ne düğün olur ne bayram. Egemen güçlerin telâşı kafasızlıktan, tarikatçılığı bırakalım.

B — Öyle say sen. «Dost»ta, «haber»de Nisan diyordum ya, gerçekten öyleydi bu yıl. Köy Enstitülerinin otuzuncu kuruluş yıldönümü tüm bayramlardan daha bilinçle, coşkunlukla kutlandı. Radyoda, televizyonda, açık oturumlarda, gazetelerde ak bir patlamaydı 17 Nisan. Tosun gibi bir kitap çıkagelmiş büyütüyordu bu patlamayı üstelik: DEVRİM AÇISINDAN KÖY ENSTİTÜLERİ VE TONGUÇ... Evet buydu devrimci dosta güzel haber.

O — Enstitüler konusunda çıkan ilk kitap değil, Tonguç'un oğlunun kitabını böylesine coşkuyla karşılayışının nedenini anlıyamıyorum. Adı bile.. Köy Enstitüleri ve Tonguç denemez miydi sadece?

B — Gördün mü bak, adı bile düşündürmeğe başlıyor kişiyi. Demek iyi bir iş yapmış, Tonguçça bir iş yapmış Engin. Hazırcılığa, aktarmacılığa öylesine alışmışız ki, en yetişmişimiz bile bundan kurtaramıyor kendini. Köy Enstitülerini incelemeleri, anlamaları gerekenler yapmamış bunu. Bilime devrimciliğe aykırı davranışlara düşmüşler. Yazarın «devrim açısından» diye vurgulayışı bundan. Doğru bu konuda yayımlanan ilk kitap değil, ama Enstitüleri ve kurucusunu böylesine yetkiyle işleyen, her yönlerini belgelerle aydınlığa kavuşturan, yerliye yabancıya Köy Enstitülerini gerçek anlamıyla veren, bir Türk'ün yaptığı tek bilimsel-belgesel inceleme...

O — Tek parti döneminde ülkücü kişilerin uygulamağa çalıştığı bir üst yapı kurumunu incelemekle...

B — Nasıl bir devrimci yarar sağlanır değil mi? Hep böyle deniyor işte. «Benim Enstitü davası diye bir davam yok, bir ütopya nihayet» sözleriyle geçiştiriliyor. Enstitüler kafamızdaki hazır kalıplara göre bir «okul» sıradan bir okul olarak düşünülüyor. Eylemin tümü de «Eğitim yoluyla köyü kalkındırma» diye anlaşılıyor.

O — Öyle değil mi yani?

B — Değil ya, Dr. Engin'in vardığı sonuç şu: «Köy Enstitüleri sistemi başlıbaşına ne bir okumayazma kampanyası, ne bir köy kalkınması sorunu, ne bir öğretmen yetiştirme çabası, ne bir okul yapımı girişimi idi. Temel amaç bakımından tarihsel koşulların hazırladığı bir olanaktan yararlanarak iktidara katılıp elde edilen yürütme gücüyle emekçi sınıfları bilinçlendirmek ve devrimsel süreci hızlandırmak için girişilmiş bir devrim stratejisi ve taktiği idi.»

O — Önemli bu, nasıl varıyor bu sonuca?

B — Bilimsel bir yöntemle uzun ve yorucu bir çalışmayı göze alarak... O çağın yazı, kitap ve belgeleriyle, Tonguç'un özel arşivini değerlendiriyor. Enstitüler konusundaki yorumları, eleştirileri, yüzeysellikten, sübjektiflikten kurtarıyor, toplumsal evrimimizdeki yerine koyuyor onları.

O — Değerli bir yapıt belki ama devrimci «dost»a, devrimci «haber» diyordun.. Olmuş bitmiş bir işin şu kadar yıl sonra incelenmesi alt yanı...

B — Öyle değil işte. Olmuş bitmiş deyip geçemezsin.. Gerçeği görmemezlikten gelmek olur bu. «Geri kalmışlığımızın başlangıcından bu yana, ilk kez, ezilen sınıflardan kitle halinde bilinçlenmiş ve bilinçlenmeye elverişli aydınlar çıkmış, bunlar genellikle sınıflarından kopmadan direnebilmişler, örgütlenmişler, bugüne kadar etkilerini sürdüren ve sürdürmekte olan bir baskı gücü durumuna gelmişlerdir. Böylece, siyasal alanda, ezilen sınıfların güçlerini duyuramamaları sonucu yüzyıllardan beri süregelen boşluğun doldurulması için ilk adımlar atılmıştır.» Nasıl küçümsersin bunu?

O — Eeee ne yapalım yani? Enstitülerin yeniden kurulmasını mı isteyelim?

B — Kitabı anlamamak olur bu. O stratejiyi, o taktiği çok iyi bilelim, devrimci olarak, örgüt olarak Köy Enstitüleri gibi çalışalım, en kötü koşullar içinde bile bir şeyler yapabilelim diyebilirim belki. Taktik, strateji tartışmaları yapanların öğreneceği çok şey var nitapta.

O — Ne gibi?

B — Yukarıda da dedim. Aktarmacıyız biz. Ayağımız yerde değil. Kendi gerçeklerimizi inceleye, pişe yetişmemişiz. «Bilginin sosyal pratiğe bağlılığını ,yani üretime ve sınıfsal savaşa bağlı olduğunu» iyice kavrayamamışız daha. Ortamı devrimci eğitim imecesine dönüştüremiyoruz, helva yapamıyoruz bildiklerimizle. Oysa Köy Enstitüleri yapmış bunu...

O— Peki, «Yıkma İşinde Enstitülüler »bölümüne ne dersin?

B — Dosta «haber»ime soğuk su mu katmak istiyorsun aklınca? Koca bir eylemin içinden elbet onu anlıyamıyanlar, ona ayak uyduramıyanlar, egemen güçlere âlet olanlar da çıkacak... Hatta bazıları bugün bile hünerlerini sürdürebilir. İlericiliğin tarihinde «provokasyon»a, «jurnal»a rastlanmıyor mu hiç? Özü çürüklerin kişisel çıkarları için büyük davalara zarar vermeleri yaşanagelen olaylardandır.

O — Ama aralarında yanıltılmış olanlar - hele o günün koşulları düşünülürse - oyuna gelmiş olanlar, sonradan yolunu bulanlar yok mudur? Şimdi: «Bakın, bunlar arkadaşlarını sattı. Yıllarca ezilmelerine, aralarından bazılarının ölümlerine sebep oldular» demek...

B — Evet...

O — Ne bileyim, biraz çapraşık görünmüyor mu?

B — Yaptığı soruşturmada kökenine bağlıyor, yerine koyuyor olayı Tonguç. Gerçekten yolunu bulmuşlara gelince, onlar da kendileriyle hesaplaşmalı değil mi? Yine de bizim köylülerin bir sözünü ansıyorum burada: Gizli bovaya gelen eşkare (açıkta) buzağılar... Engin, açıklanmamış belgeleri değerlendirirken güzel bir iş daha görüyor «çok iyi bilinen olayların ve kişilerin zamanla tanınmayacak kadar» değişerek, gerçekleri çarpıtmalarını da önlüyor.

O — Bundan sonra Köy Enstitüleri konusunda uluorta konuşmak, yazmak güçleşiyor öyleyse..

B — Evet, olanaksızlaşıyor. Kitapta ele alınan yaman eleştiricilerin durumuna düşmeyi göze alacaklar zor çıkar gayrı... Araştırıcılar, anı yazarları da dikkatli olmak, kendilerini belgelere göre ayarlamak zorunda. Düzcesi Engin Tonguç eseriyle Köy Enstitülerini çeşitli amaçlarla girişilecek sömürülerden de kurtarıyor. C.H.P.'nin önde gelenlerine bile «özeleştirici» gereksinimini duyuruyor.

O — Peki «Köy Enstitüleri», «devrimci eğitim imecesi», «devrim için eğitim» diyenlere bir şey yok mu?

B —Olmaz olur mu? Enstitülerden gelen yazan çizen, halk savaşının bir eri olarak bir şeyler yapmağa çalışanlara haklı uyarılar, kafalardaki bulanıklığı uyuşukluğu giderici aydınlatmalar var, bilinçleri keskinleştirme var. Düzcesi devrimci savaşa güç katıyor bu kitabıyle Engin Tonguç...

O — Ders kitabı diyeceksin nerdeyse...

B — Bir bakıma öyle. Baba Tonguç'un İlk Öğretim Kavramı yayımlandığında «bir davanın ana kitabı» demiştim. Engin'in kitabı için de öyle düşünüyorum. Gençler, öğretmenler, devrimciler toplantılarda bölüm bölüm didik didik etmeli, incelemeli tartışmalı bu eseri.

Devrimlerden birini işleyen esere armağan verecek gazeteye aday gösteriyorum onu. Yılın en önemli inceleme kitabı DEVRİM AÇISINDAN KÖY ENSTÜLERİ VE TONGUÇ çünkü...

KESİT

BOZKIRIN ŞAVKI

Geçkin sarı düzlüğü sarmıştı. Değildi, o canlı, güneşli, kıpır kıpır Van Gagh sarısı değildi bu, güzel dönüktü, ölgündü... Tarlalar biçilmişti, bomboştu. Bir esmer, bir yorgun topraktı yanımız yöremiz. Yeşilin damlasına kurşun atıyorduk. İçimiz kararmıştı.

Köyler vardı iki yanda, toprağa yapışık; dikenli bitki tohumları gibi tortop.. Bitkisel bir çağı sürdürüyorlardı. Bizim göremiyeceğimiz derinliklere çekilmişti yaşama kıvılcımı... Eşekler, iri gözlerinde yaman bir hüzün, bir yerlere götürüyordu garip yüklerini... Çökkündü, düşünceliydi insanlar... Kışlığı doğrultamadıkları belliydi..

Bir bekleyiş içindeydi topraklar, insanlar, köyler...

Birden ufuk ağardı, bozkır şavkıdı. Göğertiler, kırmızı damlı, ak yapılar belirdi karşımızda... Sanki bir uçtan gerinmeğe, uyanmağa başlamıştı bozluk: Köylere, insana uzanmak istiyordu.

Bilmeyenler heyecanla:

«Nere burası?» diye sormağa başladı. Kimisi «Çiftlik herhalde», kimisi de «Belki fabrikadır» diyordu.

Yaşlıca bir köylü içini çekerek:

«Enistü mektebiydi ora, o günlerde görmeliydiniz siz burayı beyim» dedi...

1940 yılı yazıydı. Hava sıcaktı. Kuraktan çatır çatır yarılmıştı yer insan dişebilirdi içlerine, öyle karanlık yarıntılardı... Kertenkeleler susuzluktan ağızlarını açmış, korkunç soluyorlardı. Başka da canlı yoktu ortalıkta...

Derken boz urbalı, meşin yüzlü köy çocukları omuzlarında kazmalariyle geldiler. Biri eğildi, bir kazık çaktı yere. Pat!. Pat-. Pat!. Bi tuhaf kaldı boşlukta sesler. Taşlaşmış toprağa kazma batmıyordu. Kuru ekmeklerini kan gibi ılımış suya batırıp araba gölgesinde yediler öğleyin. Şıpır şıpır ter aktı alınlarından. Iraklardan kocaman mantarlar gibi görünen ak çadırlar kuruldu.

Devrisi gün davul zurna sesleri doldurdu ortalığı. Yanık yüzlü insanlar kol kola girdiler, gözlerinde yepyeni umutlar parlıyordu. Taş kesilmiş doğanın büyüsünü bozmak istermişçesine coşkun sıçramalarla döndüler, diz vurdular yere.. «Hey, Hey!.» diye bağırdılar. Issızlık bir ucundan yırtılıverdi...

Sonra Müdür öne çıktı, ırakları göstererek:

«Bu köyler, bu topraklar sizi bekliyor, dedi, bilgiyi, emeği... Güçlükler öğretmeniniz olacak, yapılar başarınız. Bugün ilerde şu yoldan geçenlerin gözlerini kamaştıracak bir kurumun temellerini atacağız. Biz onu kuracağız, o bizi yetiştirecek... Şimdi hep birden haykıralım:

«Bozkırı göverteceğiz! Ocak tüttüreceğiz!..

Küçük küme koro halinde uğuldadı:

«Bozkırı göverteceğiz, ocak tüttüreceğiz!..

Kepirtepe Köy Enstitüsünün temeli böyle atılmıştı.

Aylarca çadırlarda barınılmış, beş kilometre öteden kamyonla su taşınmış, açlığa, susuzluğa, kazdıkça zorluklar çıkaran killi kara toprağa karşı konmuştu. Geceleri lüks lambalarının ışığında heyulâ gibi büyüyen gölgeler harç karmış, beton dökmüş, destanlık bir çalışmayla bozkır suya, elektriğe, yeşile kavuşturulmuştu. İşlikleri, derslikleri, öğretmenevleri, sebze meyva bahçeleri tarlaları, arılığı kümesi, ahırlariyle gittikçe gelişen, gözalan bir köydü gayrı...

Her sabah aynı marş şafağın kızartısına karışıyordu:

Aynı yolda aynı emek
Gönüllerde bir tek dilek
Türk köyünü önde görmek...
Engelleri aşıyoruz
Ülkümüze koşuyoruz

Bozluğun ortasında gür gümrah bir yaşama başlamıştı. Köylerimize doğru yayılan bir umut, bir serinlikti.

Bir düş gibi aklımdan geçivermişti bunlar. Karşımda gerçeğin sert yüzü vardı. Gözlerime inanamıyordum. O alınteri, o göznuru ülkesine nolmuştu böyle? Eski çağlardan kalma kent yıkıntıları hüznündeydi... Nerdeydi o boz urbalı yanık yüzlü, gözleri kor gibi yanan insanlar? O canlılık, o çalışma, o oyunlar, o türküler...

Yapıların sıvaları dökülmüş, çatlamış, kimi duvarlar bakımsızlıktan yıkılmış. Fidanlığı yabanî otlar sarmış, bazıları susuzluktan kurumuş. Sebze

bahçeleri, bağ, tarlalar yozlaşmış ...Ötede beride canı sıkıldığı hallerinden, acayip boğuşmlaarındaıı belli beş on delikanlı...

Durduk. Konuşmalarından öğretmen olduğu anlaşılan biri girdi içeriye. Gitti önlerden kendisine seslenen bir tanıdığının yanına oturdu. Oflayıp pufluyordu boyuna... Büyük bir derdi olmalıydı. Sonra iri iri konuşmağa başladı:

«Bizimki de şans mı be kardeşim? Eloğlu plajlarda, parklarda şimdi... Biz dağbaşlarında çile dolduruyoruz. Kuracak yer bulamamışlar da getirmişler şu Allahın belâsı yere sokmuşlar bu okulu... Gerçi kasabada oturuyoruz ama, burada kaldığımız sürece canımız çıkıyor.. Müracaat ettim; bizim Şefik'e de yazdım, inşallah kurtulacağım yakında... Nolursa olsun kasabalara kaldırmalı bu okulları. Hiç dağ başında öğretmen mi yetişirmiş?..

Uzaklaşıyorduk. Çocuklardaydı gözüm hâlâ, bezgindiler yapıların yıkılmağa yüz tutması, fidanların susuzluktan kuruması ilgilendirmiyordu onları... Toprağın gittikçe kıraçlaşmasına, bozkırın savkının sönmesine aldırmıyorlardı. Gerçekten, çevrelerinden kopmuşlardı. Kimbilir belki de öğretmenleri gibi tez günde kurtulmayı özlüyorlardı buradan... Gidecekleri, görev alacakları yerleri nasıl sanıyorlardı acaba?

Son yapı tepelerin ardında kaybolurken yaşlı köylü inlercesine:

«Ah bey, dedi, Enistü mektebiyken görecedin sen buraları, söndürdüler, bozdular, boynu altında kalasıcalar...

KEMAL PAŞA ÖZLEMİ

Onun, düşmanı denize döktüğü yere yakın köylerde dolaşıyordum. Kuvayi Milliye günlerinin anıları capcanlıydı. Dağların yamaçlarında bozulmamış siperler, top mermilerinin açtığı çukurlar vardı. Saldırganların kurşun izleri duruyordu yapıların duvarlarında. Köylerde o günlerin isimsiz kahramanları yaşıyordu. Özgürlük, bağımsızlık uğruna çekilen acılar, sıkıntılar unutulmamıştı. «Kemal Paşa» dendi mi gözleri çakmaklanıyordu ayağı çarıklı, elleri nasırlı insanların. Yüzlerce yıllık sabrın, bekleyişin kımıltısı halinde kafalarında, yüreklerinde duyuyorlardı onu. Kemal Paşa demek, gece gündüz onları düşünen, yoksulluğunu, sürüncemeyi ortadan kaldıracak, haksızlıkların kökünü kurutacak, herkesi güzel günlere kavuşturacak «Devlet Baba» demekti. En zorlu işler karşısında bunalınca «Ah şimdi Kemal Paşa sağ olacaktı ki...» diyorlardı. İnanılacak, güvenilecek tek güç O'ydu...

Evet, Kemal Paşayı kendilerini tüm karanlıklardan kurtaracak bir güç olarak seziyorlardı. Eski düzenin çaresiz bırakan, gurbetlere düşüren, ağalara kul eden düğümleri önünde, «Ah Kemal Paşa» diyorlardı. Kendileri cephede dövüşürken birkaç eşkıyanın eline geçiveren geniş topraklara özlemle bakıyor. Onun: «Bir defa memlekette topraksız çiftçi kalmamalıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin

işleyebilecekleri arazi genişliği, arazinin büyüklüğü memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır,» dediğini duymuş gibi iç çekiyorlardı.

Çağdaş uygarlığa özsuyunu veren uygarlığın yaratıldığı yerlerde, koca bir yıl ölesiye çalıştığı halde yemliğini doğrultamıyanlar, satacağı iki yük odunla ocak tüttürmeğe uğraşanlar, üç lira gündelikle ovaya zeytin toplamağa inen, aylarca ahır, han köşelerinde itilip kakılan on binler, tek gözlü barınağında hayvaniyle birlikte yarasına tuz bağlıyarak yaşamını sürdüren çoğunluğumuz, «Köylünün çalışmalarının netice ve semeresini kendi menfaati lehinde azami haddine yükseltmek, iktisadî siyasetimizin temel taşıdır» diyen sesin özlemini ta yüreklerinde duyuyorlardı.

Okullara din dersi konduğu günlerde Tahtakuşlar'a uğramıştım. İmam da cami de yoktu bu köyde. Dolay köylerden başkaydı inanışları. Türkmen diyordu ovalılar onlara. Türkmenler din ulularından Hazreti Ali'ye bağlıydı en çok. Çocuklarına din dersi öğretilmeğe kalkışılınca köyün havası değişmişti. Öğrenmeye, yeni düşüncelere büyük bir susamışlık gösterenlerin yüzlerinde bir kararma vardı. Birdenbire «devamsızlık» artmıştı. Düşmanca bakıyorlardı okula. Nedenini araştırırken iri kara gözlü, yuvarlak yüzlü orta yaşlı bir köylü dikildi karşıma:

«Oldu mu ya efendi, doğru mu bu yapılan? dedi. Türkmensek, inanışımız sizinkine uymuyorsa suçumuz ne bunda bizim? Dededen atadan böyle geliyor bu... Kardaş kardaş yaşayıp gidiyordu şura-

da. Bunca yıldan sonra eski kavgaları diriltmek hayır getirmez. Kemal Paşanın evlâtları değil miyiz hepimiz? Onun gününde böyle miydi okulculuk? Var mıydı şusun busun diye milleti ayırmak?»

O'nun yurdumuzda gerçekleştirmeğe çalıştığı düşünce, inanış özgürlüğünün özlemi dile geliyordu bu köylünün ağzından.

Çamlık, binlerce okulsuz köyümüzden biriydi. Belki de bu köylü birini ansıyacaksınız siz. Hani şu Çanakkale'de haklılığın gücü, savaşın heyecanı içinde ayaklarını biraz yana açarak eğilmiş, iki yüz on kiloluk mermiyi sırtlayıp kaldırıvermiş Seyidi, Manastırlı Seyidi. Okul için yer ayırmağa gittik işte onun köyüne. Cami köşesinde eski yazı öğretilen ürkek bakışlı kara sarı yüzlü otuz çocuğa «Atatürk kimdir? Yurdumuzun adı nedir?» diye sorduk ama yanıt alamadık. Eski yazı öğretmesi için kendisine Kaymakamın izin verdiğini söylüyordu imam.

Muhtar, Cevdet Beyin Kâhyası Kara Ahmet, imam, istemiyorlardı okul yapılmasını Çamlık'a. Açıktan açığa diretiyor türlü yollardan engelemeğe çalışıyorlardı bunu. Yasa, buyruk muyruk para etmemiş Bey suyu baştan kestiği için, boşa gitmişti çabamız. Atatürk'ün okulu, yazısı, düşüncesi, Çanakkale'de iki yüz on kiloluk mermi taşıyarak bu topraklar için savaşan Seyit'in köyüne giremiyordu. Taşıyla toprağıyla Mustafa Kemal Paşayı özlediğini görüyorduk Çamlık'ın...

Her kasımda yas tutuyorduk Atatürk için, ağıtlar yakıyorduk. Biz.. Bir günlük törenlerle ödevimizi yapmış sayıyorduk kendimizi. İri iri laflar

ediyorduk. Asıl ödevimiz halkımızı O'nun gücüyle insanca yaşayışa, adında yoğunlaşan özlemlerine kavuşturmaktı oysa.. On altı milyonumuz okuma yazma bilmezken, ilkelerinden uzaklaşılır, heykelleri yasalarla korunurken, hangi yüzle karşısına çıkabiliriz? Ağıt, gözyaşı, kuru laf değil, devrimini sürdürecek Mustafa Kemaller istiyordu o.. Gerçek Atatürk sevgisi buydu..

Ne diyordu Orhan Burian:

«Ölülerimiz için anma ve yaslanma törenlerinden vazgeçelim. Yaşayan yanlarını bilmek ve sevmek onlarla ayrılmamacasına beraber olmak demektir.

Kemal Paşayla ayrılmamacasına beraber olmağa bakalım.

ÇAKIRIN ÖFKESİ

Otobüsün en şen adamıydı. «Oğlum girdiği bütün sınavları kazandı» derken gözleri ışılıyordu. Onun oğlu gibi çalışkan, onun oğlu gibi okumağa susamış çocuk az bulunurdu. Birkaç arkadaş Koşuyolunda bir oda tutmuşlardı. Aydan aya tarhana, bulgur, fasulye bırakıyorlardı yanlarına. Çocuklar kendi kendilerine pişirip yiyor, bir meslek edinmek için görülmemiş gayretle çalışıyorlardı.

Demiryolu Sanat okulu, tuttukları eve on beş yirmi dakka çekiyordu. Öğleye kadar ders, öğleden sonra iş.. Dört yıllık öğrenim süresi sonunda 600 - 700 lirayla demiryollarına ait iş yerlerinde usta olacaklardı. Mecburî hizmet beş yıldı. Gerçi okul, yeme, barınma harcamaları için ayda 169 lira veriyordu ama ta Poyralı'dan gelen için her şey güçtü İstanbul'da...

Güç müç, Çakır razıydı buna. Beş çocuğundan birini bari tospalıklarda sürünmekten kurtarabilmişti ya..

Birden yüzündeki sevinç söndü. Kaşları çatıldı. Gözbebekleri sivri bıçak uçlarına döndü:

«Arkadaş, hükümet kapısını, mahkeme kapısını bilirdim.. Ne zaman çocuğu okutmak istedim, o zaman efendilerin bize ne gözle baktığını anladım. Demokrasi memokrasi boş lafmış meğer... Koca Türkiye'de köy çocuklarına açık kapı yok. Ben ba-

bamı dinlemem, istemiyorlar köy çocuklarının okumasını. Köy Enstitüleri şöyle böyle demeğe çalıştıydılar bi zaman, şimdi anladım neden kapatıldıklarını...

Oğlunu İlköğretmen Okulu sınavlarına da sokmuştu. Sözlüye gittiklerinde okul yöneticilerinin davranışı çileden çıkarmıştı onu. Bir kaynaşmadır gidiyordu ortalıkta.. Dalavere kokuyordu işler. «Falan beyin, filan efendinin yakını, kasabanın kentin çocuğu... İtildikçe itilmişti bunlar geriye doğru. Sonunda dayanamamış:

«Biz vatandaş değil miyiz bre efendi- Nedir bu yaptığınız? Vergimizi mi vermedik, askere mi gitmedik? Bilmediğimiz bir suçumuz mu var?

Diye bağırmıştı.

Hâlâ hırslıydı. Bunun için mi kırk iki ay geceli gündüzlü ölümün gözüne bakmıştı Van'da?

Askerliğini Özalp'ta yapmıştı şu Mustafa Muğlalı'nın otuz üç kişiyi kurşuna dizdirdiği yerde.

Elleriyle gözlerini kapadı. Rengi geçti. Bir süre öyle kaldı.

«Aslında kırk bir kişiydi onlar.. Birinci yaylım ateşte hepsi ölmedi. Tekrar ateş ettirdiler bize...

Başını dışarıya çevirdi. Kısık bir sesle:

«Tam kırk bir kişiydiler diye mırıldandı. Dar bir boğazda... Hiç günahı olmayanlar çoktu aralarında... Lâkin emir emirdi.. İlk yaylımda hepsi ölmedi..

Çocuğunun okul işini unutmuştu. Olayı yeniden yaşıyor gibiydi.

Çakır Ağa dedim, anlatsana nasıl oldu bu iş.

Dövüne dövüne anlattı.

Nöbetçi çavuşuymuş bir gün. Erler, üç kişi seni istiyor çavuşum demişler. Gitmiş. Kaçakçılarmış. Protokolu görüşmek istiyorlarmış. Malları varmış yolda, nasıl olsa geçirirlermiş ama tatsızlık olmasın diye anlaşmakmış niyetleri.

Demiş olmaz.

Demişler yaşamak istemiyor musun?

Demiş vatan beklemeğe geldim buraya ben kaçakçılığa değil..

Demişler çağır üstün gelsin..

İş buradan azmış.

«Ah diyordu ah, nereden bilirdim bizde bütün işlerin böyle yürüdüğünü. Kazamızda bugün her dairenin ayrı protokolu, her işin rayici var. Nüfusu, mahkemesi, tapusu... Ha gel de vermem de, ha gel de olmaz de.. Çatır çatır istediklerini alıyorlar, hanlar apartmanlar kuruyorlar da, kimse çıkıp kurşuna dizmiyor bunları...

Ben ne bok yemişim deyip kafama vuruyorum bazen. Oranın köylüğü de öyle perişan ki.. Aç durulmaz, kayaları yalayacak değil ya bu adamlar. Tarla yok, iş yok.. Asıl suçlular onları öyle bırakanlar, kaçakçılığa zorlayanlar değil miydi? Hasılı gitti adamlar...

Uzun uzun sustu. Sonra:

«Ha dedi, onu anlatıyordum, kırk iki ay asker tayını yedim. Altı yaşımdan beri toprakla boğuşurum, yaşım elli yedi. Tatil matil, bayram mayram bilmem. Şu ellerime bak. Memur olsaydım emekliliğim olurdu, işçi olsaydım.. Ama köylüyüm. Kendi

geleceğim karanlık olduğu gibi çocuklarım için de çıkar yol yok.

Ben Müdüre kaykılınca oğlum kazanamadı sözlüyü. Kaldık mı bi zortada. Ama kafama koymuşum, ille okutacağım bu çocuğu.. Tırım tırım tırmaladım taşları. Çırak okulu diye itibar görmezmiş Demiryolu Sanat Okulu pek. Yine de İmam hatipten iyi, dört elle sarıldık biz. Oğlum sanatkâr olacak..

Köylünün sahipsizliğine, ağızsız dilsizliğe üzülüyordu en çok. Yürüyenlere, grev yapanlara, direnenlere hak veriyordu. Kımıldamak lâzımdı. Yoksa kurtulamazlardı başka türlü çataklarda, bataklarda debelenmekten. Arayan soran bile çıkmazdı ardından. İçinde bir öfke vardı ki anlatamıyordu. Ah onlar da uyansalar, öküzleri, sabanları, çekelleriyle ortaya ağırlıklarını koyabilselerdi... Bak nasıl açılırdı Ankara'nın gözü o zaman ...Bak nasıl bozulurdu oyunlar, duyardı sağır kulaklar...

Evet uyanmak, kımıldamak gerekti...

ÇOCUKLARIN BAYRAMI

Kahve önünde oturuyorduk. Kimisi çay içiyor, kimisi ikincilerini tüttürüyordu. Düşünceliydiler. Bir çizi tohum ekememişlerdi daha. İki yıldır kurak gidiyordu. «Bu köy boşalacak» diyorlardı. «Almanya, Alibeyköy derken bu köy boşalacak.»

Bak bak, gökten bir şey gelmiyordu. Daha şimdiden otuz kuruşa çıkmıştı saman. Hayvanları yok pahasına satıyorlardı. Kış dağ gibiydi önlerinde. Yağmur duasına mı çıkmalı? Gurbet hazırlığına mı başlamalı? Ne etmeli bilemiyorlardı.

Boduç Amca patladı:

«Ne düşünüyorsunuz be? Benim gibi yapın siz de. Yaşım yetmiş altı. Bir çizgi toprağım yok. Bulursam yiyor, bulmazsam karnımı bastırıyorum. Öldürmeyen Allah öldürmüyor yine de.. Ne Galiçyası kaldı, ne Çanakkale'si, ne Suriye'si... Padişahlığı da gördüm, sonrasını da.. Köylü müsün?..

Aldırış eden olmadı.

Çengel radyoyu açmıştı. Cumhuriyetin kırk beşinci yılı törenini anlatıyordu spiker. Bando mızıka. Marşlar.. Nutuklar.. Biryerlerde şenlik vardı galiba.

Başları örtülü kızlar, kocamışlığın durgunluğu içinde önümüzden geçti. Kuran kursuna gidiyorlardı. Ne iyi olmuş ta şu kurs açılmıştı. İlkokuldan

sonra eskisi gibi ortada kalmıyordu çocuklar, dinlerini öğreniyorlardı.

Dibektaşının oralardan şarkıya benzer sesler duyuldu.

Sabri Öğretmen, çocukları sıra etmiş geliyordu. En öndekilerin elinde bir bayrak, ardındakilerde de iki levha vardı. Çocuk mocuk ama bayağı asker gibi yürümeğe çalışıyorlardı. Başlar hep o yana döndü. Yaklaşınca farkettik levhaların birinde «Yaşasın Cumhuriyet» öbüründe «Atam İzindeyiz» yazılıydı.

«Kalkın» dedi Kara Hasan «Çocukların bayramı bugün, okulun oraya gidelim.»

Cumhuriyet bayramına «Çocukların bayramı» diyorlardı. Öyle ya, çocukların bayramı...

Aylakçı kadınlar da çarşaflarını giyip okulun önüne gelmişlerdi, kocaman kara bir lekeydiler orada. Duvar dibine dikildiler. İstiklâl Marşını söylettikten sonra, Birinci Dünya Savaşını, sonuçlarını, Cumhuriyetin ilânını, devrimleri anlattı öğretmen. Ardından çocuklar manzumelerini okumağa başladı.

Boduç Amca «Amerikan halktan, Türk halka bir hediye» yazılı süt tozu sandığının üstüne oturmuştu. Öğretmenin sözleri cepheleri ansıtmıştı ona yine.. Tam «Çanakkaledeyken» diye başlayacakken Çavdar, sandığa baktı baktı.

«Barış gönüllüleri gideli bizim köyü yine unuttular» diye yakındı. «O buradayken mahanayla bir iki efendi uğruyor, yalandan da olsa hatırımızı soruyordu. Kur'an kursu binası yarım kaldı işte. Çocuklar gene cami köşelerinde okuyor...

Bir beşinci sınıf öğrencisi şiirine devam ediyordu:

Dedin ki bu millet, bu büyük millet
Yüzyıllar boyunca geri kalmış,
Bu yurt, bu güzel yurt, bizim yurdumuz
Her yanından yaralar almış...

Boduç Amca başını kaldırdı:

«Kimin çocuğu bu be dedi, iyi nutuk söylüyor..

«Aşağı mahalleden Kara Ayşe'nin oğlu, babası Alamanya'da...

«Bak hele.. Danacının mepus gibi çocuğu var demek?..

Manzumeler bitince bekçinin bir çivi sandığı ile getirdiği şeker çocuklara dağıtıldı. Yüzü gülen küçükler ellerini yalayarak dağılmağa başladı.

Derken İmam hatipli genç hafızın sesi duyuldu:

«Allahüekber, Allahüekber!.

Adamların birazı camiye yöneldi, birazı da kahvedeki yerlerine döndü.

Duvardaki Mareşal üniformalı Atatürk mahzun mahzun tarihî yıkıntıları andıran köye bakıyordu.

Çocukların bayramı bitmişti...

DARMSTAT'TA BİR TARIM İŞÇİSİ

Önümüzde göz alabildiğine uzanan bomboş, çırılçıplak Trakya düzü. Kül reng gök altında, insanı ürperten bir ıssızlık. Kımıldanan tek canlı yok. Mevsim kış. Ortalık toptan boşaltılmış sanki...

Yanıbaşımda oturan otuzluk delikanlı, boşluğa bakmaktan yorgun, sıkıntılı sıkıntılı kımıldanıyor. Fakir bir turisti andırıyor kılığı. Sait Faik'in deyişiyle, bir gram pis et yok üstünde. Sırım gibi bir adam. Elleri çok çalışmışların elleri, avuçlarının içi nasırdan betonlaşmış. Esmer, ince yüzlü.

Edemedi konuşmağa başladı:

«Biz ölmüşüz be ağbi!. Git git can yok. Şu kırlara bak! Eskiden farketmezdim ama, şimdi bi fena geliyor.»

Tarım işçisiymiş Almanya'da. İzinli gelmiş. Çok şey katmış ona orada gördükleri. Düşüncelerinde, davranışlarında bir Hanya'yı Konya'yı anlamışlık var. Devlet parasiyle gidenler gibi kafa gezdirmemiş...

Dili biraz tutuk, dura dura anlatıyor:

«Bizim köy dört yüz hane, iki bin nüfus. Toprağı yeten, olsun olsun da en çok elli hane olsun. Üst yanı yarıcı, hizmetkâr, gurbetçi... Har oraya, har oraya saldırıp duruyorlar. Otuz sekiz kişi var bizden Avrupa'da. Çoğu Belçika'da maden işçisi.

Bir güven gelmiş kendisine, yarınından korkusu olmayanların serbestliği içinde. Gene de aklı geride kalanlarda.

«Bir ben kurtulmuşum kaç para? diyor, «Dilerim Tanrı'dan bekleşenlerin de işi olsun.

«Bekleşenler» derken mahzunlaşıyor, sesi titriyor.

«Dışarıya gitmek için çok mu bekleniyor?

«Ah ağbi ah!..» diyerek boşanıyor.

«Belki yirmi yıldır hizmetkârım. On beş dönüm toprak, altı nüfus. Yaşamak değil, sürünmek tabi. İş bulduk mu dünya bizim.. Küfre, horlanmaya bakan kim? Karı üç liraya, ben beş liraya günde onaltı saat çalışırdık. En küçüğü dört, en büyüğü on bir yaşında dört kızan.. Dördünün de kıçı başı meydanda. Baktım olmayacak, kalktım İstanbul'a geldim. Bizim köylü bir hademe var İşçi bulma kurumunda.

«Dedim Kasım, ateşe düşmüş birini kurtarmak ister misin?

«Dedi isterim.

«Dedim ne duruyorsun öyleyse, kurtar beni...

Neyse dışarıya gitmek üzere bekleyenler arasına adımızı yazdırdık. Nufusuma mühürü bastılar.

Yol arkadaşının adını söylemiş miydim? Şaban. Sıkıntıların yoğurduğu adam, Şaban...

Biraz da sıkılarak sordum:

«Okula gidebilmiş miydin bari Şaban? Okuman yazman var mı?

Şaban'ın yüzü karıştı:

«Bak ağbi dedi, darılma ama, kulak asma bizim mektepçiliğe... Bir işe yaramıyor. Ha, bir iş bellet-

şeler adama mektepte anlarım. Beş yıl gittim geldim bir faydasını görmedim.

«Sonra dedim, Kuruma yazıldıktan sonra işin oldu mu hemen?

«Nerdeee!.. Üç ay sonra uğradım, dediler senin fişi Edirne'ye yolladık. Koştum Edirne'ye.. Hava... Tekrar İstanbul'a döndüm, Kasım'ı sıkıştırdum Kuruma .Can çekişiyoru martık. Madenci, in-Boş.. Altmış ikinin ikinci ayında başvurmuşum, yedi ay yollara baktım; ak kara bir cevap yok... Ama ne haldeyim... Taşları tırmalıyorum yoksulluktan. Çekmiyen bilmez. Tuttum zar zor yeni bir nüfus kâğıdı çıkarttım kendime. Tekrar ilkmiş gibi başvurdum kuruma. Can çekişiyorum artık. Madenci, inşaatçı, tarımcı, domuzcu.. Ne olursa gidecem.

Demesin mi Müdür: «Bir resmi daireden ya da iş yerinden kâğıdın olsaydı tamamdı bu iş...»

Onunla birlikte benim de elim kolum bağlanıyor; çaresizliğini öylesine anlatıyor Şaban. Sirkeci'den kalkan Avrupa trenini düşünüyorum. Daha çok askere gidenleri ansıtan bir hali vardı koridorları, kompartımanları dolduranların... Binlerce Şaban Almanya yolcusuydu... Demek kolay binilmiyordu o trene..

Şaban devam ediyor:

«Müdür öyle deyince aldı beni bir ateş. Nasıl etsem de resmî bir yerden bir kâğıt uydursam diyorum. Koştum Pınarhisar'a.. Çimento fabrikasından belki parayla marayla bir şey yaparlar diyorum. Koştum ama, çaldığım kapılar taş kesildi. Çebimde de bir kuru çay parası bile kalmadı.

Bir sabah kahve önünde dikiliyorum. Dokunsalar ağlayacak haldeyim. Baktım bir minibüs içinde bir arkadaş. Beni görünce:

«Abe yürü be, seni arıyoruz, dedi.

«Dedim hayır mı?

«Dedi hem de nasıl.. Saat on ikiye kadar İstanbul'a yetişmem lâzım..

Kasım, demiş İş Bulma'nın müdürü, o sizin köylü, karısıyle Almanya'ya gider mi? Kasım demiş gider. Asılmış telgrafa ...Anlıyacağın biz kendimize iş ararken Allah karıya da vermesin mi? Neyse tam vaktinde yetiştik. Kaçınmalar sırasında o bizim birkaç dönüm tarla da gitti.

Altmış üçün dokuzuncu ayında yola çıktık...

Köyümde kahve duvarına asılmış bir mektup vardır, geleli çok oldu, sarardı ama, hep durur orada. Öğretmenlikten ayrılan, bir süre çeşitli işlerde çalıştaktan sonra işçi olarak Almanya'ya giden Karadeniz göndermiş. Kimbilir neler çekmiş ki fakir, tutmuş köye bu mektubu yazmış. Bir cümlesi herkesin dilinde: «Yaşamak çok zor buralarda; bir parça ekmeği olan yurdunda yesin onu» diyor. Çoğunun hevesi kırıldı bu mektuptan sonra. Karadeniz'in durumu başkaydı ama, gene de merakımı yenemedim sordum:

«Oralardaki işçiliği çok ağır diyorlar Şaban, kimileri kan ağlıyor. Dönmek isteyen de anlaşma imzaladığı için dönemiyormuş. Sen ne dersin?

«Vardır öyleleri belki, ben memnunum. Anlatmıştım halimi. Madem öğrenmek istiyorsun üst yanını da dinle bari:

Yolculuk üç gün üç gece sürdü. Köln'de bir misafirhane var, orada yemek verdiler bize. Sonra herkesi gideceği yere dağıttılar. Darmstat, Darmstat.. diye sayıklıyorum boyuna. Neyse, bir akşam üstü Darmstat'a indik. Elli beşlik kırmızı yüzlü, uzun boylu bir adam elindeki kâğıda bakarak:

«Şaben, Şaben!.. diye sesleniyordu.

Ona doğru yürüdük. Az ötede duran otomobiline aldı çiftliğine götürdü bizi. İki oda gösterdi. Haftada üç gün yemeğimizi veriyor. Bir karı bir koca bu Bruner'ler, iki çocuklu. Çocuklar yatılı mektepte. Altmış dönüm toprağı var adamın. Toprak, mil.. Sebzecilik, fidancılık ediyor, tahıl da ekiyor. Traktörü, makinesi, kamyonu hepsi tamam. Günde on saat çalışıyoruz. Saati iki mark. Ayda otuz sekiz mark sigortaya kesiliyor. İş hafif. On saat Bruner de bizimle ayakta. Patatesleri, fidanları makineyle söküyoruz. Burada çalıştığımın dörtte birini çalışmıyorum orada. Sabah beşte iki beygiri yemleyip tımar ediyorum. Altıda tarladayız. Öğleyin bir saat yemek aralığı. Sonra akşam altıya kadar iş.»

Pek te hafif görünmüyordu anlatılanlar bana. Ama Şaban gerçekçi. Köyünde bir hizmetkârın hasat mevsimi boğazı tokluğuna yaptıklarını düşünüyor. İşin güvensizliğini, uğradığı hakaretleri düşünüyor sonra:

«Aslında gâvur gibi çalışıyoruz ağbi diyor. Lâkin Bruner anlayışlı adam. Tarım işçileri de düşünülmüş Almanya'da. Bir kere sigortalıyız. İyi para alıyoruz. İki çocuğuma zam veriliyor. Katiyen 45 kilodan

fazla yük kaldırtılmıyor bana. Barınağımda elektriğim, banyom var.

«Bir kez çuval yüklerken bir demir çarptı dizime; fazlaca vurdu. Çökertti beni meret. Bruner gördü. Hemen arabasına attı, doooru doktora. Hey Allahım!. Burada çalışırken bacağım kırılsa, doktor yüzü görür müydüm acaba?

«Peki diyorum, orada öğrendiklerin yurda döndüğünde işine yarıyacak mı?

«Yok, yaramaz. Orada makine gibi işleyen düzenli bir hayat var. Bruner'in yetiştirdiği her ürünün yeri hazır. Fiyatı belli. Hem o makineleri bulamam ,hem de yetiştirdiklerimin sürümü olmaz.

«Ne işine yarıyacak bu Almanya öyleyse?

«Ben fakir adamım ağbi. Baştan da söyledim, nufusum kalabalık. İki sene kalıp, para yapınağa bakacağım Almanya'da. Dönüşümde de toprak edinmeğe çalışacağım biraz. Niyetim toprağa tutunmak...

Özlemle bomboş uzanan düzlüğe bakıyor, içini çekerek:

«Toprak, en iyisi toprak diye mırıldanıyordu.

KURTULMAK

Erzincan'dan, Kemah'tan, Çukurova'dan gelmişler. Rüzgârın önünde savrulan bir top güz gazeli gibi, yokuşa düze çarpa çarpa gelmişler. Kırağı vurmuş bitkilerce kavruk benizleri. Kolay mı köyünden, ocağından kopmak? Kolay mı ilk görülen göğü, ilk çimilen suları, ilk dolaşılan kırları bırakmak? Ama bırakmışlar... Kör boğaz neler ettirmez ki adama? Zor demiri keser dememişler mi? Öyle olmuş bunlarınki de; bir yandan kör boğaz, bir yandan «zor»... Gitmek, bir kurtuluş ümidi gibi düşmüş içlerine. İş demiş, okul demiş, kurtulmak demiş gelmişler...

Dillerinde, bakışlarında, yüreklerinde geldikleri yer.. Hemencecik belli oluyorlardı derslikte. Sessizdiler, ürkektiler, vuruk vuruktular... Konuşmak güç işti onlar için. Gizliyemiyorlardı «garip» olduklarını. Şaşırtıyor, eziyordu onları yanıbaşlarında koskoca bir ahtapot gibi kımıldanan kent. «Gurbet» sözcüğünü, «özlem» sözcüğünü en iyi onlar anlıyordu. Kitabımızdaki Okuma Uğrunda başlıklı yazıyı Booker Washington'un kölelikten kurtulma uğrunda gösterdiği çabayı en iyi onlar anlıyordu.

Memet Dokumacı'nın gözleri buğuluyordu:

«Öğretmenim diyordu ben de bu yazar kadar

sıkıntı çektim, okuyabilmek için başvurmadığım yer kalmadı. Yoksula, köy çocuğuna göre okul yoktu, tüm kapılar kapalıydı ona. Sonunda Anadolu'yu baştanbaşa geçerek buraya göçtük. «Hamallık edecem, dilenecem; okudacam seni» diyor babam. Sekiz nufusuz. Bazen aç kaldığımız oluyor. Ben de çalışıyorum. Nolursa olsun okumak, o zenci gibi ben de kurtulmak istiyorum öğretmenim.»

Nice köy çocuğunun dileği bu...

Cumhuriyet gazetesinde okudum: Avanos'un Üçkuyu köyünden Mehmet İstekli de oğlunu Felahiye ortaokuluna yazdırmak için yollara düşmüş düşmüş ama geri dönmemiş bir daha... Suların akıntısına kapılarak Kızılırmak'ta boğulmuş. Türkülerden zalimliğini bildiğimiz Kızılırmak allı gelini değil, oğlunu verilmemiş hakkına kavuşturmağa çalışan, yazgısını zorlayan bir babayı almış bu kez...

Kızılırmak parça parça olasın.. Ahmet İstekli'yi yetim koyan ırmak.. Üçkuyu'lu bir çocuğun biraz daha dünyaya açılmasını sen de mi çok gördün? Kanlı ırmak!.. Yazılsa ne ağıt olur senin ağıdın Mehmet Emmi... Sen sınırlarda en önde vuruşan, yarım çarığın, kuru canınla zaferler kazanansın. Bizi ayakta tutan nasırlı ellerin, evlek evlek oyulmuş alnındır. Sen Anadolu toprağı gibi cömert halkımsın. Alınağa geldi mi ilk akla gelensin. Ama vermeğe... İstiyordun ki oğlun Ahmet okusun, insanoğlunun yarattığı aydınlıktan bir parça düşsün senin de kulübene... Ağanın, jandarmanın, tahsildarın karşısında ikilere bükülmeyesin... Ahmet'in bir avuç toprak için busbus bunalmasın.. Bilerek yaşasın.,

Yaşamın nimetlerini tatsın, adam sırasına girsin, kurtulsun...

Ne çare kanlı ırmak koymadı...

Kurtulmak... Devrimler bunun için yapılmış. Anayasa senden yana. Gel gör ki güç iş bu Mehmet Emmi. Kızılırmak'ı geçsen başka ırmaklar, denizler çıkacaktı karşına: Çıkarların, bencilliğin kirli ırmağı... Sen bir düzeni zorluyordun çünkü...

İşte Dokumacı karşımda.. Daha doğrusu dersliğe girdim mi gözlerim onun sırada boş koyduğu yere gidiyor... «Nolursa olsun okumak, o zenci çocuk gibi ben de kurtulmak istiyorum» diyen sesi beynimi yakıyor. Sokağın tam okula dönen köşesinde bir macun tepsisi başında da Dokumacı.. Koltuklarında kitaplariyle geçen arkadaşlarına, akranlarına macun satıyor. Gözlerinde anlatılmaz bir özlem, bir ezginlik... Boğulurcasına:

«Hasta diye babamı fabrikadan çıkardılar, evin yükü bana kaldı öğretmenim» diyor.

Onu da başka bir ırmak aldı Mehmet Emmi...

Kurtulmak, gün ışığına çıkmak için yollara dökülenler bir «gemisini kurtaran kaptan» düzeninde çırpınıyor. Köy çocuklarına eğitim hakkı, fırsat eşitliği sağlayamamışız hâlâ.. Nice yetenekliler, değerler, sonsuz karanlıkta yitip gidiyor.

Binlerce Mehmet Emmi, Dokumacı anlayışsızlığın, çıkarcılığın kirli selinde boğulup gidiyor... Atatürk Türkiyesinde:

«Nolursa olsun ben de okumak, o zenci çocuğu gibi kurtulmak istiyorum.»

Diyen seslere kulaklar hâlâ sağır...

MERCİMEK DEDE

Hastanede yatıyordum. Güzel günler başlamıştı dışarda, millet sarmaş dolaştı. Herkes çekilerin bittiğini sanıyor, üstünden dağlar kalkmış gibi bayram ediyordu. Hakları da yok değildi. Mutlu bir tarih dönemecindeydik; 27 Mayıs «Yıldızların parladığı anlar» gibi ışıl ışıldı kafamızda...

Hastanenin bile havası değişmişti: Asık, acılı suratlar gitmiş, yaşamının gücünü, aydınlığını yansıtan yüzler gelmişti yerine. Paralı hastalarla parasız hastalar arasındaki ayrım kalkmıştı. Hastane geceliklerini giyenler de başlarını dimdik tutarak salondaki toplantılara katılabiliyordu. Vatandaşlığın, kardeşliğin katıksız sevincini duyuyorduk. Doktorların işlerine bağlılığı artmıştı. Hastane tıkır tıkır işliyordu.

Rizeli ağırceza yargıcı suçluları yargılamağa başlamıştı bile:

«Ta başından almak gerek işi. Düşüncenin, vicdanların baskı altında olduğu yerde demokrasi olmaz. Bugün dini otorite ortaçağdaki gücünü kazanmış durumda. Ortam da ona elverişli... Tenhalarda yağıp esiyor» diyor, yükleniyordu «laiklik» suçlularına. Atatürk'ün kurduğu partinin yedinci kongresinden (1947) başlatıyordu işi...

Bir sabah muayenelerini bitiren profesör, do-

çent ve asistanlar başucumda günün konularına daldılar. Namık Gedik intihar etmişti, birçok sırları da beraberinde götürmüştü. Yargılanabilseydi kimbilir neler çıkacaktı ortaya. Bir devrin perde arkasını daha iyi öğrenebilecektik her halde...

Bir asistan heyecanla söze karıştı:

Acaba ruhu çağrılarak sorguya çekilemez miydi? Gerçi cezalandırılamazdı ama, her şey öğrenilmiş olurdu hiç olmazsa... Şaka mı ediyor diye adamın yüzüne baktım: Ciddiydi. Yıllarca müsbet bilimleri okumuş, doktor olmuştu. Belki de günün birinde profesör olacaktı ama, ölmüş birinin ruhunun çağrılarak sorguya çekilebileceğine inanıyordu.

Laiklikten sapanları yargılamak isteyen yargıcın hakkı vardı. Ne yazık ki «Türkiye'de vicdan özgürlüğü hiç bir zaman hatta aydınlar arasında siyasal otoriteye karşı sürekli bir mücadeleyi gerektirir bir güç kazanamamıştı.» (Nadir Nadi)

Okullara din dersi konduğu zaman yirmi yedi yıllık Atatürk Türkiyesinde gösterilen tepki saman alevi kadar bile değildi. Birkaç gazetede:

«Laikliğin Ölümü» başlıklı yazılar görünmüş, bir profesör Anayasaya aykırılık davası açmıştı. Hepsi o kadar...

Yalnız Türkmen köylerinde okullara devamsızlık artmıştı.

Bugün adı değmez hale gelen bir yazar fıkrasında şöyle diyordu:

«1896'da Fransa'da Clemenceau henüz genç bir mebus iken, Millî Meclisten kolayca geçirdiği bir kanunla cizvitlerin Fransa dahilinde ders vermele-

rini yasak etmişti. Çünkü Fransa Laik bir cumhuriyetti ,laisizmle din propagandası omuz omuza, yahut el ele yürüyemezdi. Clemenceau'nun kanununu hâlâ yürürlükte tutan Fransa'ya mecburî din ile laikliği kardeş kardeş yaşatmamızın sırrını söylesek emin olun Marshal yardımından çok itibar kazanırız (1950 Yeni İstanbul).

Ama demokrasimize acayiplikte itibar kazandırmağa devam edildi. Aslında hiç bir zaman tam bir düşünce özgürlüğünün gerçekleşmediği, insan düşüncesinin yarattığı ana yapıtların tanınmasına bile izin verilmediği ortamda öte dünyaya dönük çalışmalara hız verildi.

Bir ödün verme, bir din ticareti yarışıdır başlamıştı gayrı...

«Millî-laik öğretim sisteminin gerçekleşmesini Türk devriminin muvaffak olması bakımından hayatî bir mesele sayan Atatürk'e (Doç. Dr. Bülent Daver) karşın «akılcı-hakikatçı-tecrübeci öze dayanan eğitim» büyük yaralar almıştı.

Sınav kapılarında bekliyen öğrenciler, öğretmenlerinin ağzını bağlıyacağına inandıkları Arapça dua kitapçıklarını devrediyorlardı birbirlerine. Yatılı okullarımızın çoğunda Ramazanda gündüz kazan kaynamıyordu. Kur'an kursları, İmam Hatip okulları, Yüksek İslâm enstitüleri alıp yürümüştü.

Bulunduğum kasabada iki ilkokul, bir ortaokul, küçük bir dispanser, birkaç ta doktor vardı ama Mercimek Dede halkın üzerinde bunların hepsinden daha etkiliydi. Başı sıkılan Mercimek Dede'de alı-

yordu soluğu... Hele sınav zamanı donanma gecelerini andırıyordu Dede'nin gömütü.

Kırk yıllık Cumhuriyet okulu «akılcı-hakikatçı-tecrübeci »eğitimi gerçekleştirememişti. Ülkemiz «Şeyhler, tarikatlar ülkesi» olmağa doğru yol alıyordu.

27 Mayıs buna dur diyebilecek miydi? Bizi tekrar Mustafa Kemal'in:

«Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar, memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat medeniyet tarikatidir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir,» dediği günlerin havasına kavuşturabilecek miydi?

Rizeli Ağırceza Yargıcının büyük kaygısı buydu.

Ne yazık ki bu kaygı giderilemediği gibi zamanla daha da katmerlendi. Laiklik batıda uzun bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Yerine oturabilmesi için önemli engellerin kaldırılması gerekiyordu. Kişi az çok ekonomik bağımsızlığa kavuşturulmalı, onu uyutan, sömüren güçler ortadan kaldırılmalıydı. Bizde bu yapılamamıştı. Halkı toprağa, eğitim hakkına kavuşturmadıkça, «bu dünya»larında önemli bir değişiklik yapılmadıkça Mercimek Dedeler okullardan, hastanelerden etkili olacak, bilim gücüyle dünyayı yaşanası hale getirecek düzeye ulaştırması gerekenler, ruh çağırmağa devam edecekti?

EĞİTMENİN OĞLUNA MEKTUP

Biliyorum «eğitmenin oğlu» deyişim seni kızdıracak; bir küçük düşürülme kokusu arıyacaksın bunda. Ruhsal yapın öyle gerektiriyor çünkü. İlle de kendini önemli görme eğilimindesin. Eğitmenin

oğlu olduğun ortaya çıkacak diye ödün kopuyor. Diplomanın, itibarlı mesleğinin ardına saklanıyor, çıkar düzeninin sürüp gitmesini istiyenlerin ağzıyle konuşuyorsun. Nasıl başladı,. nasıl gelişti bu sayrılık sende bilmiyorum. Her halinle bir aşağılık duygusu içindesin.

Yadsısan da, kökenin köylü. Zavallı baban akıllı adamdı, akıllı adamdı ya, yoklukta akıl işe yaramıyor ki... Askerden döndüğünde karaya vurmuş balık gibi ortada kalmıştı. Bereket, Eğitmen kurslarına.. Oraya gitti de eli ekmek tuttu, Mustafa Efendi oldu. Eğitmen oldu. Nasıl da candan sarılmıştı işine. Benim bildiğim bir on yıl kadar çocuk okuttu. «Atatürk» dedi mi gözleri parlardı. Laiklik derdi, müspet ilim derdi, yerli malı derdi... Anlayacağın çift sürmekten de iyi beceriyordu eğitmenliği; hem de ayda on lira gibi az bir parayla yapıyordu bunu. Ama sonra n'oldu? İnsanlık, vatandaşlık haklarıymış denmeden, ağa kapısından ırgat kovar gibi, bir kenarda bırakılıverdi.. Okulu da kapandı.

Evet, eğitmenlik Kurtuluş Savaşı erliğince şerefli bir iştir. Köy eğitimi sorusunun çözümü konusunda Atatürk'ün ortaya attığı bir buluştur. Millî eğitim tarihimizde bir bölüm başıdır. Görüyorsun hiç de utanılacak bir iş değil babanın işi.

Kenara itildikten sonra neler çekmedi. Tek düşüncesi seni okutmak, yetiştirmekti. Elinden geleni yaptı bu uğurda. Çalmadık kapı, zorlamadık yer bırakmadı. Müdürü, müfettişi «bizim Mustafa» dedi, sonunda parasız yatılı okula yerleştin.

Doktor olana değin seni devlet okuttu, yani toplumun parasiyle okudun. Anstyor musun tatillerde köye geldiğinde sap damlı evleri, yarı çıplak komşuları, bakımsız hastaları göstererek ne diyordu baban: «Bu köyü, bu halkı unutma oğlum, köylüsü sürünen bir millet hayır etmez. Bizi yetiştiren Tonguç Baba «Halk bu durumdayken bizim yediğimiz giydiğimiz haramdır» derdi, onu unutmayalım.

Yetiştiğin okulları suçlamağa dilim varmıyor, oralardan da ne pırıl pırıl devrimciler çıkıyor. Gene de bir bit yeniği var işin içinde. Öğrenimin ilerledikçe değiştin, başka rüzgârlar esmeğe başladı kafanda. Köyünden, orada yaşıyanlardan koptun; hor görmeğe başladın onları hatta. Birkaç günden fazla kalamıyordun aralarında. Kafan yukarlardaydı, Amerikalar sayıklıyordun. Eğitmen Mustafacığın ağzını bıçaklar açmıyordu. Bıraktığın tek armağan kâğıt oyunları oldu köye...

Sonra doktor çıktığını duyduk. İyi güzel. Daha sonra da milletvekili seçilme hevesine kapıldın. Eh, dedik babasının öğütlerini gerçekleştirecek her halde; köyüne, halkına bu yoldan yararlı olmak istiyor... Umutlandık. Lâkin seçimler sırasında ettiğin laflar, hele komşu köyün kahvesinde ağzını bozman umudumuzu yıktı. Baban sağ olsa da duysaydı bunları kahrolurdu. Gene de kemikleri sızlamıştır. Hayırlı evlât dediğin de böyle olur...

İlkin babanı okutan yerleri, eğitmen kurslarını ve Köy Enstitülerini yere çalmış, bi demediğini bırakmamışsın. Tüccar Halil Beyin ağzıyla «Varlığımız için tehlikeydi oralar.. Tonguç dermiş ki..» fi-

lan diye sıralamışsın. Belki haberin yoktur Afrika'nın bile uyandığı çağda eğitim alanında en geri kalmış on ulusun arasındayız. İki milyon köy çocuğu okulsuz. Türk köylüsüne ulusal gelirden düşen pay Yunan köylüsüne düşenden yedi kez daha az. Sana okuma olanağı sağlayan da Eğitmen kurslarının babanın gözünü açmış olması. Peki bu ekmek yediğin çanağa pisleme isteği neden? Köylümüzün bugünkü durumda kalması kimlerin işine yarıyacak? Seni babanın okulunu kapatanlarla birleştiren nedir?

Kendin gibi düşünmeyenlere atıp tutmuşsun sonra. Her bir zorluğa göğüs gererek tam bağımsızlık düşüncesini savunan öğretmenlere, üniversite gençliğine yağmış esmişsin. Senden bir şeyler öğrenmek istiyenlerin aklını bulandırmış, bol bol kılçık saçmışsın. Böylesine yiğitlik (!) bilinen sağtöre kurallarını hangisiyle bağdaşır bilmem. İnsana, özgürlüğe saygısızlık değil mi bu en azından?

Ya o din sömürücülüğüne kalkışmana, milleti birbirine düşrümeğe çalışman yüzünden köylülerce mahkemeye verilmene ne denir? Sana harcanan emeklerin de, cebinde taşıdığın parlak diplomanın da üstüne tüy dikmiyor mu bu? Bir eğitmenin «Laiklik, müspet ilim, yerli malı..» diye yıllarca çırpındığı yerde yapıyorsun bunu. İliğinde kemiğinde halkının sağladığı nimetler olduğu halde... Bu ne ihanet?

Yanıbaşındaki köyde Amerikan barış gönüllülerinin tıpkı Afrika'daki gibi halka incik boncuk dağıtarak tepeden baktığı bir zamanda yapıyorsun bunu. Kendi köyünden topraksız, işsiz altmış beş

hanenin İstanbul'a (son yıllarda) göç ettiğinden, on altı kişinin Almanya'da olduğundan haberin vardı. Gece mevlitlerde kadınların «Padişahımız efendimiz Celâl Bayar hazretleri» için dualar ettiğini de duymuştun.

Bak ne diyor bir yabancı yazar:

«Günün birinde kafasını, yetisini ve bilgisini bugün yoksulluk ve bilgisizlik içinde yüzenlerin kurtulması yolunda harcamayı düşünmemişse bir insan, boğazına değin kötülüğe batmış olması gerekir..»

Kısaca sıralamağa çalıştıklarım da senin ne mene biri olduğunu göstermiyor mu? Biliyorum bu mektuptan haberin bile olmayacak, okumayla, düşünmeyle bir ilgin olmadı çünkü. Kafanı kurcalayan «*Nerde yaran, hani paran*» *dı hep. Bir de, bir de* Amerika'ya gitmek... Bu kafayla halkı temsil etmeğe kalkışman!..

Yooo bu olamaz!... Sen seçilseydin bile, milleti değil, toplumumuza kök salan zararlı bir ot gibi kendi türünü temsil ederdin ancak...

SORUMSUZGİLLER

Bir seçim sonrası köyümü görmüştüm: Domuz saldırısına uğramış mısır tarlasına dönmüştü; öyle kolu kanadı kırık, keyfi kaçıktı herkesin. Saldırmadık değer, oynatmadık kök bırakmadan geçmişti adaylar buradan.

Zarar büyüktü...

Fakir'in «Demokrasi» adlı bir şiirini ansıdım:

Arpamızı buğdamazı
Almıyacaklar elimizden
Oylarımızı alacaklar

Evet, yıllardır «oylar» alınıyordu ama, ne hileli kantarlara vurularak, ne çürük kumaşlar sürülerek, ne ağız kalabalığiyle ve niçin?... Pırtıcılık çerçilik, sihirbazlık gibi yeni bir meslek doğmuştu âdeta: Adaylık... Şüphesiz kişilik ,inanç sahibi, ülkü eri adaylar da yok değildi ama, çoğu Alicengiz soyundandı. Millî Güvenlik kurulu yazmanının dediği gibi «tahribat» yapıyorlardı geçtikleri yerlerde. Köy Enstitüleri kapatılarak geniş halk kitleleri gözaçıcı, uyandırıcı eğitimden yoksun bırakıldığı için «Köy, yirmi yıldır üreyen mikropların etkisi altına sokulmuştu» (Prof. Zafer Tunaya)

Kafalarda bir soru büyüyordu: Bu muydu halk için, halk yararına işleyen yönetim?

«Particilik çıkalı düşmanlık arttı, akrabalık,

komşuluk gevşedi» diyordu Gabur Salih. «Milleti birbirine düşürdüler» 27 Mayısta Ankara'da hükümetin devrildiğini haber veren Zozik kahveye çıkamaz oldu, parti dişlileri yüzünden. Köy Enstitülerini övdüğü için Berber Ali'yi bir kaşık suda boğacaklar var...

Particilik... Yabansı vızıltılarla dolanan, kimi sokacağı belli olmayan acayip bir yaban arısı bizimkilerin dilinde... Zaman zaman birkaçının ağzına bal da çalmıyor değil ama, ortalığı karıştırmaktan bilmediğimiz güçleri semirtmekten başka bir işe yaradığı yok...

Evvelce köyüne, işine sahip çıkanlar, «gürrr» diye imeceye koşanlar ortalık yansa yıkılsa banamısın demiyor gayrı... Parti yapsın, hükümet yapsın diyorlar. İmece, halkı işe koşmak kötü manaya gelirmiş diyorlar. Konukseverlik tavsamış. Hak, adalet kavramları iyice bulanmış... Hükümetten, adaletten önce geliyor parti... Öğretmene, Atatürk'ten, okuldan söz açana «devrim» diyene kuşkuyla bakıyorlar. Karanlık fısıltılar, niyetler yaygın. İlkokulun yaymağa çalıştığı ipiltiyi, Kur'an kursu silip götürüyor...

Bir gün dayanamadı sordu agam:

«Hadi okuldu, kitaptı, dünya işiydi neyse ne... Ya o puta tapmak ne oluyor? Dinimize sığar mı bu? Sen bari saklama, şunun doğrusunu söyle..»

Şaşırmıştım. Açık açık konuştuk. Meğer adaylar Atatürk'e saygılı duruşlarını, Atatürk'ün Amasya'ya Ankara'ya gelişlerinin temsilî olarak canlan-

dırılmalarını, törenleri «puta tapma» diye anlatırlarmış.

Daha neler de neler!..

Milleti temsil etmeğe niyetlenen kişilerin dağarcıklarındaki pamuk, ellerindeki dillerindeki hüner değişmiyordu pek: Aptessiz namaz kılmalar, cami yaptırma, Kur'an kursu, imam hatip okulu açtırma vaitleri... Atatürkçülüğe, 27 Mayısa saldırma... Bir de bir de kapatılalı şu kadar yıl olduğu halde Köy Enstitülerine, Enstitü çıkışlılara kara çalma...

Gerçi Anayasa vardı, parti programları vardı, başka yasalar vardı ama. Gerçi bir ucumuz iş için Avustralyalılara varmış, kendimize yetemez hale gelmiş, adımız «geri kalmış ülke»ye çıkmıştı ama... Sürüp giden ortaçağlık bir toprak düzeni, din ağalığıydı... Vatandaşa oy hakkı tanınmıştı ya, seçmen onu kullanabilecek ekonomik özgürlüğe, düşünce özgürlüğüne sahip değildi. İşlenmemiş bir tarlaya acayip tohumlar saçan, mucize hasatlar bekleyen masal çiftçisi durumundaydık...

Bu ne oyundu! Hukukçuydu, mühendisti, doktordu çoğu.. Cumhuriyet okullarında okumuşlardı, Cumhuriyet kuşağıydılar... İliklerinde kemiklerinde halkın emeği, hakkı vardı... Nasıl nasıl olyor da bu değin çıkarcı, bu değin vurdumduymaz olabiliyorlardı!...

Burada bozuk düzenin kirli yüzü karşımıza çıkıyordu. Yalnız kasaba ve kentlerin varlıklı çocukları okuma olanağına kavuşturulmuştu. Yöneticiler hep halkın, köyün sırtından geçinenler arasından

gelmekteydi. Bunların başka türlü davranmalarını beklemek safdillikti. Ama bir de - devede kulak ta olsa - halkın içinden gelenler vardı (gene de aday olmak için 5000'i ödeyebilenler) bunların aynı kervana katılmalarına ne denirdi?

Düzcesi:

Arpamızı buğdamızı almıyorlardı elimizden, oylarımızı alıyorlardı. Adı değiştirilmiş eski oyun sürüp gidiyordu.

Sorumsuzgillerin oyunu...

YOK MU?

Meclis Başkanı Karabekir hop oturup hop kalkıyordu:

«Aman arkadaşlar, köy şehir ikiliği yaratmıyalım. Anadolu'nun saf temiz halkını bozmıyalım. Köylüsü şehirlisi bu memleketin evlâdı değil mi? Sırasında omuz omuza savaşmıyorlar mı cephede? Yalnız köy çocuklarını okutan mektep olmaz. İkilik yaratmaktır bu.. Memleket için çalışalım...»

Bu gerekçeyle köy çocuklarının okutulmasına, köy eğitimi sorununun çözümüne karşıydı. Tehlikeli buluyordu köylünün uyanmasını...

Demokratlar yırtınıyordu alanlarda:

«Köylü vatandaşlara sırtlariyle taş taşıtarak okul yaptırmak ne demek? Zulümdür bu.. Angarya insanlığa aykırıdır. Demokrasii... İnsan hakları... Hürriyet!..

Sanırdınız ki Karabekir de, Demokratlar da, o zamanki iktidar partisinin sağ kanadiyle, bu kanadın Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin de köylü için, memleket için çırpınıyorlar. Sanırdınız ki niyetleri tüm vatandaşları eşit haklara, nimetlere kavuşturmak...

Yirmi yıldan fazla bir zaman kaybından sonra en ağır işleyen kafalar bile azmağa başladı. İmam Hatip okulculuğu, İslâm enstitücülüğü, «birlik»çilik

ne demek *biliniyor*. Nutuklarda köylüden yana görünmenin ağızdaki lokmaya göz dikmiş tilki nağmeciliği olduğu anlaşıldı. Hâlâ hastane, okul, hükümet kapılarında canlarını terliyenler köylerine politikacı sokmama yolunda...

Karabekirler, Reşat Şemsettinler, Demokratlar memlekete yapacaklarını yaptılar...

★

Kastamonu Gazi Paşa İlkokulunun bahçesinde seksen iki yaşında bir adam oturuyordu. Meşrutiyeti de, Cumhuriyeti de, Demokrasiyi de görmüştü. Hiç biri tahsildarından, jandarmasından başka bir şey göndermemişti Koykaya'nın Hamit köyüne. Ama o Kafkas'ta, Irak'ta, Kurtuluş Savaşında ödevini yapmıştı. Geniş alnının bitiminde yumurta gizleyecek kadar *bir çukur vardı*. Bakınca insanın içine fenalık çöküyordu. Irak cephesinde bir şarapnel açmış bu çukuru, beyin zarına değin işlemiş yara. Zor kurtulmuş. Yattığı hastanenin raporu var elinde. Komutanlarının tümü aklında, savaşları ayrıntılariyle anlatıyor...

Gelgelelim topraksız, okulsuz, geliratsız Hamit köyünde «saf ve temiz Anadolu insanı»nın hali perişan. *Bir çizi tarlanın, bir lokma ekmeğin* başında kırılışıyorlar.

«Köylülük cephede yaşamaktan zor» diyor Mustafa Dayı. «Köyler sahipsiz..» Gazi Paşa'nın askeri, Gazi Okulunda hademelik eden torununun yanında sığıntı. Ortada kalmış ömrünün sonlarında...

1952'de bir iki efendi öne düşmüş. Yukarıya baş

vurulmuş Mustafa Arpacı için: Sen demişler bu topraklar uğruna yaralanmış bir kahramansın, maaş bağlanır senin gibilere...

Bir cevap gelmiş geçen yıl:

«Mustafa Arpacı alnındaki yarayı savaşırken mi, yoksa kaçarken mi almış? Savaşırken almışsa şahidi ispatı var mı?» diye soruyormuş Ankara.

Adamın yüzü acıyla geriliyor:

«He vallaha böyle diyor. Gâvurun şarapnelinden kurtuldum ama Ankara'nın lafı yıktı beni... Gazi Paşa'nın Ankara'sı olamaz bu.. Ne sanıyor beni Ankara?..

Bir de Çubuk köyü var Karadeniz dağlarında. Yolu yok. Bu yüzden okul yapılamıyor. Cami köşelerinde okutmağa çalışıyor 93 çocuğunu. Sırtıyla taş taşıyarak yol yapmağa, okul yapmağa hazır. Çırpınıyor da kimselere duyuramıyor sesini. Köylü nafakasını keserek dört bin lira toplamış yatırmış bankaya. Dozer istemiş hükümetten. İki yıldır ses yokmuş. Il, plana almış bu yıl yollarını ama nedense Ankara çıkarmış...

Recep Turan, «Nerde o bi zamanlar «Köylüye taş taşıtarak okul yaptırılıyor diye kıyameti koparanlar diyor.. Bizi iyice defterden sildiler galiba?»

Koca kenti dolaşan ilkokulu bitirmiş bir köy çocuğu, geceleyin sokakların caddelerin pırıl pırıl aydınlatıldığını görünce öğretmenine sormuş:

«Kim aydınlatıyor buraları?

«Devlet...»

Kendi köyünü gözünün önüne getiren çocuk:

«Öğretmenim demiş, bizim köyün devleti yok mu?..»

İnebolu yolunda ağılar yalıyor içimizi. Başımızı döndüren derin uçurumlar, sarp dağlar, korkulu dönemeçler değil; bıçak sırtı tarlalar, kartal yuvası köyler, Mustafa dayıların, Recep Turanların soran gözleri... Yeni devletin kuruluş çilesini çekmiş, kurtuluş savaşına kanlarını terlerini katmışlar ama kurtulmamışlar. Yoksulluk, ilgisizlik, sarp doğa... Her gün ölümle karşı karşıyalar...

O bizim yüreğimizi ağzımıza getiren dik yamaçlardan sırtlarında küfelerle yalnayak kadınlar iniyor İnebolu pazarına... Başlarında ak başörtüler, duvar diplerine çöküyorlar. Kiminin önünde birkaç avuç dağ çileği, kiminin iki sepet dut, yeşil erik, ya da kiraz... Başları önlerinde susuyorlar. İri kara gözleri dalgın. Romalı efendilerin yapılarına taş taşırken mola verilmiş ezgin bir kalabalığı andırıyorlar.

Ah bu İnebolu pazarının insanı kahreden sessizliği...

Sonra mola bitmiş gibi bir kalıp sabun, iki kilo tuz ,bir şişe gazla korkunç dağlara tırmanmağa başlıyor kanlı ayaklar...

Ve onların geceleri aydınlatılmış kentleri gören çocukları soruyor:

«Bizim köyün devleti yok mu?.»

BELİRTİ

Ne zaman köyüme okumuş yazmış, efendi kılıklı biri gelse komşuların tedirgin olduğunu, ağız değiştirdiğini gördüm. Onun yanında dertlerini açmaz, şikâyetlerini söylemezlerdi. Havada lafları dinlerler dinlerler «Haklısınız efendi, sizin dediğiniz gibi olmalı» filan diyerek geçiştirirlerdi. Ardından da eklerlerdi: «Canım o da hükümetin adamı, ne anlar bizim derdimizden.»

Okumuşlara, efendi kılıklılara güvenleri yoktu. Kuşkuyla bakıyorlardı onlara.. Anadan atadan öğrendikleri bir gerçekti bu, hayır gelmezdi kendilerine öylelerinden...

Particilik de aynı yere getirmeğe başladı onları. Karşılarında oy için eğilip bükülenler, sofralarına oturanlar, camilerine gelenler «Köyde başka şehirde başka» oluyordu. Particiliğin başındaki heyecanları gittikçe tiksinmeye dönüşüyor.

Aydınlarımızın, hem de en halktan yana geçinenlerinin hallerini gördükçe köylümün sezgisine hak vermemek elde değil. Aydının aydınlığı da eylem içinde belli oluyor. Yazılarına, konuşmalarına bakıp hayranlık duyduğumuz kişilere bakın bir... Nasıl da umutsuzluğa düşürüyorlar kendilerine inananları...

Hasan Ali'nin Orhantepe'deki evine uğramıştım bir gün. Evdekilerin çok saygı gösterdikleri bir kişi

vardı karşımda. O akşam «Paşa»yla görüşeceğinden söz ediyor, yukardan yukardan konuşuyordu. İnce hesap, dolambaçlı yol bilmediğimden yıllardır kafamı kurcalayan bir soruyu pattadak açtım:

«Ben dedim Paşayla karşılaşsam şunu sorardım ona: 1946'ya değin devlet reisi olarak ağırlığınızı koyduğunuz Köy Enstitüleri davasını neden birdenbire bıraktınız? Neden Enstitüleri yıkanlara, oralarda okuyanlara saldıran gözü dönmüşlere ses çıkarmadınız? Ölümlerine değin Hasan Ali ile Tonguç'u neden aramadınız?..»

Adam bozulmuştu, bir şeyler bahane ederek kalktı.

Enstitülerin parlak yıllarında onların «kara sevdalısı» geçinenleri sonradan karşımızda bulmuştuk. Anlaşılmaz şeydi: Ya bizim aydınların sağlam düşünceleri yoktu, ya da aydın maydın değildiler. Halk onları ciddiye almamakta, kendinden saymamakta yerden göğe haklıydı. Daha çok bir sen-ben kavgası içindeydiler, söyledikleriyle yaptıkları birbirini tutmuyordu. Bindikleri arabanın türküsünü söylemeğe yatkındılar...

1962 yılı Aralığında Devrim Ocağı yöneticileri Köy Enstitüleri konusunda bir açık oturum düzenlemişti. O oturumla ilgili izlenimleri, varılan sonuçları yazmağa çalışmıştım ben de. En çok şaştığım şey eski bir millî eğitim bakanının durumu olmuştu. Şöyle diyordum:

«Enstitülerin yıkılışına, karalanmalarına sorumlu olarak katılmış bir profesörümüz da olgunluğun örneğini verdi. Halkevlerinin ve Köy Ensti-

tülerinin dünya tarihinde örnekleri bulunmayan pırıl pırıl Türk eserleri olduğunu söyledi, değerlerini belirtti. Enstitüleri politikanın yıktığını karalamaların insafsızca iftiralar olduğunun anlaşıldığını açıkladı. Ülkemizin tekrar bu kurumlara kavuşturulmasını istedi.

Bir şey daha görmüştüm o toplantıda. Aynı profesörün Engin Tonguç'un karşısındaki halini... Ardından giderek küçük bir odada ezile büzüle nasıl konuştuğunu...

Geçenlerde bir arkadaş M.T.T.nin düzenlediği üç açık oturumla ilgili bir kitapçık verdi bana. Ele alınan konulardan biri: «Maarifimizin bugünkü durumu»ymuş. Baktım 1962'deki açık oturumda konuşan Profesör de konuşmacılar arasında. Bu kez de şöyle konuşmuş:

«Köy Enstitüleri meselesine gelince: O zamanlar, köy çocuklarını öğretmen yapmak ,onlara her şeyi öğretmek, onları köyün lideri haline getirmek gayesi başta geliyordu. Bu liderlik aynı zamanda siyasî idi. Benim bildiğim, yirmi dört seneden beri tanıdığım komünistler işte bu yüzden oralara sızmıştı. Bunun, bu sızmaların, bu köyde öğretmeni lider yapmanın asıl sebebi yukarda arzettiğim gibi bir proletarya sınıfı meydana getirmekti. Şehir düşmanlığı yaratmaktı. Zaten Enstitülerin köylerde kurulması bu gizli zannedilen emeli açıkça göstermektedir. Reşat Şemsettin Sirer bu programı daha evvel değiştirmişti. Arkasından ben de Maarif Vekili olduğum zaman Enstitülere daha evvel yerleşmiş

bulunan bu adamları (ajanları)maşayla ayıklar gibi ayıkladım...»

Biliyorum, denecek bir şey yok. Aradan beş yıl geçmiş. Dinleyici ayrı, yer ayrı. Bay profesörümüz olgunluğunun yeni aşamasına ulaşmış olabilir. «Köy Enstitüleri yoluyle proletarya sınıfı yaratmak» ta belki bir bilimsel buluştur. Dilin kemiği yok nasıl olsa. Benim diyeceğim köylümün efendi kılıklılara, okumuşlara kuşkuyla bakması, onlara güvenmemesi, oy avcılarından tiksinmeğe «oyoyculara» köyünü kapamağa başlaması güzel bir belirti, gerçek aydın özleminin belirtisi...

KESİT

Yusuf, burnundan soluyarak geldi yanıma oturdu. Oturdu diyorum ya, kızgın saç üstünde gibiydi. Boyuna ufuldanıyor, bildiği küfürleri yüksek sesle sıralıyordu. Öfkeden yüzü kızarmış, alnının damarları kabarmıştı:

«Yahu, kime derdimizi anlatalım biz? Mahkeme dedik, hak arama yeri dedik başvurduk. Bir kör kuyuya düştük be!.. Tam yedi yıldır çoluğun çocuğun nafakasını abukatlara veriyor, bir çıkış yolu arıyoruz. Kımıldandıkça derine batıyoruz.. Şeytan diyor ki al çifteyi, git toprağının başına, kendi işini kendin gör...»

Bir toprak davasıydı. Dedesinin, babasının işlediği Kışlaçatağındaki tarlaya Yancıkların açıkgözleri sahip çıkmağa kalkışmıştı. Keşif, duruşma... Keşif ,duruşma... Yedi yıldır boğuşuyorlardı. Söylentiye bakılırsa Yancıkların eski muhtarı, birtakım aracılarla hakimi avcunun içine almıştı. Tapu kayıtları karmakarışıktı. İki köy arasındaki sınır belli değildi. Bugüne değin öbür köyün bağlı olduğu ilçede görülen dava bundan böyle kendi ilçesine kaldırılmıştı. Babası bir sonuç alınamadan ölmüştü. Bir yedi yıl daha sürerse belki kendisi de...

Açıyor ağzını yumuyordu gözünü..

Bir toprak düzeni, ya da düzensizliği vardı ki ortada, birçok cinayetlerin altında onu bulabilirdiniz. Mahkemelerin baktığı yüz davadan doksanı ona aitti. Durumu bilen açıkgözler kasabadaki güçlere yaslanarak, bir köyün tapusunu üstlerine çıkartınağa kalkışabilirdi. Nitekim kalkışıyordu da. Yiyip bitiriyordu memleketi sınır kavgaları...

Yusuf susmadan Koç Ali başladı:

«Kutsal'ın başına geleni duydun mu? Gazeteler bile yazdı..

Duraladı. Gözleri buğulandı. Akrabası olurdu. Sonra tıkana tıkana anlattı:

«Kutsal iyi bir şofördü. Üç yıldır Almanya'da çalışmaktaydı. Daha yirmi dokuz yaşlarındaydı. Üç çocuk babasıydı. İyi kazanıyordu. Karısı Hamdiye orağa çapaya koşuyor, çocuklara bakıyor evi çekip çevirmeğe çalışıyordu. Kocası arada para gönderdiği için pek sıkılmıyordu ama gene de yüzü süzgün, gözleri dalgındı. Kolay mı? Gurbet... Gençlikte, dul gibiydi taze..

İzinli geldiğini duyduk Kutsal'ın bir akşam. Bir de araba getirmişti, altmış altı model. Zor belâ borçlanarak gümrüğünü vermişti. Anlıyanlar: «Dengine getirirse, bir on bin lira kadar kârı olur bu arabadan» diyordu. Eh ondan sonra da çoluğunun çocuğunun başına döner, kurtarırdı onları öksüz hayatı yaşamaktan.

İyi güzel ya, fıkaranın yüzü nerede gülmüş? Devrisi gün İstanbul'a gitti. Yardım yaka arabayı bir mühendise satmış. Fiyat ta fena değilmiş. Anlaşmaya göre akşam yazıhaneden alacakmış. Mü-

hendis «Haydi arabayı eve götürelim» demiş, yola çıkmışlar. Maçka yokuşu başında olan olmuş: Bir cemse bunları kaplumbağa ezer gibi yamyassı etmiş. Boyun damarları kopmuş Kutsal'ın. Çok kan kaybetmiş. Saatlerce öyle kalmışlar. Neden sonra görevliler gelmiş, gelmiş ama iş işten geçmiş...

Giden gitti. Kadersiz karısı yirmi beşinde üç kızanla dul kaldı. Otuz bin lira da borç yüklendi araba işinden.. Çocukları hâlâ: «Babamız İstanbul'dan ne zaman dönecek?» diye soruyormuş.

Bu da, Almanya'da çalışan, yurda getirecekleri dövizlere bel bağladığımız yüz binlerce işçimizden birinin hikâyesi...

Bir süre susup kaldık...

Derken Mehmet Usta boşandı:

«İşçi misin kardaş, içerde de dışarda da halin duman. Biliyorsun fabrikadayım ben. Geçenlerde patronla durumumuz gerginleşti. Greve gidecektik. Bir dalavere döndü arada, saat başına yirmi kuruşla üç yıllığına bizi susturdular. Lâkin idarenin görecek gözü yok bizi şimdi. Düşman kesildiler hepimize. Yüz seksen bin liralık bir otobüsü var fabrikanın, şehre boş gider gelir de, ölüyom desek birimizi almaz. Geçende sıkıştım. Hastam var, bir iğne alınacak. Vardım en arkasına büzüldüm. İşim acele olmasa, başka taşıt bulabilsem biner miydim. İnan kardeş, Müdür yakamdan tutarak, hakaret ederek aşağıya attı beni...

Biz tozdan dumandan soluk alamayız, iki yüz elli bin liralık serinleme havuzu yaptırdı bunlar kendilerine... Bazen içlerinden biri çalıştığım yere uğ-

rayacak olsa: «Şu ekisküvatörü iki dakka durdur da geçeyim» diyor. O toza dumana iki dakkalığına tahammül edemiyor yani.. Oysa her gün akşamlara değin yutuyorum ben onu...

Sofularlı Hacının hizmetkârı Kavlak Recep:

«İşte ben buraları düşündüğüm için beş çocuğumdan birini okutmak istedim dedi.» Çocukta kafa var, ne yap yap bir çaresini bul» diye köyün öğretmeni de basılıyordu. Kızdır mızdır diye mızıldanacak oldu anası, aldırmadım. Öğretmen Okulu imtihanına soktum. İşte bakın siz. Üç bin kişi girmiş o imtihana. Umudum kırıktı ya bir süre sonral Ayşe'nin kazandığını bildiren kâğıtlar geldi. Dünyalar benim olmuştu. Lâkin uzun sürmedi sevincimiz. İmtihan kazanmaktan da büyük bir zorluk çıkmıştı karşımıza. Meğer köy kızlarının okulu ta Boludaymış... Uzatmıyalım, gözümüzü yumup on beş dekar toprağımın onunu Hacıya verip yol parası ettik.

Bizimki gibi daha iki yüz çocuk gelmişti Bolu, ya, bir de sözlü imtihan yapılacak, ellisi alınacakmış bunların... Üç uzun gün öldük öldük dirildik orada. Sonunda «sizinki kazanamadı» demesin mi Müdür... İşte böyle kardaşçağızım o gün bugündür hiç aklım başımda yok... Yaşım tutsu, bir yolunu bulsam terkedeceğim buraları, Almanyalara gideceğim ama o da olmuyor...

Bu da tümümüzü «Kaderde kıvançta ve tasada ortak» sayan, herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirten Anayasaka rşısında köylerde yaşıyan milyonlarca Ayşe'den birinin durumuydu.

Sokaklarda, gazetelerde, yolculuklarda her Al-

lahın günü bu sert çizgili görünümle karşı karşıya değil miyiz? Her bir sorunumuzun ucu yok mu bu kesitte? Yusuflar, Aliler, Kutsallar, Mehmetler, Recepler «Yazgı» diyorlar durumlarına. Bir başka dünyada insanların yargılalacağına amellerine göre bir yaşayışa kavuşacaklarına inanıyorlar.. Bizler de yetiştirdiğimiz aydın din adamlariyle onların bu inançlarını pekiştiriyoruz. Peki ama Hakikî mürşit ilim ne diyor acaba? Sahi Cumhuriyetin kaçıncı yıldönümündeyiz?

DOMUZ BOYUNDURUĞU

Küçük bir kümeydiler. Kimisi sandalyeye tersine oturmuş, arkalığa abanmış; kimisi başını masaya dayamış uyukluyordu. Düzgünce oturanlar da boş bakışlarla duvarları süzüyor, yontu gibi susuyordu. Her biri toprakla boğuşmanın yorgunluğu, büyük sıkıntıların bezginliği içindeydi. Yüzleri haşlak omuzları çökkündü. Üzerlerindeki adamlıklar iğreti iğreti duruyordu.

İlerde köye sokulan şose az sonra hızlı bir dönüşle tepelerin ardına dalıyordu. Taşıtlar seyrekti, hele duraklamaları, yolcu indirmeleri kahvede kımıltılar yaratan ayrı bir olaydı. Her seferinde içerdekilerden biri:

«Yahu bu da kim? diye merakla bağırıyordu.

Uzun uzun bakıp tanımağa çalışıyorlardı. Kim olurdu: Ya Alibeydekilerden ya da dışarda çalışanlardan biriydi. Yahut bir «köy güveyisi» .

Karakaş bir ara:

«Farkında mısınız köy dağılıyor, dedi. Bayram namazında bi tuhaf oldum bu sabah. Hocanın ardındaki sıradan kimse kalmamış.

«He ya, kahveler bile gittikçe tenhalaşıyor.

Doğruydu. Köy, bildikleri köy olmaktan çıkıyordu. Durdukları yere yabancılaşıyorlardı. Bir bakıyorlardı komşunun biri satıp savmış Alibeyköy yolunu tutmuş. Bir başkası Istanbul, Edirne derken

ver elini Almanya... Kızlara bile dışardan «kısmetler» bulunuyordu gayrı.. Köyde kalanların evlenmesi zorlaşmıştı.

«Elbette öyle olacak dedi Teke. Burda kalıp ta napsın millet. Köle gibi sürün dur. Biz kalıyoruz da iyi mi ediyoruz? Ne yediğin yedik, ne içtiğin içtik, ne yaşaman yaşama... Kasabanın hamalı, boyacısı bizden iyi. Köylü değil misin boynunda domuzboyunduruğu... Kurtulabilirsen kurtul..

«Öyle valla. Te ektik, bütün yaz suyuydu, çapasıydı kahrını çektik. Teker teker çıkarıp yapraklarını kestik, temizledik, istedikleri zamanda götürüp teslim ettik.. Hani neye alamıyoruz parasını?.. Aylardır pancar paraları nerede?. Senesi geliyor.. Borcun varmış, ayıbın örtülmek istermiş, zordaymışsın umurunda değil efendilerin..

Sandalyeler gıcırdamış, gözler açılmıştı. Yoğun bir öfke ordan ordan patlıyordu:

«Yahu nerde görülmüş bu? Emeğini alıyorlar elinden paranı vermiyorlar.. Tabiî kendilerinin tuzu kuru...

«Ödemedikleri pancarın şekerine zam da yaptılar utanmadan...

«İşçi olsak grev yapardık, yürüyüş yapardık... Memur olsak...

«Hadi o öyle, ya gündöndüye ne dersiniz?

Sahi gündöndüye ne demeliydi? O da bu yıl ayrı bir dert olmuştu. Ziraat Odası, aracılara soyulmak istemiyorlarsa kurulacak kooperatife üye olmalarını istemişti. İyi güzel... Böyle işlerden ağızları yanık olduğu halde götürüp 135'er kuruştan kooperatife

bırakmışlardı gündöndülerini. İyi ama hani ya? Yukarısı gevşek tutuyordu işi demek? Tüccarlar kooperatifi batırmak için ellerinden geleni yapıyordu. Piyasayı bağlamışlardı. Dört aydır elindeki mala alıcı bulamıyordu. Ankara, tüccarlarla ortak mıydı neydi?

«Topunun Allah belâsını versin, dedi Topçunun Mehmet. Kasabanın abukatı doktoru, zengini senin yaralı parmağına işer mi? Hangi parti gelse...

Domuzboyunduruğu gittikçe sıkıştırıyordu. İşte fiyatlar almış başını gidiyordu. Elindeki para etmiyordu ama sen bir şey almağa kalktın mı.. Allah acısındı fakir fukaraya.. İşte Memedalinin öküzü yatıp ölmüştü.. Bir öküz iki bin liraydı.. Ne yapardı şimdi o zavallı? İki eli taş altında kalmış demekti.

Alınlarını kırıştıra kırıştıra düşünüyor. «Ne yapmalı?» diye soruyorlardı.

İkindi olmuştu. «Sonu gelmez bunun» dedi Teke. Kalkın bari Alayin Ali'yi dolaşalım. Tarlada belini kaktırmış, yatıyormuş.

Pencere önünde bir postekiye oturmuştu. Altmışını geçikti. Bir eliyle belini tutuyordu. Acılı ama sevimli bir yüzü vardı. Gelenleri görünce kalkmak istedi. Yapamadı.

Gençler elini öptü, akranlar tokalaştı. Oturdular.

Kendi evlerine benziyen kırmızı toprakla sıvanmış loş bir yerdi. Rafta birkaç kalaysız bakır sahan. Duvarda Belçika madenlerinde çalışan oğlunun fotoğrafı.

«Nasıl, Çetin'den haber var mı?» dediler.

Vardı. Yeraltında çalıştığı halde işini burdan hafif buluyordu. Çok merak ediyordu Belçika'yı. «Gâvurlar her bir işlerini yoluna koymuş. İnsan buraları görünce bizim halimize acıyor» diyordu.

Doğru dediler. Biz de sabahtan beri onu konuştuk hep.

Aliağa uzandı yastığın üstünde duran kalınca bir kitabı aldı. Okşar gibi yaparak:

«Dört gündür bunu okuyorum dedi. Kafam zonkluyor. Emmeten uyutulmuşuz biz be. Ölü toprağı serpmişler üstümüze.. Neler olup bitmiş te duymamışız bile. Adamın gözünü açıyor bu kitap. Ben gideceğim yeri biliyorum gayrı...

Şaşkın şaşkın baktılar. Ne Hazreti Ali'ye ne Kan kalesine benziyordu. Demek böyle kitaplar da vardı? Karakaş adını okudu:

Bu kitapta sordukları sorunun cevabı var mıydı acaba? Demek gözünü açıyordu insanın ha?

Teke: «Alaga be dedi, müsade etsen de şunu bir de biz okusak..

«He ya bir de biz okusak..

İşte böyle.. Şimdi ANADOLU İHTİLÂLİ'ni okuyorlar kahvede.

KANLIPINARDA SAYGI DURUŞU

Otobüs yavaşladı. Bir tepenin alt yanında durduk: Bozkır... Göz alabildiğine boşluk, ıssızlık.. Az ötede etrafı alçacık duvarla çevrili, ıssızlığın yoğunlaştığı şehitlik... Kurtuluş Savaşında «İlk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!» buyruğu verildiğinde KANLIPINAR'da ölen bir yüzbaşiyle kırk er yatıyor burada...

Kırk beş yıl mı geçmişti aradan? Ötelerde tavşan kırı bir gök, gittikçe duman gibi. Barut kokmuyor, güz kokuyordu hava ama, zaman hiç geçmemişti sanki. Bağımsızlık savaşının heyecaniyle doluyduk. Şu gömütte yatan Yüzbaşı, uzak köylüklerin kırk Memedi nasıl inançla öne atılmıştı o sabah...

Biz onların çocuklarıydık.. Sıvas'tan, Kırıkkale'den, Ankara'dan, Antalya'dan, Akdeniz'den gelenler vardı aramızda... Onların Anadolu toprağına

benzeyen yüzlerine baktıkça yeni öğretmen olduğum yılı ansıdım:

Yirmi yıl önce bir gece Aksu'ya inmiştim. Damarlarımı zorluyordu gençliğim.. Kurtuluş Savaşında ölenlerin savaşını sürdürüyorduk Enstitülerde. Halkımız uyansın, toprağımız canlansın istiyorduk. Bağımsız, mutlu bir Türkiye için ölmemiş miydi onlar? Kafamızla kolumuzla o Türkiye'yi yaratma savaşındaydık.

Sekiz ay kalmıştım Aksu Köy Enstitüsünde. Esmer, sırım gibi çocuklardı öğrencilerim. Dersliklerde, işliklerde, tarlalarda Kuvayi Milliyeciler gibi çalışıyorlardı. Başkentin Sirer havası vız geliyordu bize. Müdür diye başımıza dikilen toprak ağasının içinden pazarlıklı bakışları, peşimize hafiyeler takması, sicilimize «iki satır yazı» yazma tehditlerine boşveriyorduk. Didik didik ediyorduk kitapları... Bakanlık müfettişleri sürek avına çıkmıştı enstitülerde.. Biri gelip biri gidiyordu.

Yirmi yıl sonra KANLIPINAR'da öğrencilerimle karşılaşıyordum ilk kez. İçlerinden yedisi Doğu Anadolu'ya sürgün edilmişti. Suçları: Düşünmek, halkının, yurdunun çıkarlarını savunmaktı... «Hocam» diye elime sarılıyorlardı. Hamdi Hoca da onlarlaydı. Direnme kararı almışlardı haksızlıklara.. Üzgün değildiler, gözleri parlıyordu...

Elmalı'dan Ömer Serin:

«Beni Malazgirt'e verdiler hocam diyordu. Doğu Anadolu'ya sürgün yeri gözüyle bakanları kınıyordu. Fırsattı bu onun için. Yeni bir çevreye emeğini katacaktı. Adnan Kadıoğlu, Tevfik Şahin, Be-

kir Ünal, Rahmi Ural, Ahmet Güney, Saffet Çalışır da onun kadar soğukkanlıydı, inançlıydı...

Şehitliğe yaklaştık. Sayımız bini geçiyordu. Nutuklarda adımız «irfan ordusu»ydu.. Yunan işgali.. Eskişehir... Ve kırk beş yıl sonra Eskişehir'de öğretmenlerin baskıya, kıyıma, haksızlığa karşı direnme toplantısı...

Yunan işgali sırasında Tonguç Eskişehir Öğretmen okulunda çalışmaktadır. Bir gün iki Yunan subayı dalar dersliğe. Yüzleri asıktır. Bir şeyler homurdanırlar dillerince. Tonguç'u derslikten atmağa kalkışırlar. O direnince yüzünün ortasına şiddetli bir tokat iner. Ayaklanan öğrenciler düşmana haddini bildirmek ister. Fakat Tonguç sükûnetle:

«Yerinize oturun çocuklar, der. Bağımsızlığını yitirmiş ulusların öğretmenlerinin yüzüne bu tokat her zaman inecektir. Önemli olan iki düşmana karşılık vermek değil, çok çalışıp bağımsızlığımızı kazanmaktır...»

Öğretmenlerin yüzlerine bakıyorum: Gene iç ve dış güçlerin baskısıyel bir bunalım içindeyiz. Eğitimimiz yabancı uzmanların güdümünde. Tonguç'un gösterdiği yol bırakılmış.. Çocuklarımız Amerikan süttozu artıklariyle şartlanıyor. Adımız «Geri bırakılmış ülke» Gene öğrencilerimizin gözü önünde sürülüyoruz...

Nasıl çıkacağız şehitlerimizin karşısına şimdi? Kırk yıl önce kurtarılmış vatanın öğretmenleri olarak bütün çocuklarımızı okuma hakkına kavuşturamamış olmanın utancı içindeyiz. Biliyoruz: geri bırakılmış ülkelerde eğitimin amacı köhnemiş yapıyı

değiştirme işini hızlandırmak.. Halkı uyandırıp güçlendirmek... Özellikle yeraltı, yerüstü zenginliklerimize sahip çıkma bilincine eriştirmek...

Peki ama bizdeki uygulama?..

Emekliliğine yakın dersliğinden uzaklaştırılan Gölcüklü Cahit Öğretmen:

«Vatanları, ulusunun bağımsızlığı uğruna canlarını veren aziz şehitlerimiz için sizi iki dakika susmaya çağırıyorum,» diyor.

«İrfan ordusu»nun binlerce eri susuyor. Hâlâ öğretmen bekleyen köyler susuyor. Yurtlarında iş bulamadıkları için Almanya, Avustralya yollarına dökülenler susuyor... Şurada yatan kırk Memedin köylüğünde bir bitki gibi doğaya bırakılmışlar susuyor.. Bozkır susuyor...

Başımız eğik, gözlerimiz toprakta... «Abdülhamit yönetimi çok kötüydü.. Düşünme, söz özgürlüğü yoktu.. Aydınların peşinde hafiyeler... Namık Kemaller sürülüyor zındanlara atılıyordu...» Şimdi özgürlük var, «sosyal adalet»li Anayasamız var... Sürgünler, sürgün adayları susuyor...

Birden toprak kımıldanıyor, toprak yarılıyor... Karşımızda kırk beş yıl öncenin bağımsızlık şehidi Yüzbaşı. Göğsü kan içinde.. Büyüyor, büyüyor Mustafa Kemal'e benziyor yüzü. Tıpkı İzmir'de: «Yurdu düşmandan kurtardıktan sonra bir Millî Eğitim Bakanı olarak iç kurtuluş savaşını yürütmek isterdim» diyen Mustafa Kemal'e...

Gözümüz O'nda saygı susmamız birden saygı konuşmasına dönüyor; bozkırlarla yankılanan saygı konuşmasına:

«Evet biz o iç kurtuluş savaşının erleriyiz... Amacımız Millî eğitimi yabancı uzmanların güdümünden kurtarmak, kültürümüzün yozlaşmasını önlemek... Eğitimimizi bir anayasa gereği olan çağdaş niteliğe kavuşturmak... Çalışan, arıyan, zincirini kıran, doğruları kuşun ötüşünce rahat söyleyebilen insanlar yetiştirmek..

Köy çocuklarına İmam Hatip okulu, varlıklı çocuklarına kolejler.. Özel okullar tutumuna karşıyız.

Halk çocuklarına en kısa zamanda eğitimde fırsat eşitliği sağlamayan tutuma karşıyız.

Bir ulusun yarınını hazırlama işi olan eğitimin tüccarlar eline bırakılmasına, ticaret metaı haline getirilmesine karşıyız..

Doğruların karşısına ceza, sürgün, baskı gibi ortaçağ silâhlariyle çıkılmasını kınıyoruz.

Öğretmenlerinin sesine kulak vermeyen, öğretmenlerini ezmeğe kalkışan toplumların yarınları karanlıktır.

«Fikri hür, vicdanı hür» kuşaklar yetiştirmiyen toplumlar ilerleyemez, bağımsız yaşayamaz.. Biz öğretmenler ulusumuzun bağımsız yaşamasını, ilerlemesini istiyoruz...»

Kanlıpınar'dan Kurtuluş Savaşı şehitlerinin başı ucundan sesleniyoruz.

DUYUYOR MUSUNUZ?..

KÖY ENSTİTÜLERİ VE SANAT

İki yüz yıldan beri yenileşme, değişme sancıları çekiliyordu. Yukardan yapılan girişimler tabana etkili olamıyordu. Büyük çoğunluğumuz yoksuldu, sıkıntı içindeydi. Çoğu topraksızdı, üretim araçları ilkeldi. İç ve dış sömürü onların üzerinde yoğunlaşıyordu. Karabilisiz bırakılmışlardı, «yazgı» sayıyorlardı bunu. Cumhuriyet kendilerini «efendi» saymış, ama alt yapıya dokunamadığı için durumlarını değiştirememişti. Böyle bir ortamın kültürünün, sanatının ulusal bütünlüğü sağlıyabileceği, yaşama savaşında ona güçlülük kazandıracağı, yaratıcı olacağı söylenemezdi. Önce saray, sonra İstanbul yöresinde dönenen, giderek birkaç büyük kente açılan bir edebiyat... Derinlerden özsü, besin alamıyan kısır, aktarmacı bir düşün yaşamı...

İşte böyle bir sırada geliyordu Enstitüler, özlerini Kurtuluş Savaşı'ndan alıyorlardı. Amaçları yeni bir yoğurumla kafayı, eli yenilemek, tüm insanımızı yapıcı yaratıcı duruma getirmek, ileri üretim aşamalarına ulaştırmaktı. Bilgiyi «süs, tahakküm vasıtası» sayan egemen sınıfların eğitim anlayışlarından ayrılıyordu. «Köylüyü, dışardan gelen güçlerle kalkındırmaktan çok, kendi unsurlariyle içinden canlandırmak, şuurlandırmak, (Tonguç) gerekirdi. «Canlılığı» yaratan üretim yaşamı olduğuna göre,

amaçlanan insanca yaşama çalışmalarının tümü bir eğitim ortamı olarak düzenlenmeliydi.

İlk kez öykünmecilikten kurtuluyor, benliğimizi buluyorduk. Kazmayı derin vuracaktık toprağa. Kişi, toplumdaki yeri, toplumunun dünyadaki yeri açısından bilinçlenecek, sorunlarına yabancılaşmadan, onları çözebilecek yetkinlik ve etkinlikte yetiştirilecekti. Böyle bir kirizmayla hazırlanan toprağı sağlıklı bir beğeninin, yaratmanın kaynağı olacaktı; yozlaşan kültür ve sanat yaşamımıza ivme kazandıracaktı. Müziğimiz, edebiyatımız, şiirimiz, tiyatromuz derinlerden emdiği özsuyla kanla, ulusal boyutlar kavuşacak, dünya kültürüne sanatına katkıda bulunacak düzeye ulaşacaktı.

Köy Enstitüleriyle girişilen toplumu canlandırma işini «Tabanda başlıyan bir rönesans hareketi» sayanlar haklıyıdlar.

1940 larda o güne değin yalnız jandarmanın, tahsildarın uğradığı yerlerden on binlerec halk çocuğu kırlar ortasında başlatılan eğitim imecesine katıldı. Onlarla birlikte üretici halkın yaşıyan kültürü, sanatı da akıp gelmişti. 20 Köy Enstitüsünde okumuşlarımızın bilmediği gün deymedik yanlarımız, değerlerimiz ortaya çıkıyordu. Yüzyılların yozlaştıramadığı bir beğeninin ürünü sayabileceğimiz türküler, nakışlar, ezgiyle devinimle yaşamı yorumlayan biçimleyen dışlaştıran güzellikler, oyunlar... Tümü de taze bir güçle yorumla yaşama katılıyor, orkestralar, bağlama topluluklrai eşliğinde söyleniyordu. Enstitüler arası imecelerle yurt yüzeyine yayılıyorlardı. Yük-

sek Köy Enstitüsü Güzel Sanatlar kolunda besteler yapınağa başlamış yetekliler vardı.

Korkusuz, baskısız, zorlamasız üretici eğitim yaşamı bedence, ruhça gelişmenin en elverişli ortamıydı. Herkes yeteneklerine göre bir işe yarıyor, yönetime doğrudan doğruya katılıyor, bulduğu, inandığı doğruları kuşun ötüşünc rahat söyliyebiliyordu. Kitap ,ekmekle bir tutuluyordu. Bilgi edinme amaç değil, insan yaşantısını iyileştirmenin, insan yeteneklerini geliştirmenin aracıydı. İmece, düşün ve sanat kaynaklarına alabildiğine açıktı. Yüz binlerce tuğla kesenler, yoz topraklrai ağaçlandıranlar, ışığa suya kavuşturanlar «yıldızların parladığı anların» dolgunluğu içindeydiler. Geldikleri yerlerin, yaşadıkları günlerin sorunlarını, düşüncelerini, duyarlıklarını birer sanat şölenine dönüşen «Cumatesi Akşamları» nda bilinçle, ustalıkla, sazla, sözle kendi yazdıkları şiirler, oyunlarla dile getirebiliyorlardı.

Yüksek Köy Enstitüsünün Güzel Sanatlar, Yapı, Ev ve El Sanatları kolları doğrudan doğruya sanatla ilgiliydi. Enstitülerdeki on binlerin içinden süzülüp gelen yetenekliler, burada daha da gelişme olanaklarına kavuşuyorlardı. Bin kişilik açık hava tiyatrosunda kendi oyunlarını, dünya klasiklerini köylüye, Enstitü toplumuna sunuyorlardı. Türkiyenin ilk köy tiyatrosuydu bu; örneği öbür enstitülerde de kurulacak giderek bölge tiyatroları olarak gelişeceklerdi. İşte sahnelenen oyunlardan bazıları: Bizim Köy (Öğrenciler yazdı), Üvey Ana, (Öğrenciler yazdı),

Çömlek, Plautus, Bir Evlenme-Gogol, Kral Oidipus-Sphokles, Cimri-Moliere, Bir Yaz Gecesi Rüyası-Shakespeare, Anphtrion-Moliere, Müfettiş-Gogol, Horoz İpiği-Jules Renard, Teklif-A.Çehov, Bizim Şehir-Thonton Wilder (Devlet Tiyatrosu oynadı).

Heykel, mulaj, işleri, iç süslemeciliği de taze bir anlayışla ele alınmıştı. Ünlü heykellerin kopyalariyle enstitü alanı donatılmış, Türk büyüklerinin heykelleri yapılmağa başlanmış, İstasyon tepesine Nusret Suman Tohum Eken Adam heykelini yapmıştı. Yapılarda bölge gereçleri, mimari özellikleri çağdaş anlayışla işleniyordu. Tahta oymalar, duvar resimleri, yaygılar toprağımızdan köklenen yeni güzellikleri yansıtıyordu. Yerli motif ve renklerle süregelen süslemecilik, dokumacılıkla birlikte yürütülüyordu.

1945 te Sabahattin Eyüboğlu'nun klavuzunda KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ çıkarımağa başlandı. Yazarları 20 Enstitünün öğrencileriydi. Gelen yazılar Dergi Kolu'nca incelenir, seçilenler Köy İncelemeleri Enstitü Çalışmaları, Toplu İşler, Haberler bölümlerinde yayımlanırdı. 16.000 sayı bastırılan dergi her öğrenciye ulaştırılıyordu. Altı sayısı (814) sayfa tutan bu yayım o organında öyküler, şiirler, incelemeler, gözlemler yalın, sade, içtenlikli ve gerçekçi ürünlerdi. Bu dergi, alışılmış beğenilerin, ölçülerin dışında bir gelişime, «Köy» ü her yönüyle tanıtan bir akıma kaynak oldu.

Enstitüler, biçimsel demokrasiye geçtiğimiz 1946 yılında yozlaştırılmağa başlandı. daha sonra da ulusal uyanışa, atılıma karşı güçlerce kapatıldı. Buralardan yetişenler edindikleri değerleri yayma, eği-

tim düzenimizi tümüyle aynı «öze» kavuşturma savaşını sürdürdüler. Her eğitim basamağındaki çalışmalariyle, düşün ve sanat yaşamımızı canlandırıp güçlendirici ortamın hazırlanmasına çaba harcadılar. Sayıları yirmi binin üstündeydi ve aydınlarımızın «okuyan» kesimiydiler. Dergilerin, kitapların baskı sayılarının artmasında onların çabalarının sağladığı birikim yadsınamaz.

1950 de BİZİM KÖY patlamasıyle edebiyatımız bir ivme kazandı. Düşüncesiyle, yaşamını birleştiren, halkla bütünleşen yazarlar geliyordu. Onlar «Köyde yaşamakla, köylüyle birlik olmakla, onların yaşantılarını yaşantı bilmekle kalmamışlar, bu yaşantıyı bilmeyene, görmeyene, görmek istemiyene anlatmayı da ödev bilmişlerdir. Yapıtlarında topraksızlığın, köleliliğin, açlığın, eğitimsizliğin, çoğunluğumuzun içinde bulunduğu çağdışı çelişkilerini dile getirmişlerdir. «Edebiyatımız tümüyle halka, Anadoluya açılmış, halklaşmıştır; böyle, zümre edebiyatı olmaktan çıkıp ulusal boyutlara kavuşmuştur.» Şimdi röportajdan hikâyeye, romandan tiyatroya, şiirden fikir eserlerine kadar bütün türlerde köyden gelen yazarlarımızın özlü emekleri var. (R. Mutluay Cumhuriyet).

Devrimci ozan Ceyhun Atuf Kansu köyden gelen halk sanatçıları için şöyle diyor: «Dilleri sağlam, düşünceleri toprağa basıyor, ulusal bilinçaltından çıkarıp getirdikleri kadınlar ve erkekler evrenselliğe doğ'ru yürüyorlar. Gerçekçi, toplumcu, halkçı ve ülkücü bir gökçeyazını, ister hoşlanalım, ister hoşlanmıyalım, bu yurda gerekli bir ulusal sanat okulunun su katılmamış öz çocukları oldular. Bu toprakların

dış ve iç zenginliklerini karıştırdılar. En güzeli halka eğilen bir eğitimden neler çıkabileceğini açıkça gösterdiler.»

Halka eğilen eğitim düzenini yıkanlar, Enstitüleri kapatanlar baskılarını köylü sanatçılar üzerinde yoğunlaştırdılar. Ama onlar aydınlık ve güzel işlerini yapıtlarıyla sürdürüyorlar.

İÇİNDEKİLER

Tonguç Yolu 5
Köy Enstitüleri 10
Yüksek Köy Enstitüleri 17
Tonguç'un Sesi 24
Karabekirler, Günaltaylar ve Düşünseller 30
İki Çeşit Demokrasi 44
Devrimci Eğitimin Önderi 48
Filozof Russell ile Tonguç 51
Başka Yol Yok 56
Hasan-Ali Yücel'le bir Konuşma 59
Eğitimde Amerikanlaşma ve Amerikan Eğitimi 65
Uyuyanları Uyandırmak 72
Eğitimde Yozlaşma 77
Bağımsız Türkiyenin Eğitim Kurumları 81
Köy Enstitülerinin Yıkılışı 87
Devrim Açısında Köy Enstitüleri ve Tonguç Üstüne ... 93
KESİT 99
Bozkırın Şavkı 101
Kemal Paşa Özlemi 105
Çakırın Öfkesi 109
Çocukların Bayramı 113
Darmstat'ta Bir Tarım İşçisi 116
Kurtulmak 122
Mercimek Dede 125
Eğitmenin Oğluna Mektup 128
Sorumsuzgille 133
Yok mu? 137
Belirti 141
Kesit 145
Domuz Boyunduruğu 150
Kanlıpınar'da Saygı Duruşu 154
Köy Enstitüleri ve Sanat 159



Bir zaman bir Tonguç yaşadı bu ülkede. Köylüsüne gönül vermişti yurdunun. Onu yoksul, çaresiz, geri kalmış yaşamından kurtarmayı ülkü edinmişti kendine. Köylünün kurtulması ilkin cahillikten kurtulmasına bağlı olduğuna inanmıştı.

Köylerimizi ve köylümüzü kalkındırmak için önce ona bilginin kapılarını açmak, onu okur yazar hale getirmek gerekiyordu. Ama ülke de fakirdi. Kısa zamanda bu eğitim sorununu başaracak olanakları yoktu. Düşündü, taşındı. Yeni bir yol buldu. Devletle köyün elele vermesiyle oluşacaktı bu mucize. Köy Enstitüleri davasını ele aldı, Bakan Hasan-Ali Yücelle elele bir sefere girişti. Kısa zamanda büyük sonuçlar alındı. Ne var ki köylünün uyanmasından kuşkulanan gerici zihniyet hemen bir yolunu bulup yıktı o başarılı eseri. Bu kitapta Başaran bütün aşamalarını izlediği bu olayı ayrıntılariyle, bir hikâye kadar sürükleyici bir anlatımla veriyor bize.

10 lira